

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**Štefánik v literatuře a proměny jeho vnímání
v letech 1919 až 2009**

Vedoucí práce: PhDr. Milada Sekyrková CSc.

PRAHA 2009

ELENA KOVALČÍKOVÁ

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 26. června 2009

Elena Kovalčíková

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především PhDr. Miladě Sekyrkové CSc. a PhDr. Bohumile Ferenčuhové CSc. za akademické rady a připomínky při realizaci práce. Ing. Anně Kovalčíkové chci poděkovat za inspiraci při hledání tématu, Bc. Matěji Popadiči za konzultace, co se typografické úpravy práce týče, a všem svým blízkým za trpělivost a psychickou podporu.

Obsah

1	Úvod	6
2	Kdo byl Milan Rastislav Štefánik	8
2.1	Štefánik dítě	8
2.2	Štefánik student	8
2.3	Štefánik astronom	11
2.4	Štefánik cestovatel, fotograf a sběratel	12
2.5	Štefánik milující a milován	13
2.6	Štefánik voják a letec	14
2.7	Štefánik diplomat a osvoboditel	15
2.8	Štefánik mrtev	16
2.9	Štefánik nesmrtelný	16
2.10	Štefánik Člověk	17
2.11	Štefánik Slovák – Čechoslovák – Evropan a Světoobčan	18
3	Štefánik v literatuře a jeho vnímání do roku 1948	18
3.1	Historický kontext	18
3.2	Literatura a publicistika do roku 1948	20
2.2.1	<i>Vzpomínkové sborníky</i>	<i>20</i>
2.2.2	<i>Rostislav Rajchl (1910 - 1987)</i>	<i>23</i>
3.3	Zrození Štefánikova mýtu	23
4	První velký zápas o Štefánika 1939 – 1945	28
4.1	Demokrati vs. komunisté	30
4.2	Shrnutí prvního období	30
5	Zničení Štefánikovské legendy komunistickou propagandou	32
5.1	Charakteristika československé historiografie v letech 1948 - 1968	32
5.2	Pražské jaro a snaha o pravdivý výklad Štefánikovy osobnosti	35
5.3	Adaptace historie na politické cíle	35
6	Štefánik po roce 1989	38
6.1	Charakteristika slovenské polistopadové historiografie a její obecné problémy jako důsledek předcházejícího vývoje	38
6.2	Obnovení demokracie a štefánikovský <i>boom</i>	40
6.3	Štefánik a Janin	45
6.4	Štefánik <i>Slovák</i> ožívá rokem 1993 a zápas pokračuje	47
6.5	Vlna „nejnovějšího“ zájmu při příležitosti 90. výročí Štefánikovy smrti	48
6.6	Vnímání Štefánika současnou slovenskou společností	49
7	Závěr	52
8	Seznam použité literatury	53
9	Seznam příloh	60

*Každá idea nabývá tvaru a barvy teprve člověkem,
který ji uskutečňuje.*

S. Zweig

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala na základě svého dlouholetého obdivu Milana Rastislava Štefánika. Ovšem obdivu, který byl stejně tak bezbřehý jako i prázdný. Když jsem pak v průběhu svého bakalářského studia začala jeho život víc a detailněji studovat, uvědomila jsem si, že na toto téma bylo vydáno ohromné množství literatury, přičemž jsem zjistila, že mnoho knih si obsahově odporuje. V širším kontextu jsem se začala studiu Štefánikova života a díla věnovat až v době svého studijního pobytu v Paříži, kde se mi podařilo zasadit si jeho působení a aktivity do mezinárodních souvislostí. Zjistila jsem tam také to, že kromě rozsáhlého Štefánikova osobního fondu v Slovenském národním archivu se prameny o Štefánikovi nacházejí také v archivu francouzského ministerstva zahraničních věcí (Quai d'Orsay), ve francouzském vojenském archivu a v Národním archivu Francouzské republiky. Po návratu do Prahy jsem se dozvěděla ještě o relevantních pramenech v archivu českého ministerství zahraničních věcí, v archivu Masarykova ústavu, v archivu Kanceláře prezidenta ČR a ve Vojenském ústředním archivu. V průběhu návštěv jednotlivých archivů jsem však byla četnými pracovníky těchto institucí varována, že se jedná o rozsáhlé fondy obsahující nepřehledné množství pramenů, kterým se badatelé většinou věnují po dobu několika let.

Rozhodla jsem se proto, že v rámci možností a rozsahu bakalářské práce by bylo vhodnější zpracovat nějaké téma vycházející čistě ze sekundární literatury. Společně s vedoucí mé práce PhDr. Miladou Sekyrkovou **CSc.** a s odbornou pomocí PhDr. Bohumily Ferenčuhové **CSc.**, jsme sestavily téma kladoucí si za cíl prozkoumat proměny Štefánikova vnímání, které jsou posléze reflektovány v literatuře napříč celým 20. stoletím a částečně až do roku 2009.

Práce, která na základě tohoto tématu vznikla, si tedy klade tři hlavní cíle. Popsat hlavní proměny vnímání Štefánika společností a zasadit je do širšího historického, politického a historiografického kontextu. Demonstrovat reflexe proměnlivého Štefánikova mýtu v literatuře v letech 1919 až 2009 na příkladových studiích jednotlivých děl a na ukázkách z různorodé literatury. Na základě jednoduché analýzy jeho personální bibliografie poukázat na kvantitativní kolísání publikační činnosti o

Štefánikovi alespoň do roku 2000¹. Celá práce se pak snaží zodpovědět na tři stěžejní otázky, a sice za jakých okolností a proč vlastně Štefánikův mýtus vznikl. Proč jeho odkaz v tak vysoké míře osciluje mezi legendou a zatracením. Proč je přejímán tolika různými politickými stranami s tak různými zájmy². V závěru se pak pokusím nastínit současnou situaci ve slovenské společnosti a vyhodnotit v jaké podobě se interpretuje Štefánikův odkaz dnes a jaké jsou vize do budoucnosti.

Obsah práce je chronologicky, ale zároveň i tematicky rozčleněn na tři hlavní období, kterým předchází krátké shrnutí Štefánikova života. Pro tento životopisný nástin jsem čerpala z různých biografí, ale i z dílčích studií ve sbornících a monografiích s jinou specifickou tematikou. Stěžejními pro období mezi léty 1919 až 1948 jsou díla Zdeňka Kárníka, Ferdinanda Peroutky a Čapkovy *Hovory s T.G.M.*, následně doplněné pestrou vzpomínkovou literaturou o Štefánikovi publikovanou do roku 1939. Jako teoretický základ pro období let 1948 až 1989 jsem použila zejména *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*³ a historiografické studie novějšího data, abych je pak doplnila příklady z komunistické literatury o vzniku ČSR bojující proti tzv. osvobozené legendě. Období od roku 1989 popisují zejména pomocí studií Dušana Kováče a dalších současných slovenských historiků o novodobém slovenském nacionalismu a dalších problémech slovenské historiografie a politiky. Jejich závěry dokládám na četných příkladech z bohaté polistopadové literatury a tisku o Štefánikovi. Současná situace na Slovensku je zmapována pomocí tisku, internetových fór a diskusí. Celou práci se pak táhnou ještě myšlenky Petra Macha, který se Štefánikově mýtu dosud nejpodrobněji věnoval.

¹ Bibliografie byla sestavena v roce 2000 a mapuje tedy jenom období přibližně do poloviny tohoto roku. Výstup z této analýzy, kterým jsou grafy závislosti počtu knižních a jiných tištěných publikací od roku vydání, je tedy jenom orientační.

² Uznávají jej liberálové, pročeskoslovensky orientovaní intelektuálové, ale také extrémní nacionalisté nenávidící Čechy a Maďary a dokonce i bývalí komunisté.

³ (Kutnar, Marek 1997)

1 Kdo byl Milan Rastislav Štefánik

Štefánikův velice zajímavý a krásný⁴ život by bylo možné popisovat na nespočetně mnoha stránkách. Lze však říci, že velkou část aktivit, kterým oddaně věnoval svůj krátký, avšak nesmírně plodný život lze rozprostřít mezi dva největší Štefánikovy sny, které svou neutuchající pílí a pracovitostí proměnil ve skutečnost. Jedná se přirozeně o astronomii a o svobodu a samostatnost jeho rodné vlasti.

1.1 Štefánik dítě

Milan Rastislav Štefánik, narozen 21. července 1880⁵ do malebného prostředí myjavsko-brezovského regionu, vyrůstal pod křídly početné⁶, národně uvědomělé rodiny evangelického faráře Pavla Štefánika a jeho manželky Albertíny Jurenkové. Tento kraj byl v revolučních letech 1848 - 1849 nejvýznamnějším povstaleckým centrem. Jedna z hlavních postav povstání, Josef Miloslav Hurban, byl dokonce kmotrem Pavla Štefánika a Milanova babička byla zase sestrou revolucionářů Vilka a Ludovíta Šulekových. Neustále přítomné téma povstání, spolu se vzdělaneckým přístupem otce tedy ve Štefánikovi silně zakořenily národní cítění. Jeho učitel Ferdinand Hirschmann ho popisuje jako malého, bledého a světlovlasého kluka se živýma očima. Jeho školní prospěch kolísal v závislosti na tom, o jaký předmět se jednalo a jakou školu navštěvoval, protože jeho nadání nebylo ani zdaleka tak všestranné jak se většinou traduje a záleželo také na nárocích té které školy⁷. Je také poněkud přehnané přisuzovat jeho ranému věku zájem o věci, kterými se pak později v dospělosti seriózně zabýval.⁸ S tím mohu jen souhlasit, vždyť které malé dítě se s úžasem nepozastaví nad noční oblohou plnou hvězd?

1.2 Štefánik student

Středoškolské studium započal roku 1890 na slavném prešpurském lyceu (dnešní Bratislava), kde svůj program formoval například i Ludovít Štúr. V čase Milanových

⁴ On sám jej takto hodnotil, v jednom ze svých nejznámějších citátů říká: „Žil som krásny život. Prežíval som večnosť v sekundách.“ (Štvrtecký 1990, s. 306)

⁵ Pro křestní list, viz příloha č. 9, s. 79.

⁶ Fotografie Štefánika s rodinou, viz příloha č. 10, s. 79.

⁷ Podrobněji viz (Zuberec, Krásny život M. R. Štefánika 1990, s. 5)

⁸ Tamtéž, s. 3

studí se však již jednalo o lyceum maďarské.⁹ Z tehdejších Štefánikových pedagogů je nejvíce známý komeniolog Ján Kvačala, který zde vyučoval náboženství a slovenštinu a byl zde považován za jakéhosi patrona slovenských studentů.¹⁰ Z rodinných důvodů¹¹ byl však Milan nucen po třech letech přestoupit do Šoproně (Maďarsko), aby pak v roce 1898 maturoval¹² v Sarvaši¹³. V průběhu těchto studií byl často vystavován maďarskému šovinismu, ale několik málo učitelů slovenského původu mu poskytovalo potřebnou podporu.

V zápětí na to se, více méně na přání otce, zapsal na studium stavebního inženýrství na pražské polytechnice, odkud však v roce 1900 přestoupil na Karlovu Univerzitu, aby zde na Filozofické fakultě studoval astronomii a matematiku, které byly jeho duši mnohem bližší. Po celý čas svých pražských studií byl aktivní v rámci různých krajanských spolků. Kromě práce v akademickém spolku Detvan¹⁴ se angažoval i mezi hlasisty¹⁵. Spolupracoval i s Československou jednotou¹⁶, spolkem Jeroným a Radhošť. Ve spolicích se Štefánik angažoval hned ze dvou důvodů. Ten první je zcela prozaický, tedy finanční podpora a ten druhý již poněkud duchovnější, tedy vlastenectví. Byl ale samozřejmě, jako většina mladých lidí, tvorem společenským a žíznícím po nových poznacích z politiky, literatury a vědy. Navzdory jeho tehdejší rozmanité žurnalistické činnosti je ale třeba podotknout, že s výjimkou osobní korespondence psal poněkud nerad. Absolvoval také studijní pobyt v Zürichu¹⁷, kde získal četné užitečné kontakty na celý život¹⁸. Po obhájení své disertační práce na téma *Nové hvězdy z doby předtychonovy a Nova Casiopeae*, byl 12. října v roce 1904

⁹ V sedmdesátých letech totiž byla zlikvidována slovenská gymnázia. (Peroutka, 2003)

¹⁰ (Štvrtecký 1990, s. 12)

¹¹ Jeho bratrovi Igorovi hrozilo vyloučení.

¹² Pro fotografii Štefánika maturanta viz příloha č. 11, s. 80.

¹³ Kde dodnes žije slovenská enkláva přesídlených evangelíků.

¹⁴ Mladý spolek vzniknuvší v roce 1882, v jehož čele stál v čase Štefánikova příchodu medik Vavro Šrobár, pozdější ministr pro správu věcí na Slovensku a Štefánikův dobrý přítel.

¹⁵ Příslušníci národně uvědomělé slovenské inteligence, kteří požadovali mravní obrodu, politickou aktivizaci, občanské právo a svobody, česko-slovenskou spolupráci apod. Hlasismus vycházející z Masarykova realismu a z jeho programu práce s lidem Štefánika uchvátil. Právě skrze Masarykovo učení se tato skupina orientovala na evropský Západ a americkou demokracii. Až do první světové války však tito, povětšinou mladíci, nezastávali v slovenské politice významné místo a jejich aktivita se odehrávala spíše v proklamativní podobě. Naproti tomu prorusky orientovaná skupina kolem centra Slovenské národní strany v Turčanském Sv. Martině, neboli skupina národně-konzervativní, měla v předválečné slovenské politice mnohem silnější postavení.

¹⁶ Založena v roce 1896 s cílem rozvíjet československou spolupráci. Snažila se pomáhat nejvíce ohroženým oblastem v slovenské části Uherska, kde byl maďarizační tlak nejtvrdší. Současně se pokoušela o materiální podporu slovenských studentů a učňovského dorostu v Praze. (Mlynárik 2002)

¹⁷ Pro fotografii Štefánika z těchto let viz přílohu č. 12, s. 80.

¹⁸ Mezi jinými například Schaer, který mu v roce 1913 zapůjčil optické přístroje na výpravu na Tahiti.

profesorem Jaroslavem Vrchlickým¹⁹ promován na doktora filosofie. Z rigorózních zkoušek Štefánik dostává výbornou za filosofii, ale dostatečnou za fyziku a astronomii.

V období pražských studií se u mladého Štefánika vykrystalizoval nejenom hluboký vztah k profesoru Masarykovi, jehož přednášky oddaně navštěvoval, ale také se v něm zakořenila koncepce československé sounáležitosti, v té době směřující k formě dvojjedinného národa. To samozřejmě neznamená, že by rezignoval na otázku slovenskou. A tady je důležité upozornit na jeho kulturní pojetí této sounáležitosti, jelikož k její politickým aspektům se dostal až později. Pražský pobyt měl proto pro Štefánika mimořádný význam. Otevřely se mu zde brány do světa, získal podporu vlivných intelektuálních a politických osobností a začaly se rozvíjet jeho vědecké i politické vlohy.

Je ale také potřeba si Štefánika studenta příliš neidealizovat. Ze svědectví Adolfa Lukla²⁰ se dozvídáme, že jeho studium mělo poněkud dobrodružnou povahu. Kurátor vinohradského sboru a stavitel Antonín Dvořák, který ho významně finančně podporoval, na něj naléhal, aby nemarnil čas ve společnosti, ale raději si čím dříve splnil studijní povinnosti. Jenomže v tom čase již měl Štefánik v Praze mnoho přátel a vyšší společnost z českých národních a uměleckých kruhů mu byla opravdu otevřená. Svůj čas běžně trávil u Vrchlických nebo u paní Růženy Svobodové²¹. Někdy však jeho světové a odvážné plány působily poněkud nevěrohodně, jelikož si na rozdíl od ostatních studentů neuměl vydělat na živobytí a přitom nelze říct, že by byl výtečným studentem. „Někdy jsem musel zakročovat i v jeho prospěch, když už sám, nevědic co si počít, ostýchal se o něco požádat.“ Vzpomíná Lukl, který byl Dvořákovým zetěm²².

Také Lidunka Bílá²³ jeho roky na technice, ve které nenalezl zalíbení tak jako v pozdějším studiu, komentuje slovy: „Zkoušek vůbec dělati nemínil, považuje to za zbytečné“²⁴. Je ale pravda, že tyto roky nepromarnil, naopak naučil se mnoho od profesora Karla Václava Zengera²⁵, jehož přednášky z astrofyziky ho fascinovaly.

¹⁹ Kromě rodiny Vrchlických, se kterou Štefánik celý život udržoval písemný kontakt, byl intelektuálně a později často i finančně podporován i dalšími pražskými rodinami. Udržoval styk s historikem Jaroslavem Gollem, ředitelem žižkovské reálky Františkem Bílým a také s Masarykem.

²⁰ (Pajdušáková 1970, s. 18)

²¹ Její salon navštěvovaly přední osobnosti pražského kulturního nebe jako například F. X. Šalda, B. Benešová, M. Pujmanová či H. Kvapilová. Štefánik zde tedy měl možnost navázat důležité společenské styky.

²² (Pajdušáková 1970, s. 18)

²³ O autorce vzpomínkové knížky viz přílohu č. 1, s. 67 (Šetelíková, Lola)

²⁴ (Šetelíková, *É morto: paměti lásky Štefánikovy* 1920, s. 13)

²⁵ Profesor Zenger byl vynikající a ve vědeckém světě známý přednášeč fyziky. Ve své rozsáhlé vědecké a publikační činnosti se kromě fyziky a chemie, zabýval také otázkami astronomické optiky, astronomie a

1.3 Štefánik astronom²⁶

Vzhledem k tomu, že Praha neposkytovala žádné vyhlídky pro začínajícího astronoma, rozhodl se Štefánik odjet do Paříže²⁷, kde se s doporučujícím dopisem od profesora Zengera plánoval představit u Julese Jansseny a Camille Flammariona. Flammarion, básník mezi astronomy, lákal Štefánika více, ale podařilo se mu od něj získat jenom příslib, že ho představí Janssenovi po jeho návratu z Itálie, což bylo za šest měsíců. Štefánik se v důsledku toho ocitl v složité situaci, a nebyť jeho vzdorovité a ambiciózní povahy, byl by snad z Paříže odešel. Rozhodl se však čekat a podporu v těchto psychicky a zejména finančně náročných měsících mu poskytli čeští umělci působící v této metropoli. Kromě sochařů Bohumila Kafku a Otakara Španiela, malířů Ludvíka Strimpla, Františka Šimona a Huga Boetingera se ale setkával například také s rakousko-uherským diplomatem Hanušem Kolowratem. Tato česká umělecká bohéma mu otevřela dveře nejenom do pařížské společnosti, ale také do světa umění, což se později ukázalo velice vlivným a nenahraditelným pro Štefánikovu sběratelskou činnost.

V roce 1905 se začíná do reálné roviny posouvat první ze Štefánikových velkých snů, a to konkrétně působením na meudonské hvězdárně²⁸ pod dohledem jejího tehdejšího ředitele Jansseny²⁹. V tomtéž roce spolu se svým spolupracovníkem Gastonem Millochou vystoupil na Mont Blanc³⁰. Z výzkumného hlediska sice výprava kvůli špatnému počasí nebyla přínosná, avšak více než čtrnáctidenní setrvání v extrémních podmínkách vzbudilo jistou pozornost v celém vědeckém světě. Brzy na to se mu naskytla další šance, kterou už ale naplno využil i vědecky. Janssenova výprava se z pozorování úplného zatmění slunce v španělském Alcosobre vrátila s výbornými výsledky. Celkově nejpłodnějšími hvězdářskými obdobími byly pro Štefánika léta 1905-1908. Kromě pozorování v Evropě, podnikl také cestu do

astrofysiky. Zabýval se také zlepšováním technologických postupů. Podobné zaměření můžeme později pozorovat i u Štefánika.

²⁶ Pro fotografii Štefánika u hvězdářského dalekohledu viz přílohu č. 17, s. 83.

²⁷ Přirozeně tedy s velice skromnými finančními prostředky, které mu pomohly sehnat přátelé. Zejména pražský mecenáš Josef Viktor Rohoň, stavitel Dvořák a profesor Antonín Vávra. Vavro Šrobár mu zařídil půjčku u rožmberské banky. Jeho francouzština byla tehdy také velmi slabá.

²⁸ Pro současnou fotografii Meudonské hvězdárny a dobou fotografii Štefánika v jeho pracovně na Meudonu viz přílohy č. 13 a 14 na stránkách 81 a 82.

²⁹ Je však potřeba zdůraznit, že zde nebyl nikdy oficiálně zaměstnán. Byl tam hostem, vedeným v seznamu jako „astronome étranger“ a plat tedy nedostával. (Pajdušáková 1970, s. 29)

³⁰ Celkem za svůj život vystoupil Štefánik na tento vrchol šestkrát. Pro fotografii viz přílohu č. 15, s. 82.

Turkestánu³¹, severní Afriky a v letech 1910 – 1911 se vypravil do Oceánie za dalším zatměním a Halleyovou kometou. Následovaly další cesty do Brazílie a Ekvádoru. A právě v Ekvádoru se započala Štefánikova diplomatická kariéra. Byl zde francouzskou vládou pověřen získáním koncesí pro výstavbu meteorologických a telegrafických stanic od ekvádorské vlády a z mise se vrátil s obdivuhodným úspěchem.

Celé Štefánikovo vědecké období bylo plné různých překážek pramenících zejména z nedostatku financí, rozvíjejících se zdravotních potíží a v neposlední řadě z toho, že Štefánik až do července roku 1912 neměl francouzské občanství³². Jeho uznání ve světě vědy však bylo nesporné, o čem mimo jiné svědčí například i Janssenova cena, která mu byla udělena v roce 1907. Mezi svými 25 až 32 lety publikoval³³ celkem 12 vědeckých prací zabývajících se zejména výzkumem sluneční koróny, telurických čar, protuberancí apod.

1.4 Štefánik cestovatel, fotograf a sběratel

Tyto tři Štefánikovy portréty spolu úzce souvisí. Štefánik byl pryč z domova již od svých deseti let a do své smrti navštívil všechny světadíly³⁴ kromě Antarktidy. Na těchto svých cestách se hodně zajímal o místní kulturu a obyvatelstvo, fotografoval a sbíral různé exotické i umělecké předměty. Jeho pařížský byt na ulici Leclerc pak vypadal jako muzeum, vzpomíná jeho synovec Ivan Krno³⁵.

Osobitou část jeho sbírek tvořila díla Paula Gaugina³⁶, která se v současnosti nacházejí v Národní galerii v Praze. Jedná se o čtyři dřevořezby, které si přivezl ze svého pobytu na Tahiti³⁷ v roce 1912. Již od dětství měl Štefánik rád přírodu, o čemž v jeho sbírce svědčí také 37 vypreparovaných kolibříků z Ekvádoru a dva želví krunýře i s lebkami z Galapág. Dále Štefánik vlastnil různé cenné mince, nerosty, korály, sbírku brouků, vzácnou sbírku perel a mnoho dalších zajímavostí. Většinu svých cest Štefánik kromě zápisků, dokumentoval i fotograficky. Dnešními kritiky jsou jeho fotografie ceněny nejen jako svědectví životního stylu ze začátku minulého století, ale také pro

³¹ Pro fotografii z této cesty viz přílohu č. 16, s. 82.

³² Pro kopii dokumenty udělujícímu Štefánikovi francouzské občanství viz příloha č. 18, s. 84.

³³ Ve francouzských Comptes Rendus, ale i v americkém Astrophysical journal.

³⁴ Pro podrobnější grafické znázornění Štefánikových cest viz přílohy č. 45 a 46, s. 102-103.

³⁵ Spomienky na uja milana. In: Bartůšek a kol: Štefánik I., s. 38.

Fotografie Štefánikova bytu v Paříži, příloha č. 19, s. 85.

³⁶ Pro ukázkou viz příloha č. 20, s. 85.

³⁷ Pro fotografii Štefánika na Tahiti viz přílohu č. 22, s. 86.

svoji estetickou hodnotu³⁸. Jeho fotografie „nahá Tahiti'anka“ je považována za první československý akt vůbec. Podle orientalisty Viktora Krupy jsou Štefánikovy cestovatelské postřehy jedněmi z prvních v československé orientalistice.³⁹

S jeho cestami a zejména s pobytem na Tahiti souvisí i jeho záliby ve vynálezečství a ve vaření. Nad různými vynálezy se Štefánik zamýšlel neustále⁴⁰, avšak většinu z nich nedotáhl do konce. Navzdory svým problémům se žaludkem rád dobře jedl i vařil a na své kuchařské hostiny zval četné pařížské přátele. Měl také rozsáhlou knihovnu⁴¹, kterou se však nepodařilo plně rekonstruovat. Její část se nachází v Slovenském národním muzeu v Martině.

1.5 Štefánik milující a milován

Navzdory tomu, že Štefánik rozhodně nebyl mužem právě pohledným, ženy velice přitahoval. Svým pohledem, energií, entuziasmem a působivými gesty je získával zejména pro svou vysněnou československou myšlenku, protože správně tušil jejich vliv ve společnosti.

Podrobnosti o svých láskách si nechal pro sebe, takže u některých jeho přítelkyň je dnes těžko říct, zda se jednalo o vztah nebo jenom vroucné platonické přátelství. Nicméně při své promoci oficiálně požádal o ruku svou studentskou lásku Ludmilu Bílou. Ještě předtím se však ve svých dvaadvaceti letech dostal do hluboké vnitřní krize kvůli skandálnímu odmítnutí Evou Vrchlickou.⁴²

Přišla však Paříž, kde se Štefánik setkává s Marií Neumannovou, se kterou pak dlouho udržuje vroucný písemný vztah.⁴³ Okouzlí ho i dcera profesora Janssena, Antoinette. Zcela zřejmý je také Štefánikův románek s jistou Jeanne na Tahiti. Ale zasnoubit se Štefánik znovu odhodlá až s dcerou senátora Chautampse, Yvonne. Ta ho však v průběhu války opouští a následuje setkání s další mladou dámou, Louise Weiss, v salonu Claire Boas de Jouvenel. Madame Jouvenel byla další ženou, kterou si Štefánik duchovně naprosto získal a s její pomocí zrealizoval snad nejvíce setkání s vlivnými a významnými osobnostmi francouzské vyšší společnosti. Jeho přítelkyně Louise Weiss

³⁸ Pro výběr Štefánikových fotografií viz přílohy č. 32-36 na stránkách 93-95.

³⁹ (Ksiňan 2008)

⁴⁰ Vymyslel například automatickou výhybku, kšandy a mnoho jiného

⁴¹ Pro Štefánikovy exlibris, které si sám ilustroval, viz příloha č. 21, s. 86.

⁴² (Mlynárik 2002)

⁴³ „Láska - nebeží mi o definíciu - je zdravý ker, ktorý korení ve dvoch srdciach, pučí *večne* a v rozvítej ruže uzret musíš šťastné spojenie duší. Láska je súzvuk citov bytostí, ktorých myšlienky k *stejným vyššinám* sa nesú. Nenie láska všeliekom, ani berlou invalidov. Mýliš sa, ak túžiš po láske, aby si dosiahnul blaženosti, jeť láska *výsledkom* mieru duše.“ Z vyznání v dopise M. Neumannové, 19. ledna 1906, Meudon (Štefánik, Zápisníky M.R. Štefánika 1935, s. 50)

se zatím horlivě angažovala při každé příležitosti v odboji, aby pak Štefánikovi nabídla svou celoživotní oddanost v manželství, ale také v boji za jeho politické ideály. On ji však odmítá, aby později nabídl sňatek své životní lásce markíze Giulianě Benzoni. Když se o tom Louise Weiss dozvěděla, byla to pro ni hořká pilulka a neobešlo se to bez výčitek, ale ze všech její dalších vzpomínek srší nakonec bezbřehá láska k Štefánikovi. Celkově je pro něj příznačné, že s žádnou ženou neměl po rozchodu špatné vztahy. Všechny mu nakonec pomáhaly, jak jen to bylo možné, a vzpomínaly na něj s láskou, i když možná smutně. Jeho láska Giuliana Benzoni⁴⁴ se nikdy neprovdala a po Štefánikově smrti často v doprovodu Alice Masarykové navštěvovala Štefánikovu mohyly na Bradle. Následně jí v tom komunisté začali všemožně zabraňovat. Naposledy Mohyly navštívila ještě v roce 1968⁴⁵.

1.6 Štefánik voják a letec⁴⁶

Po vzplanutí válečného požáru v roce 1914 vyměnil Štefánik hvězdářské přístroje a knihy za uniformu a letadla. Sice s podlomeným zdravím, ale nastoupil vojenskou službu u 102. pěšího pluku v Chartres. Na základě jeho žádosti, jeho předválečných zkušeností, ale také vlivných známostí byl převelen k 1. leteckému oddílu v Dijonu. Po ukončení zkráceného pilotního výcviku je již jako podporučík⁴⁷ 14. května 1915 zařazen k letecké eskadře MF-54, která byla součástí X. francouzské armády v Brias u Arrasu. V zápětí na to se dostává do bojů při pokusu o německý přelom v této oblasti. Osvědčil se zde a celkem uskutečnil 38 výzkumných a stíhacích letů, v průběhu kterých realizoval také letákové akce vyzýváje české a slovenské vojáky bojující pod rakousko-uherskou vlajkou k dezerci. Jako první zorganizoval meteorologické služby na francouzské frontě, které později šířil v Itálii i v Rumunsku. Do tohoto období se také datují počátky jeho snah o organizaci československých legií. Myšlenka se samozřejmě rodila postupně, ale již na začátku svého vojenského působení se například pokoušel zorganizovat československou leteckou eskadru. Ale dřív, než stihl toto malé dílo dotáhnout do konce, byl na požádání převelen do Srbska, kde doufal ve větší úspěchy letákových akcí kvůli vyššímu výskytu Čechů a Slováků na opačné straně fronty. Po

⁴⁴ Pro fotografii Giuliany Benzoni viz přílohu č. 27, s. 89.

⁴⁵ Přednáška PhDr. Miroslava Musila *Milan Rastislav Štefánik diplomat* v univerzitní knihovně v Bratislavě, 6. 5. 2009.

⁴⁶ Pro fotografie viz příloha č. 23, 24 a 25, s. 87-88.

⁴⁷ Hodnost mu byla zvýšena na základě kříže čestné legie, který získal za svoji ekvádorskou misi již v červnu 1914.

balkánských útrapách, které málem nepřežil, byl přepraven do Říma⁴⁸ a odsud na sklonku roku 1915 zpátky do Paříže.

1.7 Štefánik diplomat a osvoboditel

Štefánik nebyl kariéřním diplomatem, ale tato činnost jej bezpochyby přitahovala a snad k ní byl přímo předurčen. Kromě jeho zaujetí Hanušem Kolowratem v mladých letech o tom svědčí i jeho mise v Ekvádoru a následně jeho činnost v průběhu první světové války.

Již v květnu 1915 se v Paříži pokouší navázat kontakt s profesorem Masarykem a dopisem žádá svého přítele Ludvíka Strimpla, aby mu v tom pomohl.⁴⁹ Strimplovi se však místo toho povedlo zprostředkovat mu setkání s Benešem v prosinci, až po Štefánikově návratu ze srbského frontu. Tu se začíná významná spolupráce odbojového trojice, jejímž prvním velkým úspěchem je setkání Masaryka s francouzským ministerským předsedou Aristidem Briandem následované publikováním komuniké ve francouzském tisku. Tihle tři mužové si rozdělili úkoly, přičemž Masaryk pracoval v anglosaských krajinách a v Rusku, Beneš ve Francii s cestami do Švýcarska, Itálie a Londýna a Štefánik se realizoval na několika frontech, a posléze při francouzských vojenských misích v Itálii, Rusku a Rumunsku. Po úspěšné realizaci mimořádně náročného úkolu, jakým byla organizace československých legií v Rumunsku, Rusku a Francii, dosáhl úspěchu i v Itálii, která zřízení legií dlouho odmítala. Výsledkem těchto četných a složitých jednání byla italsko-československá smlouva podepsaná 21.4.1918, spolu s projevem na kongresu utiskovaných národů v Rakousko-Uhersku a slavnostním odevzdáním zástavy československému vojsku v Římě 2.5.1918. Důležité bylo také otevření diplomatických kontaktů ve Vatikánu a započetí úzké spolupráce mezi americkými Čechy a Slováky.

Po Itálii zase následovala práce ve Francii a v létě 1918 nastoupil Štefánik cestu přes Ameriku do Vladivostoku a na Sibiř. Je opravdu nutné zdůraznit, že navzdory tisícům kilometrů, které oddělovaly hlavní členy Národní rady⁵⁰, byla jejich spolupráce

⁴⁸ Kde se mu dostalo té nejlepší péče díky přátelům Madame Claire Boas de Jouvenel, kterou kontaktovala manželka Anatola de Monzie.

⁴⁹ (Ferenčuhová, Štefánik diplomat – mezi Francúzskom a Talianskom. In: dr. Štefánik – vojak a diplomat, s. 87)

⁵⁰ Původně České komité, jež se koncem února přejmenovalo na Národní radu zemí českých, kdy získalo i pevnější organizační strukturu. Později v květnu známé již jako Československá národní rada a hlavní organizace zahraničního odboje. (Šedivý, Češi, české země a velká válka 2001)

tvořivá a harmonická. Někteří autoři sice lpí na špatných vztazích mezi Štefánikem a Benešem⁵¹, ty jsou však z hlediska spolupráce v zahraničním odboji zcela zanedbatelné.

Právě pobyt na Sibiři měl velký organizační i taktický význam. S pomocí generála Janina měli za úlohu uskutečnit spojení mezi Sibiří jako obchodní základnou a spojeneckými základnami v Ledovém moři. Konečným cílem intervenční akce pak bylo obnovit kontinuitu na Transsibiřské magistrále. Po její délce měly navíc být vystavěny husté opěrné body, které by byly schopny tvořit hráz německé expanzi na východ.

Jedny z posledních diplomatických kroků podnikl 21.3.1919, kdy rokoval s předsedou nejvyšší spojenecké vojenské rady maršálem Fochem a ministerským předsedou Clemenceauem. Dosáhl zde toho, že československá vojska na Sibiři byla přesunuta do týlu, kde mohla čekat na další pokyny o jejich odsunu. Těsně před smrtí ještě začíná řešit otázku italské vojenské mise v Československu a také se v Římě setkává se svou snoubenkou Giulianou Benzoni, kterou neviděl již víc než půl roku.

1.8 Štefánik mrtev

4. května 1919 na letišti Campo Formido u Udine nastoupil M. R. Štefánik již jako ministr války ČSR do dvojplášňáku Caproni, aby se vrátil do své osvobozené vlasti. Byl to však jeho poslední let. V předpokládaném čase přiletu se letadlo objevilo nad Bratislavou, po klesání opět udělalo oblouk, avšak v průběhu přistávacího manévru se spolu s čtyř člennou posádkou prudce zřítilo na zem, kousek od vesnice Ivanka při Dunaji.⁵² Štefánik byl pohřben 11. května 1919 v Košariskách. Jeho pozůstatky byly následně slavnostně uloženy v mohyle na Bradle⁵³.

1.9 Štefánik nesmrtelný

Touto tragickou smrtí se však Štefánikova závratná kariéra zdaleka nekončí, naopak nabírá různé, mnohdy kontroverzní formy. Vzápětí jej uvidíme jako národní a dokonce posvátný symbol, jehož funkcí bude zpočátku integrace a vzbuzování kolektivních emocí, které v konečném důsledku přispějí k nacionalizaci v masovém

⁵¹ Například (Klimek, Vítejte v První republice 2003), (Duffack 2007), (Husár 2000), (Kautský 2004), atd.

⁵² Pro fotografie zříčeného letadla, Štefánika po smrti a pohřební bohoslužby viz přílohy č. 29-31, s. 91.

⁵³ Na vrcholu Bradlo dnes můžeme vidět dvě terasy, přičemž na jedné z nich byla hned po tragické smrti vybudována dočasná hrobka, kde byly uloženy čtyři rakve. Na terase druhé v letech 1927 – 1928 pak byla postavena vlastní mohyla, kterou v její impozantnosti zdobí čtyři z druhého nádvoří vystupující obelisky, každý z nich vysoký 12 a půl metru, jež představují nejenom čtyři oběti, ale také čtyři státy, pro které Štefánik pracoval a kde i organizoval československé legie. Celou stavbu projektoval vynikající slovenský architekt Dušan Samo Jurkovič. Pro současnou fotografii mohyly viz přílohu č. 41, s. 98.

měřítka. Později však i k nacionalizaci extrémního charakteru. Ze Štefánika bude na dlouho vytvořena strnulá modla a neposkvrněná ikona zosobňující nekonečnou studnici výhradně pozitivních vlastností.

1.10 Štefánik ČLOVĚK

Štefánik byl navzdory všem svým zásluhám a činům také jenom člověk z masa a kostí, který měl mnoho osobních, zdravotních a osobnostních problémů. Dělal chyby, zlobil se⁵⁴, křičel, snil, fantazíroval, riskoval a miloval. Nepochybně rostl se svými úkoly, takže například to, co o něm platilo v roce 1913, už neplatí v roce 1917⁵⁵. Byl velkým romantikem, poetou a idealistou.⁵⁶

Polovinu svého života prožil Štefánik ve starém a druhou polovinu v novém a zcela odlišném století. Pocházel z malé vesnice a skromných poměrů, kterých si nesmírně vážil, ale lákala jej také noblesa salonů a exotika dalekých krajů. Trpěl mnoha vnitřními rozpory, které jej celý život sužovaly. Čím víc pronikal do tajů vědy, tím hlouběji se otřásala jeho náboženská víra vštípená z domova. Toto se v něm svářilo zejména kvůli tomu, že náboženství pro něj představovalo také silné rodinné vazby a tradice. Velice nerad prohrával a sám o sobě tvrdil, že jeho energie vzrůstá s množstvím a obtížností překážek, které se mu staví do cesty.

Jedním z výrazů těchto vnitřních rozporů a sužování byla i Štefánikova poezie, kterou miloval a sám pro sebe psal až do roku 1901. Ústředním motivem je zde kontrast romantické fantazie a tvrdé reality života, mezi vysněným rozletem mladosti a hmotným nedostatkem, který jej naplno neumožňuje. Častá je touha odletět někam daleko nad oblaka, do vesmíru, pryč od každodenního života.⁵⁷ S nástupem let pracovních začal Štefánik strádat zejména kvůli obtížnosti skloubit rodinné štěstí s kariérou astronoma.⁵⁸

⁵⁴ V bolestném rozhořčení nad komplikovanou situací v Americe ohledně náboru dobrovolníků v roce 1917 říká Milanu Gettingovi: „Až bude po všetkom, potom vystúpim z národa a pôjdem dakde, kde sa nebudem musiet dívať na ľudí vôbec!“ (Bartůšek, Osuský a Pavlů 1938, s. 151)

⁵⁵ Viz svědectví S. A. Ambrose In: (Bartůšek, Osuský a Pavlů 1938, s. 156-173)

⁵⁶ „Milujem poesiú, cením ju nadovšetko a, myslím, oprávnene. Ona je pravým živlom oduševnelej čiastky našej, len v nej, len ňou dosiahnuť môžeme relatívneho štastia. Lebo poesia vyluzuje okolo nás čarovnú zahradu, v níž duša ssaje narkosu, ukolébaná pak sníva, sníva o kráse a prežíva ju. Ano, (vždy jasnejšie chápem) len v sneniu je život hodný žitia, neboť len tenkrát blížime sa absolutnu.“ Z dopisu M. Neumannové 18. ledna 1906, Meudon (Štefánik, Zápisníky M.R. Štefánika 1935, s. 49)

⁵⁷ (Mlynárik 2002)

⁵⁸ „Keď bych stál osamelý vo svete, prijal bych osud svoj klidnejšie, ale takto je na mňa ohromná zodpovednosť uvalená. ... Avšak jaké muky podstúpiť musí ten, koho pútajú nežné svazky k niekoľkým bytostiam“ z dopisu M. Neumannové dne 19. října 1906, Meudon (Štefánik, Zápisníky M.R. Štefánika 1935, s. 71)

1.11 Štefánik Slovák – Čechoslovák – Evropan - Světoobčan

V kontextu této práce je důležité nastínit něco o Štefánikově národním cítění. Štefánik byl čechoslovakistou a stoupencem koncepce politického národa československého. Československý stát vnímal jako národní stát tohoto politického národa. To ale neznamená, že rezignoval na Slovensko a jeho problémy. Byl naopak přesvědčen, že právě v československém státu budou mít Slováci ty nejlepší podmínky na rozvoj a že je to jediná schůdná a bezpečná stezka k osvobození zpod maďarského útlaku⁵⁹. Pokládal též za žádoucí, aby se Slováci v novém státě vyrovnávali s všestranně vyspělejší českou společností a kulturou. Trval také na tom, aby se tento stát nikdy nerozdělil. To se mu sice nesplnilo, i když já osobně si myslím, že v jistém smyslu ano. A to z toho důvodu, že Češi svou „výchovnou povinnost“ ke Slovákům uskutečnili zcela znamenitě a odevzdali je nové politické mapě světa dobře připravené na život v samostatném státu. Pro dnešní politickou situaci je neméně významný Štefánikův vztah ke světu, jeho francouzské občanství a práce pro francouzskou vládu. Svou vlast sice nosil stále v srdci, ale myslím, že zároveň byl již sebevědomým Evropanem až jakýmsi světoobčanem.

2 Štefánik v literatuře a jeho vnímání do roku 1939

2.1 Historický kontext

Když se slovenský národ ocitnul uprostřed říjnového převratu, byl ve špatném stavu, což bylo způsobeno dlouholetým životem v dualisticky uspořádané monarchii, kde Maďaři po roce 1867 plánovali vytvořit jednotný národ ze směsi všech národů žijících na uherském území. Druhou hlavní příčinou tohoto intelektuálního a kulturního úpadku byl jazykový a následně i kulturní rozchod s Čechy uskutečněný pod vedením Ludvíka Štúra a Josefa Miloslava Hurbana. Slováci se tak ocitli zcela odříznuti od Západu a odkázáni sami na sebe nedokázali udržet tempo ani ve vzdělání ani v politickém uvědomění. Maďarizační útlak se tak v sedmdesátých letech mohl aplikovat v plné síle a na Slovensku docházelo ke stagnaci celého národně emancipačního procesu. To, co mělo národ původně posílit, jej naopak ohrozilo. Od roku 1875 až do roku 1919 neexistovaly slovenské střední školy. A již na stupni škol měšťanských se vyučovalo maďarsky. Neexistoval ani jeden slovenský učitelský ústav,

⁵⁹ V tom se, jak se později ukázalo, rozhodně nemýlil.

kde by se mohli organizovat a na své povolání připravovat vzdělanci. Zjev slovenského učitele ve Slováky obývaných částech Uherska, téměř přestal existovat.⁶⁰

Pod nátlakem maďarské vůle slovenská inteligence starší generace ztratila víru ve své skutky a oddala se veskrze pasivní politice seskupené kolem kulturního centra v Turčanském Svatém Martině kolem osoby básníka a novináře Svetozara Hurbana Vajanského⁶¹. Byli to až Hlasisté, kteří povzbuzeni stykem s Čechy začali vystupovat aktivněji.

Veškeré tyto procesy způsobily, že slovenské elity, které by byly schopny vedení a organizace po získání svobody, byly velice oslabeny, případně se realizovaly v Budapešti. Tento únik inteligence měl za následek absolutní nedostatek vůdčích osobností, ale také celé vrstvy úředníků tak potřebných pro nový stát. V celém národě akutně scházel prvek kvalitního vzdělání, který je základem pro cílevědomost a státní myšlenku obecně. Aktivní osobnosti slovenského národního hnutí narážely na národní nevědomost a nízkou kulturní úroveň. Nebylo možno ani vzhlédnout k bohatým dějinám či velkým osobnostem minulosti jako tomu bylo v případě českém. Národní cítění, a to zejména ve východní části Slovenska, scházelo také z důvodu obrovské hmotné nouze. Po tom, co se podařilo dobýt již celé území Slovenska vojensky, bylo jej třeba dobýt také i duchovně. Vavro Šrobár varoval pražskou vládu, aby se nespolehala na slovenské národní cítění, za spolehlivé pokládal jenom ty regiony, které podléhaly vlivu Hlasistů. Upozorňoval, že úspěšné volby zde budou možné až po rozsáhlé osvětové práci.

Vzhledem k tomu jak obtížné zde bylo vzbudit silné národní cítění slovenské, je nasnadě si představit jak složitá pak musela být implementace myšlenky národa československého a odstranění propasti mezi Čechy a Slováky, která byla tak dlouholetou odlukou nesmírně prohloubena. Velké většině Slováků totiž byli Maďaři bližší než Češi a velkou roli také sehrávalo i silné slovenské katolictví odmítající české protestantské posvátné symboly.⁶²

Československý národ tedy při zrodu první ČSR opravdu neexistoval a i z tohoto důvodu byla osobnost Milana Rastislava Štefánika pro osvětové pracovníky, šířící tuto myšlenku, obzvláště vhodná a důležitá. V situaci, kdy se zdálo, že na Slovensku už snad nebude na čem stavět, však přichází jako blesk z čistého nebe, a to doslova, tragická

⁶⁰ (Peroutka 2003)

⁶¹ Štefánik ve svých člancích ze studentských let jeho politiku silně kritizoval. Podrobněji viz (Štefánik, Hlasistické články Milana R. Štefánika / Sobral a k vydání upravil Juraj Šujan 1929)

⁶² (Peroutka 2003)

smrt budoucího národního hrdiny. Štefánik se totiž tímto svým posledním „gestem“ stává ze dne na den známým v celém Československu. Najednou se pro statisíce Slováků, kteří jej dosud neznali, stane jakýmsi dokladem jejich nové národní identity, zvedne je o kousek výš z každodenní šedi, legitimizuje jejich bytí. Prvotní funkcí Štefánikova mýtu tedy bude pomoc při složité integraci Slováků do národa československého. Tu se osvětoví pracovníci budou snažit dosáhnout vzbuzováním kolektivních emocí, tolik potřebných pro umocnění národního cítění. Tyto emoce se však nezastaví na masové nacionalizaci, ale později plíživě přerostou až do extrémně pravicových odnoží.

2.2 Literatura a publicistika do roku 1948

Tištěná produkce o Štefánikovi a jeho životě z let 1918 až 1948 je dnešními historiky hodnocena vesměs pozitivně.⁶³ Je ale potřeba zdůraznit, že po roce 1939 se jak literatura, tak publicistika obsahově značně odchyľuje od meziválečné trajektorie. Nicméně literatura z prvních dvou desetiletí po Štefánikově smrti zobrazuje základ pro prohloubení bádání o jeho životě a zkoumá jeho dílo v rozmanitých podobách. Toto období je velice významné tím, že lidé, pišící o Štefánikovi či sestavující vzpomínkové sborníky, tohoto člověka osobně znali⁶⁴, je zde tedy možné najít mnoho přímých svědectví. Nevýhodou může být přílišná idealizace a heroizace, protože i osobnosti, které nepociťovaly k Štefánikovi upřímnou a hlubokou náklonnost, se o něm po jeho smrti vyjadřovaly veskrze kladně. Myslím, že rána z jeho tragického úmrtí byla tehdy ještě příliš silná na to, aby bylo možno přistoupit k neutrálnímu a objektivnímu zkoumání. Následkem razantního přerušení kontinuity v tomto výzkumu kvůli nástupu komunistického režimu však stihla v období před rokem 1948 vzniknout především vzpomínková a umělecká literatura. Setkáváme se zde jenom s několika vědeckými pracemi⁶⁵, a i ty jsou většinou menšího formátu a často se jedná o přinejmenším jemně beletrizované texty.

2.2.1 Vzpomínkové sborníky

Nejvýznamnějšími co do rozsahu i obsahu jsou zcela bezpochyby tři hlavní *vzpomínkové sborníky*. Jedná se o jednu dvoudílnou publikaci redigovanou Štefanem

⁶³ (Klimová 2000)

⁶⁴ Například Bartůšek, Osuský, Pavlů, Polívka

⁶⁵ Například *Štefánikova pařížská léta* od R. Rajchla či *Štefánikova vojenská činnost* od J. Bartůška

Osuským, Bohdanem Pavlů a Josefem Bartůškem⁶⁶. A pak další obsáhlý sborník vydaný Památníkem odboje a redigovaný Arnoštem Barešem s názvem *Štefánikův memoriál*⁶⁷. Tedy osobami, které Štefánika osobně znaly a každá z nich byla nějakým způsobem významná v tehdejší politické, diplomatické či publikační sféře. Tak například Bohdan Pavlů byl významným žurnalistou a důvěrníkem jak Štefánika, tak i Masaryka. Byl odpůrcem panslavismu a rusofilství a zastával myšlenku novoslovanství zdůrazňujícího rovnoprávnou spolupráci slovanských národů v politické i kulturní oblasti.⁶⁸ Je tedy zřejmé, že sborník sestavoval z pozice česko-slovenské jednoty a spolupráce. V době jeho sestavování působil na Slovensku a obstarával tedy příspěvky Milanových rodinných příslušníků a dalších pamětníků zde žijících. Naproti tomu Štefan Osuský byl v tom čase vyslancem ve Francii, což bylo výhodné zejména pro obstarání svědectví Štefánikových pařížských přátel a spolupracovníků. Osuský byl navíc rodák z Brezové pod Bradlem a Štefánikův obdivovatel. Josef Bartůšek a Arnošt Bareš byli Štefánikovi přátelé působící v době sestavování sborníků v Praze a zastřešovali tedy zdejší přípravy pro vydání.

Pro všechny tři knihy platí, že jsou výtečnou studnicí pestrých informací o Štefánikovi. Jsou zásobárnou citátů, které pak napříč 20. stoletím znova a znova ožívají v různé literatuře a člancích. Všechny tři knihy jsou opatřeny bohatým fotografickým materiálem, faksimilemi a kopiemi různých důležitých dokumentů. Jedná se o opravdu obsáhlé práce čítající velice rozmanité příspěvky. Od detailních a propracovaných či naopak silně citově zabarvených a poetických svědectví pamětníků, přes korespondenci, Štefánikovy vlastní zápisky, články a smlouvy, na kterých přípravě se podílel, až po detailní kalendárium jeho života. Někteří autoři pracovali již tehdy s různými prameny a mnohé z těchto příspěvků již vyšly či naopak znovu vycházejí v dalších sbornících či tiskovinách. Škála pamětníků se zdá být tak široká, jak to jen tehdy bylo možné. Sborníky obsahují svědectví Milanových rodinných příslušníků, učitelů na všech stupních vzdělání, představitelů pražských rodin, se kterými se přátelil, jeho spolužáků, pozdějších spolupracovníků, přátel a dokonce i neznámých lidí, kteří se s ním setkali třeba jen jednou v životě na krátkou chvíli nebo jej dokonce znali jenom z doslechu. I to však očividně stačilo na vytvoření dostatečně silného dojmu.

⁶⁶ Bartůšek, J. - Pavlů, B. – Osuský, Š. Štefánik I., II. Bratislava 1938.

⁶⁷ Více o autorech viz příloha č. 1 (Bareš s. 62, Pavlů s. 66, Osuský s. 65)

⁶⁸ (Tomeš 1999)

Najdeme zde mnoho dojemných a poutavých, někdy až uměle vykonstruovaných příběhů⁶⁹. Ale i svědomitě a detailně zpracované články, které jsou unikátní pro zkoumání určitého období či situace Štefánikova života.⁷⁰ Nevýhodou těchto sborníků je kromě občasných nepřesností jistá míra idealizace, heroizace a někdy až ohromující patos. To lze ale vysvětlit tím, že příspěvky byly napsány v době, kdy rána zůstává po Štefánikově tragické smrti byla ještě příliš rozjitřená na to, abychom mohli očekávat od jeho blízkých přehnaně racionální a objektivní posouzení. Navíc si myslím, že kdokoli byl tehdy požádán o příspěvek do sborníků, byl tímto zřejmě poctěn. A pokud někdo z požádaných neměl na Štefánika dobré vzpomínky, raději nabídku po dohodě s editory odmítl. V souhrnu se jedná o literaturu vzpomínkovou a tedy subjektivní, které ale nelze upřít svou historickou hodnotu. Proto by po ní měl sáhnout každý, kdo se rozhodne o Štefánikovi něco napsat. Bohužel tomu ale tak u mnoha pozdějších titulů nebývá. Je zde však nutné postupovat velice opatrně a nepřejímat fakta zde obsažená bez jejich následného ověření a srovnání s literaturou založenou na pramenech. Je totiž velice nesnadné na první pohled rozlišit zkreslené nebo nepřesné informace. S rezervou je třeba brát dokonce i Štefánikovy dopisy, které jsou zde reprodukovány, protože rodině většinou nesdělával úplnou pravdu o své situaci, zejména tehdy, když byla tíživá. Veškerá vzpomínková literatura ale měla ohromný význam při tvoření národního mýtu o Štefánikovi. A to zejména proto, že poutavé a heroické příběhy z jeho života mohly do národního vědomí proniknout mnohem snadněji, než by tomu bylo u suchopárné odborné literatury.

Co se týče zmiňovaných nesrovnalostí ve svědectvích jeho rodinných příslušníků s literaturou založenou na pramenech, Zora Vanovičová⁷¹ zde podotýká, že mohou být způsobeny jednak Štefánikovou vyprávěčskou fantazií a jednak tím, že lidová paměť, která se formovala zejména na území regionu, odkud pocházel, vnímá Štefánika jako „jednoho z nás“. Je zde často osloven „naš Milan“ nebo „Milanko“. Dále je zde typické vyzdvihování jeho rodinného založení, sociálního cítění apod. Toto všechno může a zřejmě i způsobuje značné zkreslování informací a silnou idealizaci jeho skutků. Nejedná se tedy o žádnou záměrnou mystifikaci. Nesrovnalosti se konec konců až na výjimky netýkají nějakých závažných politických detailů, ale spíš

⁶⁹ Které jsou v rozporu s údaji z pozdější literatury více založené na pramenech.

⁷⁰ Takovým je například svědectví A. S. Ambrose o Štefánikově počínání v Americe nebo Bartůškův příspěvek *Štefánik v rukách chirurgů* (Bartůšek, Osuský a Pavlů 1938)

⁷¹ Etnoložka, která se zabývala výzkumem Štefánika ve slovenské lidové slovesnosti

posouvají Štefánikovo počínání na cestách kolem světa do více hrdinské a mýtické roviny.

2.2.2 Rostislav Rajchl (1910 - 1987)

Další podle mého názoru důležitou publikační kapitolu tohoto období, tvoří tvorba Rostislava Rajchla⁷². Kromě beletrizované monografie *Štefánikova pařížská léta*, se autor v jiné knížce věnuje pouze Štefánikově vojenské a diplomatické činnosti⁷³ a na jiném místě se zase pokouší ve stručnosti zachytit celý jeho život⁷⁴. Ve velké míře se také podílel na přípravě druhé knihy Štefánikova vzpomínkového sborníku redigovaného Josefem Bartůškem z roku 1938⁷⁵. Celkem o Štefánikovi napsal 19 článků, které se většinou zabývají jeho hvězdářskými aktivitami a pracovními cestami. Vzhledem k tomu, že Štefánik jako generál či národní osvoboditel byl již v té době popsán mnohými jinými autory⁷⁶, vyjímá se Rajchlovo zmapování důležitého období, které začíná Štefánikovým příchodem do Paříže a končí vypuknutím první světové války, z rutinní heroizační publikační činnosti. Autorovým zdařilým záměrem je zde podat první konzistentní svědectví o letech 1904 – 1914, které byly obdobím Štefánikovy vědecké kariéry. Tato léta považuje za jedna z nejdůležitějších, protože se v jejich průběhu vytvářela Štefánikova osobnost, dotvářely jeho politické názory a zejména v jejich průběhu získával kromě pevného místa na společenském výsluní i četné kontakty, později prospěšné při realizaci jeho snu o osvobození Československa. Hlavní dějovou linii sestavuje autor za pomoci různých relevantních pramenů písemných⁷⁷ a následně prázdná místa vyplňuje poznatky získanými z výpovědí pamětníků. Například do Meudonu, kde v průběhu svých hvězdářských začátků Štefánik působil, se Rajchl vydává v době, kdy si ještě obyvatelé i zaměstnanci observatoře na našeho mladého astronoma živě vzpomínají.

2.3 Zrození Štefánikova mýtu

Člověk ke svému životu potřebuje mýtus proto, aby si dovedl vysvětlit různé dění ve světě. Nejistota nás totiž naplňuje úzkostí, a proto si ji vyplňujeme různými

⁷² Více o autorovi viz. příloha č. 1, s. 67.

⁷³ Rajchl, R. *Štefánik: voják a diplomat*. Naše vojsko, Praha 1948.

⁷⁴ Rajchl, R. M. R. *Štefánik*. Orbis, Praha 1947.

⁷⁵ Bartůšek, J. *Štefánik II*. L. Mazáč, Praha 1938.

⁷⁶ Například Bartůškem v monografii *Štefánikova vojenská činnost* (Legie, Praha 1930) a mnoha památníky v Barešově sborníku. (Bareš 1929)

⁷⁷ Autor pracuje s prameny ze Štefánikovy pozůstalosti uložené tehdy v archivu památníku osvobození.

příběhy. Soubory těchto příběhů, čili mýty, pak působí i jako sociální lepidlo, které jedince spojuje do solidárních skupin. Kdysi to byly rodiny a kmeny, dnes jsou to velké nebiologické skupiny neboli národy. „Věřivost je v lidech pevněji zakořeněna než kritické myšlení; proto se v historickém vyhocení tohoto konfliktu mýtus zdá být pozitivní a kritická věda negativní...“⁷⁸. Navíc, když národ není zformován úplně a ještě k tomu je i vystaven dějinným otřesům, mění a oscilují i jeho národní mýty. A Štefánik je paradigmatickým slovenským „mýtofyliem“, jednou oslavovaným, jindy zatracovaným či zapomenutým.⁷⁹

Různé mýty o Štefánikovi začaly vznikat už za jeho života, i když se většinou omezovaly na menší skupiny. Mnoho pamětníků, kteří se s ním setkali až v letech, kdy byl již člověkem slavným, přiznává, že byli zklamáni z jeho tělesného zjevu⁸⁰. Obecně však byl tento hrdina před rokem 1919 pro většinu československého obyvatelstva takřka neznámou osobností. Jeho šokující tragická smrt a následný velkolepý dvoudenní pohřeb odstartovaly procesy mytizace a sakralizace. Tyto procesy byly pod záštitou oficiální propagandy šířeny osvětovými pracovníky, učiteli, spisovateli i historiky. Byla zřizována osvětová ústředí, která ale často směřovala osvětu s nábořem a propagandou. Takto například sloučením Svazu osvětového s několika hradně levými politickými institucemi vzniká v roce 1925 i Masarykův lidovýchovný ústav, jehož ambicí bylo držet dohled nad osvětovou činností a jejím metodologickým řízením. Pod Masarykovým dohledem byly vypracovávány seznamy doporučené literatury pro knihovny a mládežnické organizace.⁸¹ Ve výběru knih pro děti a mládež sestaveném tímto ústavem v sekci *Četba poučná* nacházíme hned několik děl o Štefánikovi.⁸² Štefánikovy životopisy se zde vyskytují přibližně ve stejném množství jako ty Husovy a Masarykovy a ve všech je akcentována myšlenka čechoslovakismu, práce a hrdinství.

⁷⁸ (Čapek 2009, s. 169)

⁷⁹ (L. Kováč 2009/19)

⁸⁰ Na prvý pohľad som bol sklamaný, lebo Štefánika som si predstavoval ako siláka, kým pred sebou som videl človeka menšej postavy i slabšej telesnej konštrukcie, s čiernou bradou a fúzami, ktorý sa skôr podobal Francúzovi alebo príslušníkovi niektorej inej národnosti, len nie Slovákov“ A. S. Ambrose (Bartůšek, Osuský a Pavlů 1938) Štefánik I., s. 158.

⁸¹ (Klímek, Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV 1929 - 1938 2002)

⁸² Eliáš, R. *Bohatýr Štefánik*. Obrazy ze života spolutvůrce našeho osvobození. Moravská Ostrava 1922.

Loubal, F. *Dr. Milan Rastislav Štefánik*. Moravský legionář, Brno 1928)

Matějovská M. *Milan Rastislav Štefánik*. Melantrich 1922.

Zbavitel, A. *M. R. Štefánik*. In. Naše světla. Knihnice životopisů. Státní nakladatelství.

Písecký F. *Generál M. R. Štefánik*. Svaz národního osvobození.

Zákoucký K. *Národní hrdina, generál Dr. M. R. Štefánik*. J. Svátek.

Štefánik tak ze dne na den zaujal místo v poezii⁸³, beletrii, učebnicích dějepisu, na pomnících a každoročně se při příležitosti jeho úmrtí konaly pompézní slavnosti. Octnul se tak, samozřejmě zaslouženě, v národním panteonu jako obecně přijímaný národní hrdina a pro mnohé se stal symbolem⁸⁴ či dokonce ikonou. Tato pozice posvátného a nedotknutelného symbolu však způsobila, že většina lidí ho vnímala, a dodnes vnímá jako nějaké ztělesnění hrdinských a výlučně pozitivních vlastností⁸⁵, nikoli jako reálného člověka. Sama si vzpomínám, že jsem již od dětství takto Štefánika vnímala, pokaždé když jsem slyšela jeho jméno, nebyla jsem si schopna vybavit víc, než jeho zidealizovaný portrét v čepici s dubovými listy⁸⁶. Na druhé straně je tento přístup víc než pochopitelný a přirozený, vždyť cílem bylo nabídnout veřejnosti v mladé republice a zejména její mládeži heroický vzor a ideál. Peter Macho upozorňuje, že v kontextu osvobození Československa Štefánikovým přičiněním získalo hledání národního hrdiny trvajícím přes celé devatenácté století nový podnět. Štefánik byl vpravdě ideální osobností pro vytvoření národního kultu. Nebyl pouze trpícím, ale také bojujícím hrdinou. Veškeré úsilí tvůrců štefánikovské legendy tedy padlo na úrodnou půdu. Každý národ má přece svého bohatýra⁸⁷ a v Štefánikově případě kult získal obecně přijímaný⁸⁸ a masový charakter. Všestranná Štefánikova osobnost byla navíc velice vděčným zdrojem pro vytvoření ideálu. Jeho odkazem se mohl inspirovat téměř každý a vzít si z něj něco pro sebe. Kromě obecných hodnot jako humanismus, svoboda, odvaha, obětování se, je zde také jeho úspěšné studium, mimoškolská činnost ve spolcích, vědecká kariéra, cestovatelský a objevitelský duch, vojenská disciplína a loajalita, vlastenectví, sofistikovaná diplomatická činnost, politická odpovědnost, atd.

⁸³ Hned několik generací slovenských básníků ze Štefánika pilně tvořilo národní legendu připomínající helénské mýty. Za všechny jmenujme alespoň Hviezdoslava, Jesenského, Rázuse, Lukáče a Kostru. (Juríček 2006)

⁸⁴ „Štefánik je symbol našej veľkej doby, je náš program, život – a láska“ (Polívka 1929, s. 139)

⁸⁵ „Miloval vedu a jej pravdu, veril v seba! Toho si musí byť vedomá najmä naša mládež, ktorej Štefánik je vzorom krásnym a ušľachtilým. A nezabúdam pripomenúť jeho vzácny charakter, preniknutý do koreňa duše poctivosťou, láskou k pravde a prísnej mravnosti. Bol žiakom Masarykovým, nazýval ho slncom života a vzorom mravnej dokonalosti. ... Štefánik bol v pravde vznešenosťou!“ (Polívka 1929, s. 136)

⁸⁶ Pro Štefánikův nejznámější portrét, jakož i čepici, která se jeho portrétu stala osudnou, viz přílohy č. 26 (zidealizovaný vs. skutečný portrét) a 37 (čepice).

⁸⁷ Štefánik jako bohatýr a bojující hrdina, viz příloha č. 6, s. 74.

⁸⁸ Spolu s A. Dubčekem dodnes na Slovensku zaujímá stabilní pozici osobnosti akceptované absolutní většinou obyvatelstva.

Na šíření poznatků o Štefánikovi a vytváření jeho posmrtné tradice se podíleli i příslušníci české inteligence, kteří v meziválečném období působili na Slovensku⁸⁹. Štefánik byl jimi chápán i interpretován jako slovenský i československý hrdina současně, který se jako reprezentant Slováků zasloužil o osvobození Československa. To se samozřejmě u některých slovenských politických frakcí setkávalo s kritikou. Ale ve výsledku se tyto snahy stejně podílely na vytváření slovenského národního štefánikovského posvátna⁹⁰, i když jejich primárním cílem bylo posílení čechoslovakistické koncepce. Ta měla kromě svých tvůrců i své oddané šířitele. Jednalo se zejména o učitele, politizující žurnalisty, aktivní členy Sokola atp., kteří ji dokázali prosadit tak, aby tato „idea státu“ byla všudypřítomná. Proces „čechoslovakizace“ republiky však postupoval mnohem pomaleji, než se původně očekávalo a místo čechoslovakismu se na Slovensku začínají objevovat nacionalistické tendence. Zanícení čechoslovakisté často vyvolávali opačné reakce, než v dobré snaze očekávali. Snahy Vavro Šrobára o čechoslovakistickou osvětu se tedy částečně minuly svým cílem.⁹¹

Od samotných počátků posmrtného Štefánikova uctívání se tedy setkáváme se dvěma hlavními polohami, v kterých je hrdinův život interpretován. Je to poloha bohatýra a mučedníka. V květnovém tisku roku 1919 se objevuje mnoho patosu, vznešených myšlenek a úvah. Autoři přirovnávají Štefánika k antickým hrdinům⁹², někdy dokonce ke Kristu či Mojžíšovi⁹³. Štefánik byl vnímán jako osvoboditel od tisíciletého maďarského útlaku, jako spasitel a vykupitel národa. V poetické imaginaci se jeho duch měl vznášet nad celým Slovenskem a zastávat roli patrona či ochránce. Zora Vanovičová dokládá, že při folkloristickém výzkumu se badatelé v mnohých katolických⁹⁴ domácnostech setkali dokonce se Štefánikovou fotografií záramovanou

⁸⁹ Například Ferdinand Přísecký, Alois Zbavitel, Ladislav Narcis Zvěřina, Vladimír Polívka, a další.

⁹⁰ V slovenském nacionalistickém diskursu je Štefánik prvním národním hrdinou, který jako světská postava oplývá vlastnostmi světce. Setkáváme se spasitelským a vykupitelským mýtem, který zase úzce souvisí s mýtem o tisíciletém maďarském útlaku. Dalšími postavami v slovenských dějinách, o kterých se vytvářejí hagiografické legendy jsou například Andrej Hlinka a Josef Tiso. (Macho, M. R. Štefánik - antický hrdina nebo národní svatec? Národní hrdina a sekulární hagiografie v slovenskom prostredí 2006)

⁹¹ (Šedivý, "Idea státu československého" a otázky čechoslovakismu 2000)

⁹² Nejčastěji je užíván motiv Promethea a Ikara, viz příloha č. 2, s. 69-70. Přičemž motiv Promethea se objevuje častěji a Macho to vysvětluje tím, že prometeovská stylizace je výhodnější z hlediska propojení na revoluční a osvoboditelský mýtus.

⁹³ Pro úryvky z literatury viz příloha č. 2, s. 69-70.

⁹⁴ Toto je opravdu pozoruhodné i z hlediska sporů mezi slovenskými katolíky a evangelíky, jelikož Štefánik pocházel se silně evangelické oblasti.

spolu s kouskem obhořené tkaniny, kterou měl generál údajně na sobě při havárii letadla. Předměty tohoto typu byly uctívány jako relikvie.

V literatuře pro děti a mládež, někdy ale i pro dospělé se setkáváme Štefánikem jako pohádkovou bytostí⁹⁵. Reprezentuje zde mládence bojujícího proti drakovi a sporadicky je přirovnáván také k Jánošíkovi. Časté je také ztotožňování Štefánika s orlem, sokolem nebo volně letícím ptákem⁹⁶. Představa ušlechtilého a nespoutaného dravce snažícího se naplnit své životní sny tak stojí v protikladu k obrazu sociálního a národního útlaku slovenského lidu. Peter Macho uvažuje nad tím, že častý výskyt tohoto motivu by mohl souviset s nemožností využít Štefánikových fyzických vlastností⁹⁷ pro budování mýtu. Autoři tak raději pracují s protiklady⁹⁸. Například hmotnou bídu, ve které vyrůstal, stavějí do protikladu k bohatství ducha, kterým oplýval⁹⁹. Myslím si ale, že v těchto úvahách není potřeba zacházet přehnaně daleko. Materiální nedostatek nadaných lidí tehdy nebyl ničím zvláštním, což dokládá i známá Masarykova historka o zimníku¹⁰⁰.

Další polohou vnímání Štefánika je role oběti, související s jeho tragickou smrtí, jejíž příčiny nebyly dodnes uspokojivě vysvětleny. V prostředí slovenské veřejnosti se krátce po této šokující události ujalo přesvědčení, že Štefánikovo letadlo bylo záměrně sestřeleno na Masarykův či Benešův popud a mučedník za slovenskou věc se tak stal obětí mocensko-politického boje mezi Slováky a Čechy. Tato, bohužel na Slovensku nejrozšířenější, verze pro vysvětlení záhadné havárie se tedy začala na neoficiální rovině vyvíjet už v meziválečném období. Vrcholu však dosáhla až po roce 1939 a znovuzrození se jí dostalo po roce 1993, kdy se Slovenská národní strana pokoušela její pomocí vybudovat svou identitu.

⁹⁵ Například Životopisný náčrt od J. Juríčka a různé texty v čítankách pro děti.

⁹⁶ Viz příloha č. 5, s. 72-74.

⁹⁷ Byl hubený, malého vzrůstu s nesličnou tváří.

⁹⁸ Pro ukázkou využití protikladů u různých autorů viz přílohu č. 4, s. 71-72.

⁹⁹ „Chudoba a skromnosť byly krstnými rodičmi nášho bohatiera, národné povedomie a láska rodinného ovzduší najväčším pokladom života. Vytrvalosť a pilné štúdium chudobného synka farárskeho z košarišských kopaní povzniesly k sláve vedeckej v celom učenom svete.“ (Polívka 1929, s. 135)

¹⁰⁰ „Vzpomínám si, jak jednou v zimě ke mně přišel celý zkřehlý – neměl zimníku, tož jsem mu dal svůj a ještě jsem mu jej musel dát přešít, protože mu byl velký. Je to dost typické pro naše poměry; vzpomeňte si, že skoro všichni naši čelní lidé vyrostli z tísně a museli projít div ne hladem – ale hladoví pojdají syté, říká se.“ (Čapek 2009, s. 121)

3 První velký zápas o Štefánika 1939 – 1945

Ve Štefánikově pojetí byl slovenský národ jenom jednou větví toho československého. To mu ale slovenští nacionalisté samozřejmě nemohli odpustit, proto ho raději předvedli jako slovenského autonomistu, kterého Češi Slovákům zabili a jeho čechoslovakismus na 6 let odložili ad acta.

Čechoslovakismus jako politický program a oficiální státní ideologie ČSR, zakotven v ústavě z roku 1920 v posledních měsících roku 1938 de iure zaniká. To je ovšem problém i pro Štefánikův mýtus, kterému je jeho čechoslovakismus záhy velice vyčítán. Razantně se to promítne do publicistiky a literatury¹⁰¹. Kromě překladu jeho *Hvězdářských článků* od Kataríny Pokorné v tomto období nevyšla žádná větší publikace. To lze ale také vysvětlit tím, že v průběhu těchto rušných let na psaní větších děl nebyl čas a váhu měly spíše pamflety intenzivně prosazující extrémní myšlenky. Návrat k serióznějšímu zájmu o jeho život a dílo nastává na krátký čas až v poválečných letech, konkrétně v knize *Profily* od Alexandra Matušky (1946).

Na pozadí sporů mezi autonomistickou a čechoslovakistickou koncepcí se tedy po roce 1939 vykrytalizovaly další dvě polohy Štefánikova vnímání, které v různých obměnách přežívají dodnes. Štefánik jako Slovák a nacionalista zde stojí proti svému protějšku Štefánikovi Čechoslovákovi a čechoslovakistovi. Vzhledem k tomu, že Štefánik po sobě nestihl zanechat své politické názory jasně zformulované, například ve formě pamětí, bylo pro jednotlivé politické strany velice jednoduché zdeformovat či poupravit si jeho myšlenky podle svých potřeb. Navzdory tomu, že u samotného Štefánika se jeho silné vlastenectví nedostávalo do rozporu s ideou československého národa, u jeho následovníků a pseudonásledovníků je „slovenské“ a „československé“ vnímáno velice protikladně a navzájem se tyto koncepce naprosto vylučují. Na tento základní protiklad pak navazovaly další představy či vize. Za všechny snad stačí uvést teorii, že kdyby Štefánik zůstal na živu, Československo by určitě nepodlehlo mnichovskému diktátu, ale armáda v čele se slovenským generálem by se Hitlerovi bývala postavila.¹⁰²

Peter Macho si také všímá toho, jak se Štefánikův mýtus na Slovensku aktivoval téměř vždy, když byla nějakým způsobem ohrožena územní celistvost Slovenska,

¹⁰¹ Viz grafy, přílohy č. 43 a 44, s. 99-100.

¹⁰² (Macho, Štefánik a Kossuth ako symboly slovenského a maďarského nacionalizmu (Nacionálny mýtus verzus integrácia a dezintegrácia v stredoeurópskom priestore 1999)

zejména tedy jeho jižní hranice s Maďarskem. Jako příklady uvádí vpád maďarských bolševických vojsk v roce 1919, vídeňskou arbitráž, na základě které bylo Maďarsku postoupeno jižní pohraničí nebo tzv. malou válku, kdy Horthyho vojska vpadla na území východního Slovenska. V takových chvílích se Štefánik zase masově objevuje v publicistice a zejména v poezii a je vyzýván, aby vstal ze svého hrobu a osvobodil slovenský národ ještě jednou¹⁰³.

S tímto souvisí i osudy některých Štefánikových pomníků. Známý je případ, kdy byla před příchodem okupačních vojsk na jižní Slovensko evakuována Štefánikova socha. Aby pak v roce 1939 byla slavnostně odhalena v Nitře. Velkolepá slavnost provázející tuto „demonstraci proti slovenskému Mnichovu“¹⁰⁴ měla zdůraznit symbolický návrat Štefánika do Nitry a jeho roli při vybudování silné hraniční pevnosti slovenského státu.

Celkově je zápas o Štefánika v průběhu druhé světové války velice zajímavý, i když poněkud deprimující. Po zavedení autonomie v roce 1938 začíná *Ludová strana* Štefánika představovat jako nejvýznamnější celonárodní symbol, což popuzuje nejenom Čechoslováky, ale také evangelíky, kteří zásadně odmítají Hlinkův vůdcovský kult zejména kvůli jeho spojitosti se soudobým totalitarismem a katolickým klerikalismem. Tento kult kromě jiného také zpochybňoval účast evangelíků na národní tradici, což bylo v naprostém rozporu s protestantskou reflexí. Je velice zajímavé jak si Štefánika snaží obě „konfese“ urvat pro sebe, ignorujíc fakt, že on sám se již v necelých dvaceti letech stal zcela nevěřícím.

Nepomáhá ani memorandum sepsané jedenácti bývalými legionáři¹⁰⁵ adresované autonomnímu sněmu, ve kterém vyzývají slovenské poslance, aby se nepodíleli na rozbíjení československého státu a nezneuctvovali tak Štefánikovu památku. Politici se však snaží o radikální přehodnocení Štefánikova odkazu a pokouší se dokázat, že Štefánik nebyl protiněmecky orientovaný. Velitel Hlinkovy gardy Alexander Mach dokonce prohlašuje, že kdyby byl Štefánik ještě naživu, určitě by si našel svou cestu k Hitlerovi a Mussolinimu. Na stránkách ľudáckého tisku nechybí ani označování Štefánika jako „vůdce“ apod.

Bratislavská vláda vysílá na východní frontu jednotky odvolávající se na Štefánikův antibolševismus, zatímco tím samým jménem se zaštiťuje domácí i

¹⁰³ Grafy v přílohách č. 43 a 44 potvrzují Machův postřeh, viz roky 1919, 1938 a 1939.

¹⁰⁴ (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001, s. 49)

¹⁰⁵ Mezi nimi i spisovatelé jako R. Viest, J. Jesenský, J. G. Tajovský

zahraniční protifašistický odboj. Jeho kult je pěstován jak ve slovenské armádě, tak v partyzánských oddílech. Za den letectví je vyhlášen 4. květen, ale letecká garda, která se nejbouřlivěji účastní oslav, nese Hlinkovo jméno. Hlásí se k němu jak slovenští letci bojující po boku německé Luftwaffe, tak i slovenští příslušníci britského královského letectví.

Ľudácký tisk referuje o různých štefánikovských slavnostech jako o celonárodních, navzdory tomu, že jsou ignorovány podstatnou částí protestantského obyvatelstva, která pod vedením evangelických biskupů organizuje své vlastní „trucoslavy“¹⁰⁶. Propaguje při tom česko-slovenskou vzájemnost, humanistické a demokratické ideály, zkrátka pravý opak toho co se hlásá na oficiálních štefánikovských sjezdech.

Zcela absurdní pak byla perzekuce evangelických kněží a učitelů za šíření štefánikovských odznaků, které byly údajně politickou provokací.¹⁰⁷ Opoziční provokací symbolizovanou tím samým jménem jaké se vznášelo nad oficiální státní ideologií.

3.1 Demokrati vs. komunisté

V letech 1945-46 se Štefánik objevuje jako symbol Demokratické strany a jeho prostřednictvím se bojuje proti komunistům.¹⁰⁸ Možná i díky tomu, že značná část slovenské populace vnímala volební program a cíle demokratů právě skrze Štefánikovo jméno, podařilo se jim v parlamentních volbách na Slovensku zvítězit.¹⁰⁹ Bohužel v československém měřítku to nestačilo a moci se chopili komunisté, kteří se Štefánika pokusí nejenom „antilegendarizovat“, ale také naprosto degradovat a potupit.

3.2 Shrnutí prvního období

Lze tedy uzavřít, že oscilace mezi různými interpretacemi Štefánikova odkazu je jakýmsi zrcadlem dobového sebeurčení pro slovenské politické strany. Slováci se za pomoci různých reflexí Štefánikova mýtu vymezují jak vůči Čechům, tak vůči

¹⁰⁶ (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001, s. 49)

¹⁰⁷ (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001)

¹⁰⁸ Deník Demokratické strany *Čas* ostře kritizoval komunisty za poskvrnění Štefánikovy památky. Štefánik zde tedy posloužil k diskreditaci politického soupeře. (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001)

¹⁰⁹ Ve volbách v roce 1946 se jí podařilo získat 62% hlasů.

Maďarům. Někdy i sami vůči sobě. Nejedna politická strana se snažila dokázat, že právě ona následuje Štefánikův odkaz, který si však většinou přizpůsobila podle svých potřeb a zájmů. Toto smutné handrkování se o slova a myšlenky (česko)slovenského velikána má kromě slovenské mentality ještě další dvě příčiny. První je jeho všestranná osobnost, ze které lze po různých modifikacích vyvodit téměř cokoli kromě bolševismu. A druhou to, že Štefánik umřel opravdu mlád a nestihl tak oficiálně a v ucelené podobě sepsat svoje politické názory, například ve formě pamětí.

4 1948 – 1989 : Zničení Štefánikovské legendy komunistickou propagandou

4.1 Charakteristika období

Po vítězném úderu komunistů v únoru 1948 nastávají v československé politice i historiografii velké a tristní změny, které na 40 let poznamenají i zkoumání Štefánikova života a díla. Z univerzit jsou odsouváni poslední historikové, kteří by si ještě pamatovali Gollovo působení. Nastává perzekuce a čistky. Na všech vědeckých pracovištích je prosazovaná doktrína tzv. dialektického a historického materialismu. Studium starších dějin bylo ideologickým tlakům vystavováno méně, protože se tolik nevztahovaly k tehdejší situaci a životu. Těžiště výzkumu se však ustaluje na novověku, který se stává polem pro režimní dějepisectví. Teoretické myšlení se omezuje na bezobsažné fráze o třídnosti vědy. Přerušuje se tradice akademické a k objektivismu tíhnoucí historiografie. Začíná se prosazovat nové „vědecké dějepisectví“¹¹⁰, kterého hlavními slogany jsou dialektika, priorita základny před nadstavbou, třídnost vědy, směřování k beztřídní společnosti apod. Historiografie se jednoduše stává nástrojem ideologické propagandy.

V tomto novém vnímání dějin není samozřejmě pro Štefánika žádné místo. Celá osvobozenická legenda je tvrdě zpochybňována a Štefánikovi je navíc extrémně vyčítán i jeho negativní postoj k bolševismu, kterým se dost proslavil. Zkoumání jeho života a díla se tedy dostává na bod mrazu a je ožívováno jenom v rámci antilegendarizace a vyvracení „osvobozenických mýtů“. Komunistická moc se postupně snaží odbourat Štefánikův mýtus a celkově jeho jméno vymazat z paměti národa. Komunističtí politikové si příliš dobře uvědomovali mobilizující a jednotící sílu štefánikovského mýtu a proto se jej snažili všemožnými způsoby zapudit. Ze školních tříd mizí Štefánikovy portréty, přejmenovávají se ulice¹¹¹, z náměstí se vytrácejí jeho sochy a pomníky, které potkává různý osud, od demontování přes rozbití až po vyhazování do vzduchu. Otevřeně a pravidelně se k němu hlásili jenom českoslovenští emigranti na Západě, kde se jeho jméno objevuje v rádiu Svobodná Evropa a také se publikuje.¹¹²

Z tehdejších krat'oučkových odkazů v československých encyklopediích se dozvídáme, že Štefánik po svých neúspěšných pokusech ve vědecké práci přechází do

¹¹⁰ (Marek 1997, s. 985)

¹¹¹ Štefánikovy ulice a náměstí ale přežívaly v zahraničí.

¹¹² (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001)

služeb francouzských úřadů, kde pod rouškou různých astronomických a meteorologických pozorování vykonával četné kontrarevoluční úkoly v Africe, Americe, Tichomoří a jinde. Sice několikrát navštívil Slovensko, nezapojoval se však do slovenského národního „hnutí“. Následně z pověření francouzské vlády organizuje legie a jeho kontrarevoluční činnost vrcholí v roce 1918, kdy ruší všechny volené demokratické orgány a podřizuje je zájmům západních interventů.¹¹³ Zdůrazněno je také, že buržoazní historiografie a publicistika kolem něj vytvořila lživou a bezdůvodnou legendu. Základní myšlenkou krátkého hesla v československé encyklopedii z roku 1987 je zase to, že Štefánik v zájmu západních mocností přinutil československé legionáře na Sibiři ke kontrarevolučnímu tažení proti sovětské moci a podporoval tak nespravedlivou válku proti sovětskému Rusku.¹¹⁴ V souhrnu můžeme říci, že v komunistické interpretaci je jeden ze zakladatelů Československa pokládán za agenta západních imperialistických mocností.

Symbolem takového chápání Štefánika se stává první obsáhlá monografie o jeho životě, vydaná v roce 1958. Celé dílo je v souladu s tehdejší ideologií. Ludovít Holotík při psaní své knihy *Štefánikova legenda a vznik ČSR* sice odvedl velký kus heuristické práce, ale celkové hodnocení Štefánikova životního díla společně s okolnostmi vzniku Československa vystoupilo protikladně k obsahu dokumentů. Strašák usnesení Gottwaldova politbyra z roku 1951 v duchu stalinsko-ždanovské vulgarizace marxistické teze o boji proti buržoazní ideologii a jejím nositelům, konkrétně o boji proti kosmopolitismu, buržoaznímu nacionalismu a „masarykismu“, měl bohužel silný vliv i na odborníky¹¹⁵. Podstatné je ale také i to, že odkaz této publikace neměl až na jednu knížku¹¹⁶ žádné pokračovatele, kteří by Štefánika v tomto světle dále představovali.¹¹⁷

Spolu s Holotíkem představují antilegendarizaci osvoboditelů i jiní autoři. Proti kosmopolitismu ve výkladu československých dějin bojuje svou propagandistickou knihou i Jiří Hájek¹¹⁸. Ve své „studii“¹¹⁹ *Wilsonovská legenda a vznik ČSR* se zabývá hlavně zkoumáním zásahů „západních imperialistů“ do vývoje středoevropských

¹¹³ (Kol., Encyklopédia Slovenska. V. zväzok R-Š. 1981)

¹¹⁴ (Kol., Malá československá encyklopedie 1987)

¹¹⁵ Felix J.: Večnost přežitá v sekundách. In: (Štvrtecký 1990)

¹¹⁶ Konkrétně, (Kvasnička 1963) která ale není primárně věnovaná Štefánikovi. O publikačním tichu svědčí také graf závislosti publikace od jednotlivých let, viz přílohy č. 43 a 44, s. 99-100.

¹¹⁷ (Kováč 2003)

¹¹⁸ Víc o autorovi viz příloha č. 1, s. 63.

¹¹⁹ Hájkovy texty z tohoto období neměly s vědou moc společného, jednalo se spíš o texty sloužící k legitimizaci stalinistického režimu (Blažek 2002)

národů. Cílem knihy je „odhalit podstatu“ i význam legendy o osvoboditelské úloze Ameriky, zosobňované prezidentem Wilsonem. Podle autora je wilsonovská legenda typickým pokusem kosmopolistického falšování dějin, přičemž dosavadní literatura se hemžila buržoazními kosmopolistickými lživými legendami. Při zpracovávání materiálů autor vychází z hodnocení v dílech Stalina a Lenina interpretovanými v sovětské historické literatuře. Autor pracuje s domácí i cizí „buržoazní“ literaturou, ale také s dokumenty z československých a amerických archivů. Wilsonovská legenda je údajně jen součástí celé tzv. osvobozenécké legendy, která autora vedla k tomu, aby se přímo zabýval problémem Masaryka a Beneše, problémem legií, úlohou, kterou při amerických zásazích měli tzv. američtí krajané, historií 28. října, i intervencí proti maďarské republice rad. Základním úkolem práce je boj proti kosmopolitismu ve výkladu vzniku Československé republiky.

V závěru autor shrnuje, že obsah wilsonovské legendy je ve skutečnosti tentýž jako byl předtím obsah legendy o Habsburcích jako příznivcích českého národa a jako byl potom v legendě o "nutné a rozumné oběti", kterou prý musili "moudří západní státníci" společně s českou buržoazií "poskytnout světovému míru" v Mnichově. Československou politickou elitu přirovnává k lokajům přísluhujícím kosmopolitismu a jako konkrétní příklad uvádí Štefánika s Durichem, kteří si na Sibiři pod wilsonovou záštitou mohli hrát na Napoleony. Základním motivem prvorepublikové ideologie, která stojí na kosmopolitismu, národní malosti a nacionalismu imperialistických lokajů, je podle autora zoufalý strach českého měšťáctva z vlastního lidu spojený se strachem o třídní privilegia atd. Účelem této ideologie bylo tedy demobilizovat, odzbrojit, umrtvovat a dokonce potlačovat lidové síly. Osvobozenécká legenda tvořící základ prvorepublikové ideologie byla tedy protilidová a protidemokratická, tj. byla v rozporu s našimi národními tradicemi a zájmy, poněvadž byla v rozporu s pravdou. Zastírala lidu velikou historickou pravdu, že on sám je tvůrcem svých dějin. Lhala proto, aby utlumila jeho sílu. Wilsonovská legenda jako kontrarevoluční oslavování amerického a světového imperialismu měla za cíl falšovat národu pohled na světové dění a znemožňovat mu správnou orientaci.¹²⁰

Holotík i Hájek se zabývají jedním a tímž fenoménem a to tzv. osvoboditelskou legendou, kterou se oba dva pokoušejí vyvracet. Jak už napovídají názvy obou knížek, Hájek se věnuje více Wilsonovi a Masarykovi, Holotík Štefánikovi.

¹²⁰ (Hájek 1953)

Jediný přínos této literatury pro současné, zejména mladé čtenáře, vidím v tom, že si při čtení mají možnost uvědomit, jak podstatná je pro jednotlivce svoboda při výběru informací.

4.2 Pražské jaro a následná snaha o pravdivý výklad Štefánikovy osobnosti

V letech 1968-1969 nastává však pozitivní zlom. Období Pražského jara 1968 bylo sice krátké, ale ve vědě i historiografii přesto přineslo nové poznatky, a to zejména na poli společenských oborů. V letech 1968–69 na Slovensku ožívají zejména dvě témata, a to především SNP a Štefánik. Touha po rehabilitaci SNP a národně emancipační pohyb šedesátých let, které slovenskou historiografii živily téměř pět let, vedly až k jakési kanonizaci oficiálního výkladu slovenských dějin.¹²¹

Na stránkách kulturního života se objevily různé články požadující rehabilitaci M. R. Štefánika a jeho životního díla. Za všechny autory zde jmenujme alespoň Milana Rúfusa a Hanu Ponickou.¹²² Slovenský národní archiv narychlo vypracovává inventář k Štefánikovu fondu, díky kterému začínají na svých dílech pracovat někteří historici. Bohužel svou knihu stihl úspěšně dopsat a publikovat jenom Ján Juríček, a jednalo se spíš o populárněvědeckou publikaci adresovanou dětem a mládeži. Juríčkův *Životopisný náčrt*¹²³ se dokonce v roce 1969 dočkal svého druhého vydání, takový byl o knížku zájem. Třetí vydání vyšlo v tomtéž roce, ale bylo staženo z oběhu, čtvrté pak v roce 1990 a páté v roce 2006. Jedná se tedy o žádanou a úspěšnou publikaci a to také kvůli tomu, že v komunistické slovenské historiografii zcela chyběl žánr historické biografie jako takové.

4.3 Adaptace historie na politické cíle

Začátek sedmdesátých let byl pro československou historiografii jednou z nejtěžších etap. Po relativně pozitivním vývoji v letech 1963 – 1969 dochází v oblasti společenských věd k prudkému regresu. Tento pohyb byl odstartován aktem okupace Československa v srpnu 1968, ale jeho důsledky se, a to zejména na Slovensku,

¹²¹ (Lipták, *Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii* 1999)

¹²² (Klimová 2000)

¹²³ Juríček, J.: M. R. Štefánik. *Životopisný náčrt. Mladé letá*, Bratislava, 1968

Juríček, J.: M. R. Štefánik. *Životopisný náčrt. Mladé letá*, Bratislava, 1969

Juríček, J.: M. R. Štefánik. *Životopisný náčrt. Mladé letá*, Bratislava, 1990

Juríček, J.: Milan Rastislav Štefánik : vedec, politik, diplomat, letec, generál, minister, človek. Q11, Bratislava, 2006

projevily v plné míře až o rok později. To bylo způsobeno několika faktory. Například i tím, že normalizační proces tu začal probíhat tak řečeno ještě v záplavě euforie spojené se státoprávními změnami, tj. federativním uspořádáním, na přípravě kterých se podíleli i někteří příslušníci slovenské společenskovední obce. Iluze způsoboval i fakt, že Gustav Husák před nástupem na komunistickou špičku státu, působil právě v SAV a byl v kontaktu s mnohými historiky. Toto všechno vyvolávalo naděje, že navzdory všemu nedojde na Slovensku k tak drastickému zvratu. Iluze o Husákově přízni však byly zmařeny, po tom co se do roviny politického sporu posunulo téma Slovenského národního povstání. Jozef Jablonický, který byl považován za nejlepšího historika druhého odboje, se dostal do rozporu s oficiálně prosazovanou koncepcí Husákovou, následkem čeho byl vyloučen z komunistické strany, odstraněn z HÚ SAV a dostal zákaz publikování.

Normalizační šok pak byl příčinou absence nových pohledů a celkově nízkých horizontů ve slovenské historiografii. Výzkum úseku dějin po roce 1918 ze dne na den ztratil téměř 20 historiků, kteří již měli publikovány studie a monografie. Smutnou pravdou se stávají tresty za svědomitou práci a nové podněty. Toto vědomí způsobilo oslabení veškeré iniciativy, aktivity i soutěživosti.¹²⁴ Avšak zatímco v Čechách bylo možno historicky pracovat jenom soukromě a nelegálně, protože všichni postižení společenskovední pracovníci byli odsunuti k manuálním pracím, slovenským historikům se většinou povedlo uchytit se na okrajových pracovištích v knihovnách či archivech, odkud si mohli na svou profesi alespoň čas od času sáhnout. Výsledkem byla sice živější opoziční a nelegální aktivita jako v Čechách, ale ta byla jenom kapkou v moři oficiální ideologie.¹²⁵

Již v padesátých letech se každá studie začínala přidáním povinného odstavce citátů z klasiků marxismu-leninismu. K těmto citátům postupně přibývaly pořád více fixované a kanonizované názory na klíčové události a osobnosti. Kupily se prázdné a falešné pojmy a vyspekulované vztahy, jejichž existenci se nikdo nenamáhal dokázat. Pravda tak namáhavě nalezená v archivech se tak zcela ztrácela pod záplavou dezinformací.¹²⁶

V tomto období je zahájen i návrat k dogmatickému a negativistickému hodnocení Štefánikovy osobnosti. V dozvucích politické liberalizace se však ještě

¹²⁴ (Lipták, *Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a historiografii* 1999)

¹²⁵ (Lipták, 1999, s. 102)

¹²⁶ Tamtéž.

Ľudmile Pajdušákové v roce 1970 povedlo představit Štefánika v úloze astronoma¹²⁷. Kniha navazuje na překlad Štefánikových hvězdářských článků od Kataríny Pokorné¹²⁸, které opatřuje vyčerpávajícími komentáři a kontextem z oblasti tehdejší vědecké obce, ale nenechává stranou ani Štefánikův život obecně. Jejím přínosem je kromě zpracování rozsáhlého a roztroušeného materiálu zejména objektivní hodnocení Štefánika jako vědce. V závěru se autorka pokouší o jakýsi nekrolog Štefánika jako astronoma a vyhodnocení jeho vědecké činnosti, což je v tehdy dostupné literatuře úplné novum. Pomocí různých srovnávání s jinými známými vědci té doby a jejich prací v prvních letech po promoci, dochází k výsledku, že Štefánik se skutečně umísťuje na prvních příčkách. Velice pozitivně autorka hodnotí také Štefánikovu finanční nezištnost u všech projektů, na kterých se podílel. Po přečtení knihy se nelze ubránit dojmu, že toto své povolání opravdu vroucně miloval a vykonával jej se vší pílí a pracovitostí jemu vlastní. Lze tedy uzavřít, že pro vědeckou obec je opravdu škoda, že Štefánik v této kariéře nepokračoval.

Následovaly většinou zahraniční publikace, a to zejména v Itálii a USA. V roce 1971 vyšla v Padově kniha Milana Ďurici s názvem *La morte di Milan Rastislav Štefánik alla luce dei documenti militari italiani inediti*¹²⁹, která se dočkala ještě dalších dvou vydání (v letech 1973 a 1996). Slovenský překlad byl publikován až v roce 1998 a přinesl jeden z nových, i když nacionalisticky založených pohledů na Štefánikovu smrt. V letech 1980 až 1981 pak vyšly v New Yorku dvě další knihy se stejným názvem *General Milan Rastislav Štefánik 1880-1980: Historical profile*.¹³⁰ Vnucuje se zde otázka, proč se v zahraničí nepublikovalo víc.

Smutný osud potkává nejenom Štefánika a jeho mohylu na vrcholu Bradlo, ale jsou perzekuovány i knihy, které se podařilo během politického oteplení vydat. Třetí vydání Životopisní náčrtu od Jána Juríčka bylo staženo z knihoven a knihkupectví a

¹²⁷ Pajdušáková, Ľ. M.R. *Štefánik astronom*. Bratislava, 1970. To však může být způsobeno také tím, že *Štefánik-astronom* nebylo až tak choulostivé téma jako například *Štefánik-diplomat*. A kniha je opravdu vedena ve vědeckém duchu, zmiňující politické otázky a diplomatické úkoly Štefánika na misi v Ekvádoru zcela okrajově. Naopak Štefanovi Štvrteckému v tom samém roce ve vydavatelství Pravda neopodstatněně zrušili smlouvu na vydání již odevzdaného rukopisu monografie *Náš Milan Rastislav Štefánik*. Povedlo se mu protlačit jenom úvodní stať do tisku. (Štvrtecký 1990)

¹²⁸ Štefánik, M. R. *Hvězdárske články Milana Štefánika* / [z franc. orig.] prel. Katarína Pokorná. Nové Mesto nad Váhom, 1944.

¹²⁹ Smrt Milana Rastislava Štefánika ve světle italských vojenských dokumentů.

¹³⁰ (Klimová 2000)

následně sešrotováno. Nejen, že bylo v rozporu s tehdejší výkladem dějin, ale také nepřímou kritizovalo komunistické školské osnovy¹³¹.

Koncem osmdesátých let se o rehabilitaci Štefánika pokoušejí slovenští disidenti, kteří si uctívají jeho památku výstupem na Bradlo.

5 Štefánik po roce 1989

5.1 Charakteristika slovenské polistopadové historiografie a její obecné problémy jako důsledek předcházejícího vývoje

Důležitým faktorem, který ovlivnil slovenskou historiografii po roce 1989, byl její stav v předcházejícím normalizačním období, ale také její celkový vývoj před rokem 1969. Obecné tendence československé historiografie směřovali již od založení společného státu k pokusu o vytváření jakési umělé jednotné historie československých dějin.¹³² Vzhledem k tomu, že slovenská historiografie byla v tomto čase mnohem méně vyvinutá¹³³ než česká, v praxi se tato etatistická a čechoslovakistická koncepce realizovala připojováním výkladu o slovenské situaci k českým dějinám jednotlivých údobí, přičemž základní česká periodizace byla zachována. To však neodpovídalo značně odlišné dynamice slovenských dějin.¹³⁴ V souhrnu byla produkce českých historiků týkající se Slovenska v meziválečném období, ale také potom dost nízká.

Stejně jako všechny evropské historiografie pak přešla i ta slovenská obdobím nacionalizmu, ve kterém byly živeny národní mýty, vytvářely se symboly a koncepce etnocentrického národního vývoje. Vrcholem této koncepce se však na Slovensku paradoxně stal první slovenský stát.¹³⁵

Po roce 1945 převážila tendence výkladu českých a slovenských dějin v paralelní rovině a můžeme tedy začít mluvit o systematizaci samostatného slovenského historického zkoumání. Symbolickým mezníkem zde byl vznik Slovenské akademie věd v roce 1953, kdy už ale zase nelze mluvit o výzkumu svobodném. Slovenská historiografie tedy byla do značné míry ochuzena o vliv pozitivizmu, impulsy

¹³¹ A to prostým věnováním na začátku knihy, kde autor uvádí: „Jane, mojej dcére, ktorá sa v škole nedozvedela, kto bol Štefánik“ (Juríček, 1968, s. 3)

¹³² (Rychlík 2003)

¹³³ Navzdory tomu, že slovenská historiografie se začala profesionalizovat po roce 1918, o systematickém výzkumu zde můžeme mluvit až po druhé světové válce.

¹³⁴ (D. Kováč, Zamyslenie sa nad slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov 2003)

¹³⁵ Tamtéž.

francouzské školy Annales a mnohé jiné metodologické podněty, které byly pro českou meziválečnou historiografii samozřejmostí¹³⁶. Bez této základny pak byla mnohem méně imunní vůči nacionalistickým proudům v průběhu druhé světové války a po krátkém intermezzu zase vůči komunistické ideologii a útlaku¹³⁷. Tato dvojitá deformace spolu s určitým apologetickým syndromem představují dodnes pro slovenskou historiografii hlavní problémy.¹³⁸

Změna, kterou slovenská historiografie pocítila po 17. listopadu, byla zcela radikální. Historiografie přestala být ideologickou disciplínou, najednou se před slovenskými historiky otevřela svoboda bádání a volby výzkumných témat, nové metody výzkumu z proniknuvší světové historiografie a naděje na otevření archivů. To všechno vytvořilo podmínky na výzkum dosud téměř nevídané a způsobilo nemálo iluzí o svobodě. Tento paradox svobody, která znamená v první řadě odpovědnost, byl na Slovensku novým metodologickým problémem. Zatímco občan svobodné země si může myslet a tvrdit co chce, pokud tím neporušuje zákony, historik ve svobodné zemi může tvrdit jen to, co je na základě svého výzkumu schopen dokázat. I tento fenomén jakési profesionální svobody se stal pro část slovenských historiků problémem.¹³⁹

V neposlední řadě je problémem ale také to, že slovenská historická obec nepocituje potřebu reflexe nad svou vlastní minulostí. Neuvědomuje si, že právě toto vypořádání se s vlastní minulostí, která je zatížena dvojicí deformujících ideologií a diktatur, je nezbytné pro úspěch ve výzkumu slovenské minulosti jako takové. Navíc značná část slovenských historiků si pod pojmem tolik potřebného „odideologizování“ představovala a představuje jen odstranění nositelů komunistické ideologie, kterou záhy nahradila nespoutaným nacionalismem s totalitními tendencemi. Tento trend byl ještě posílněn vznikem samostatné Slovenské republiky v roce 1993.¹⁴⁰

Zvláštnost Slovenska obecně v postkomunistickém období je zejména v tom, že bezprostředně po 17. listopadu byly změny zcela radikální a pozice představitelů

¹³⁶ Podrobněji viz Kutnar, Marek, 1997, s. 691-701 a 781

¹³⁷ Na druhé straně zde ale marxismus neměl tradici.

¹³⁸ Ten je dáván do souvislosti s počátky jejího vývoje pro praktické potřeby obrany slovenských práv v Uhersku 18. století.

¹³⁹ (D. Kováč, Zamyslenie sa nad slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov 2003)

¹⁴⁰ Jedním ze smutných výrazů této tendence je historicky nekorektní preambule slovenské ústavy, která mluví o „stáročných skúsenostiach zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej moravy“ (Kamenec 2006, s. 120)

„starých struktur“ byla velice oslabena. Avšak již v roce 1991 se po rozpadu VPN¹⁴¹ a následném vzniku HZDS¹⁴² se tyto staré struktury opětovně dostaly k moci, což vyústilo do závažných společenských důsledků. Pro slovenskou historiografii to bylo značně složité období, protože v řízení vědy a vzdělávání se staré metody objevily dřív, než se stihlo naběhnout na ty nové.

V těchto podmínkách se slovenská historiografie octla před řešením dvou hlavních úkolů, a sice najít si cestu vlastního profesionálního vývoje a zároveň se začlenit do kontextu historiografie světové. Objevuje se mnoho nových témat, otevírají se některé nové archivní fondy. Otevírá se možnost plně rehabilitovat téma slovenského národního povstání a odboje bez ideologického tlaku. Je možný návrat k dlouho tabuizovaným tématům týkajících se hlavně vzniku ČSR, úlohy československých legií a zejména Milana Rastislava Štefánika, který byl v průběhu čtyřiceti let ve své legendarizované podobě uchovávaný v podvědomí národa. To, co obecně platí pro tuto novou etapu¹⁴³ slovenské historiografie, platí i pro zkoumání Štefánikova života a díla.

V letech 1989 až 1992 spolu s obnovením demokracie nastává i krize československých vztahů, která nakonec vyústí do rozdělení na dva samostatné státy na začátku ledna 1993. V některých historických pracích, ale zejména v publicistice a v projevech slovenských politiků se problém státnosti prosazuje jako naprosto klíčová myšlenka a ústřední otázka slovenských dějin. V tomto kontextu samozřejmě ožívá i Štefánik jako Slovák a ztělesnění konečně vydobyté státnosti.

5.2 Obnovení demokracie a štefánikovský *boom*¹⁴⁴

Na Slovensku začal obrat ve vydavatelské politice už v roce 1988, kdy deník Pravda uveřejnil článek *Štefánik a utvorenie Československa*, napsaný Viliamem Plevzou v novém duchu.¹⁴⁵ Konec roku 1989 pak byl opravdu štefánikovským, protože se zde setkaly hned dvě významné události. Kromě osvobození se Československa od komunismu na tento rok připadlo i 70. výročí Štefánikovy smrti. Ve všech publikacích

¹⁴¹ Veřejnost proti násilí – občanské politické hnutí, které vzniklo po 17. listopadu 1989. K jeho zakladatelům patřili Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál, Jozef Kučerák a další. Hráló na Slovensku obdobnou roli jako v českých zemích Občanské fórum.

¹⁴² Hnutie za demokratické Slovensko

¹⁴³ Kromě výše zmiňovaného je zde ještě důležité zahájení nebývalé publikační činnosti. V případě Štefánika (orientačně) viz graf závislosti vydaných knižních publikací od roků vydání, přílohy č. 43 a 44.

¹⁴⁴ Viz grafy přílohy, č. 43 a 44, s. 99-100.

¹⁴⁵ (Klimová 2000)

vzniknuvších při této příležitosti, spolu s těmi, které vznikly při příležitosti výročí založení ČSR, se znovu začal k Štefánikovi objevovat kladný postoj.

Vychází jedno z prvních děl, které komplexně, střízlivě, bez patosu, ale i bez křivdy a nemístné kritiky přináší souvislý pohled na celé Štefánikovo životní dílo a dobu, ve které jej uskutečňoval. Monografie *Náš Milan Rastislav Štefánik* začala vznikat již v letech 1951-56 v průběhu studia tehdejšího posluchače Leningradské univerzity, Štefana Štvrteckého¹⁴⁶. Kromě zajímavého životního osudu autora je tato kniha chvályhodná kvůli tomu, že jako první pracuje s bohatým pramenným materiálem, ze kterého čerpá poznatky o celém Štefánikově životě jako celku. Celkem vzato se zde jedná o první rozsáhlou polistopadovou monografii o Štefánikovi.

Velice produktivním obdobím byla léta 1999 až 2000, kdy vyšlo celkem deset knížek a sborníků a v tisku se objevilo 145 článků. Tyto práce zprostředkovaly do té doby neznámé roviny zkoumání Štefánikova života¹⁴⁷. Při příležitosti 110. výročí jeho narození a 71. výročí jeho tragického úmrtí byl Společností v Brezové pod Bradlem vydán biografický sborník. V tomtéž roce publikují své knihy i mnozí další autoři jako například Andrej Jarábek a Vladimír Zuberec a další. Vychází opět i kniha zabývající se Štefánikem jako astronomem od Vojtecha Rušina, která je asi nejobsáhlejší a nejvydařenější publikací na toto téma. Historik Ján Mlynárik publikoval v roce 1991 knihu *Cesta ke hvězdám a svobodě* a v Bratislavě ve stejné době vyšla kniha Milana Vároše *Posledný let Generála Štefánika*.

Tou je na Slovensku zahájen pseudovědecký trend literatury zaměřené na „objasnění“ Štefánikovy smrti. Spolu s jejími následovnicemi od Ďurici, Husára a Kautského¹⁴⁸ se budou snažit dokázat, že Štefánik se stal obětí politické vraždy¹⁴⁹. Na to přirozeně navazují další konspirační teorie typu, že trendem je snaha o Štefánikovo vyretušování z československých dějin, že se musíme zamyslet nad pořadím v triumvirátu osvoboditelů, jelikož Štefánik byl rozhodně a zcela určitě tím nejvýznamnějším činitelem zahraničního odboje. Oblíbeným argumentem je, že Štefánik pro nás získal politické a vojenské kruhy ve Francii, kde toho Masaryk nemohl

¹⁴⁶ Více o autorovi, viz příloha č. 1, s. 68.

¹⁴⁷ Zabývají se například jeho spoluprací s Louise Weiss, jeho národními identitami, výskytem jeho osoby v tisku v letech 1900 – 1919 apod. Podrobněji viz sborníky z konferencí (Kol., Milan Rastislav Štefánik, astronom, soldat, grande figure franco-slovaque et européenne, sous la dir. de Bohumila Ferenčuhová 1999) a (Kol., Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat 1999)

¹⁴⁸ Ďurica, M.S. *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych dokumentov*. Bratislava, 1998.

Husár, J. *Musel generál M.R. Štefánik zahynúť?* Bratislava, 2000.

Kautský, E. *Kauza Štefánik*. Martin, 2004.

¹⁴⁹ Pro souhrn hypotéz o Štefánikově smrti viz přílohu č. 8, s. 76-78.

moc zařídít, jelikož neuměl a nerozuměl ani slova francouzsky¹⁵⁰ apod. Méně se už mluví o tom, že Štefánik neuměl anglicky, což je pravda. Žádného z těchto agilních autorů nenapadne pozastavit se nad tím, že pokud by se Štefánik nebyl dostal do kontaktu s Masarykem a jeho filozofií již za svých vysokoškolských studií, jeho politické názory by se pravděpodobně formovaly jinak a nebyl by získal takovou jistotu o tom, že osvobození Československa je reálným, i když tehdy ještě vzdáleným cílem. Vždyť Masaryka celým svým srdcem miloval a byl by se za jeho myšlenky i popral, jelikož tvořily základ jeho vlastní politické i filozofické orientace. A celkově si myslím, že taková aktivita, jakou je *odboj* a vznik nového státu demokratickou cestou, nemůže dosáhnout tak významných úspěchů bez kolektivního úsilí všech dalších účastníků. Bohužel oblíbenou nacionalistickou vizí na Slovensku je, že Štefánik udělal všechno sám a ještě byl za to i zavražděn. Kromě nařčení z vraždy se neštítí například ani podezírání Masaryka z mileneckého poměru k Štefánikově snoubence po jeho smrti¹⁵¹. A mnoho dalšího. Reakcí na tyto knihy jsou díla Miloslava Johna a J. J. Duffacka, kteří se některé tyto teorie snaží vyvrátit, nicméně Duffack se také netají nelibostí k Benešovi a První republice obecně.¹⁵²

Je ale nutné podotknout, že tato literatura je v odborné sféře jevem zcela okrajovým a ve společnosti také nemá až tak moc místa. I když je pravda, že o nacionalistické politické skandály na Slovenskou není nouze. Tak například v roce 1996 se xenofobní zásah uskutečnil na nejcitlivější úrovni vzdělávání. Do základních škol byla rozeslána naprosto nevhodná, xenofobní učebnice od Milana Stanislava Ďurici¹⁵³, která je nejenom plná faktografických chyb a zkreslení¹⁵⁴, ale objevují se v ní i protičeské a antisemitské tendence.¹⁵⁵ Jakákoliv interakce mezi slovenským a jiným národem (zejména maďarským a českým) je vykreslena konfrontačně a element křivdy Slovákům je zde velice výrazný. Ďurica velebí Slovenský stát a Josefa Tisa, neuznává Svatomartinskou deklaraci slovenského národa, kterou se Slovensko připojilo k ČSR, zdůrazňuje nerovný charakter nového státu, kde Česko prý v čele se Šrobárem vojensky

¹⁵⁰ Tento blud se zřejmě zrodil na základě svědectví Dr. Raula Blondela (Bartůšek a kol. 1938, s. 133)

¹⁵¹ (Kautský 2004, s. 100)

¹⁵² Víc o všech autorech viz příloha č. 1

¹⁵³ Dejiny Slovenska a Slovákov (1996)

¹⁵⁴ „Čechoslovakistický, proti slovenskému národnému hnutiu orientovaný časopis Hlas rozširoval pokrokárstvo, tolstojizmus a protikresťanskú orientáciu“ (Ďurica 1996, s. 92)

¹⁵⁵ Židovská ghetta jsou zde nazývána zvláštními sídlišti, koncentrační tábory letními tábory pro rekreaci, holocaust je naprosto bagatelizován a účast slovenských orgánů na něm minimalizována.

"obsadilo" Slovensko, Masaryka prohlašuje za horlivého zastávce bolševické revoluce, a mnoho dalšího. Je zde samozřejmě uvedeno, že Štefánikovo letadlo bylo sestřeleno¹⁵⁶.

Na protest historiků z HÚ SAV se naštěstí podařilo celou aféru medializovat, přenést do zahraničí a následně po zásahu Evropské unie knihu stáhnout ze škol. Ministryně školství Eva Slávkovská, která celý skandál způsobila, pak nakonec povolila vydání původní neutrální učebnice *Slovensko v 20. storočí*¹⁵⁷, přičemž ale zároveň pověřila Róberta Letza blízkého nacionalistické Matici slovenské, aby vypracoval alternativní učebnici a do škol byly rozeslány obě dvě, přičemž volba byla přesunuta na jednotlivé školy.¹⁵⁸ Můžeme uzavřít, že Juríčková dcera Jana se sice za komunismu ve škole nedozvěděla, kdo byl Štefánik, zato všechny děti ve věku kolem 14 let se v roce 1996 dozvěděly, kdo byl Masaryk a Beneš, kteří „zavraždili Štefánika“. Ještě štěstí, že Ďuricova učebnice je napsána otřesně nesrozumitelným a nepřehledným stylem a tak lze doufat, že se z ní žáci neučili moc rádi.

V jistém ohledu specifické místo zaujímá kniha Františka Keleho a Miroslava Musila, kteří se vydali po Štefánikových stopách v geografickém slova smyslu. Své poznatky a zážitky z těchto cest zveřejnili v cestopisné knize s názvem *Návraty do Polynézie po Štefánikových stopách* (1996). V edici *Portréty* v tomtéž roce vychází útlá, ale pozoruhodná biografie od Dušana Kováče.¹⁵⁹ Na zcela omezeném prostoru je zde výstižně popsán Štefánikův život, který historik zasazuje do doby na průlomu dvou zcela odlišných století. Na tomto pozadí pak vykresluje i růst Štefánikovi osobnosti. Představuje zde především Štefánika jako člověka, což je soudě i podle ostatních Kováčových publikací jeho hlavním záměrem.

V roce 1999 vyšla pod vedením Jana Fusky publikace přibližující Štefánika zejména v myšlenkách jiných významných osobností¹⁶⁰. V nových dimenzích evropského, politického a vojenského kontextu vykresluje Štefánika četné studie sborníku *Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat*, který byl sestaven Mariánem Hronským a Miloslavem Čaplovičem. Společnost pro dějiny a kulturu střední a východní Evropy v koedici Bratislava – Paříž vydala sborník, který jej představuje

¹⁵⁶ „Je velmi pravdepodobné, že išlo o úmyselné zostrelenie lietadla, lebo Štefánik sa stal nepohodlným partnerom najmä v otázkach postavenia Slovenska, s ktorým si Beneš a Masaryk nevedeli dať rady. “ (Ďurica 1996, s. 110)

¹⁵⁷ Které autory byli Dušan Kováč, Ivan Kamenec a Viliam Kratochvíl.

¹⁵⁸ (D. Kováč, *Zamyslenie sa nad slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov* 2003)

¹⁵⁹ Kováč, D.: *Milan Rastislav Štefánik*. Budmerice 1996.

¹⁶⁰ Fuska, J. *Milan Rastislav Štefánik v myšlienkach a obrazoch*. Bratislava 1999.

zejména jako osobnost francouzsko-slovenských vztahů. Editorkou je Bohumila Ferenčuhová¹⁶¹ Jedná se o první konferenci o Štefánikovi v zahraničí a poprvé se po roce 1989 dostáváme do kontaktu s příspěvků od zahraničních historiků či publicistů.

Celkově vzato, významnou úlohu po roce 1989 sehrávají právě sborníky z konferencí a jednotlivé studie roztroušené po monografiích s obecnější tematikou. A to zejména proto, že zatím na slovenském trhu schází obsáhlá monografie o Štefánikovi, která by byla založena na primárních pramenech a relevantní nové literatuře.¹⁶² Jsou důležité také proto, že na rozdíl od četných knížek do nekonečna rozebírajících často absurdní hypotézy a konspirační teorie o Štefánikově smrti, zabývají se zejména jeho životem a různými dobovými i současnými tématy, která s ním souvisejí. Nevýhodou sborníků i dalších vědeckých publikací je jejich obtížnější dostupnost. Tyto publikace zpravidla vycházejí v malých nákladech a veřejnosti jsou přístupné pouze prostřednictvím vybraných knihoven. Naproti tomu pseudovědecké knihy prosazující Štefánika jako oběť politické vraždy a hlásající různé podivné bludy o tom, že čechoslovakismus mu vůbec nebyl vlastní, a pouze po jeho smrti byl jako Čechoslovák vykreslován Masarykem¹⁶³, jsou k dostání v každém knihkupectví. Není zde ale na místě kritizovat pestrou vydavatelskou činnost jako samozřejmý důsledek demokracie, za kterou mimochodem nepřímo bojoval právě Štefánik. Nicméně by byl zcela jistě hluboce roztrpčen a zklamán, kdyby měl možnost nahlédnout do některých dnešních titulů šířících nepodložené legendy založené na osočování jeho spolupracovníků, kterých si tolik vážil.

Nejnovější publikací o Štefánikovi je slovenský překlad knihy, vzniknuvší za spolupráce kolektivu dvou francouzských a jednoho slovenského autora. Na téměř 200 stranách nám Frédéric Guelton, Emmanuele Braud a Michal Kšiňan¹⁶⁴ prezentují dokumenty z archivu francouzského ministerství obrany. Některé z těchto 153 dokumentů již byly sice publikovány, ale většina z nich je pro slovenské čtenáře nová. Pozitivem této knihy je historický kontext, do kterého jsou dokumenty zasazeny a také

¹⁶¹ Více o Ferenčuhové viz příloha č. 1, s. 62.

¹⁶² Obsáhlá odborní monografie o Štefánikovi však není to jediné, co na Slovensku schází. Mnohem hůř než on jsou na tom například představitelé druhého domácího odboje, kteří zatím byli představeni jenom v menších biografiích (např. R. Viest, J. Golian, V. Žingor a J. Noska). Analyzována a kriticky zhodnocena dosud není ani osobnost Alexandra Dubčeka. Správním směrem se nepokročilo ani v oblasti zkoumání dějin Hlinkovy slovenské lidové a strany Komunistické strany Československa. Což jsou v dnešní situaci témata velice aktuální a žádoucí. Je ale také potřeba přiznat, že od roku 1989 byl vykonán ohromný kus historiografické práce. (D. Kováč, Historiografia moderných slovenských dejín po roku 1989 2003)

¹⁶³ (Kautský 2004)

¹⁶⁴ Více o Kšiňanovi viz příloha č. 1, s. 64.

jejich adekvátní interpretace. Kniha je tedy hodnotným kouskem nejen pro historiky, ale i pro laiky. Originál tohoto díla s názvem *Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch historickej služby francúzskeho ministerstva obrany* byl publikován prvně v Paříži v roce 2008. Na Slovensku jej vydal Vojenský historický ústav MO SR v spolupráci s komunikačním oborem ministerstva. Jedinou nevýhodou této publikace je opět její omezená dostupnost. Kdo se nedostal k jejímu exempláři během křtin knihy v Paříži či Bratislavě, které byly samozřejmě pro širší veřejnost uzavřeny, může se k ní dostat jenom ve vybraných knihovnách. Myslím, že je to opravdu škoda, protože jsem přesvědčena, že všechny knihy podobné této by slovenská široká veřejnost jen přivítala.

5.3 Štefánik a Janin

Pro studium Štefánikovy osobnosti je takřka nepostradatelné svědectví generála Maurice Janina, který byl Štefánikovým druhem a spolupracovníkem v posledních měsících jeho života. Na rozdíl od Štefánika to byl člověk, který rád psal a tedy přirozeně po celý čas svého přátelství a spolupráce s Milanem si vedl deník. Veškerý obsah týkající se československé otázky pak po návratu do Paříže zpracovával do různých studií o československém odboji a o osobnosti Štefánikově. Tento vynikající francouzský stratég a později vrchní velitel československého zahraničního vojska byl velice nakloněn Štefánikovi jako příteli, ale také československým zájmům obecně. Proto jsem se rozhodla věnovat poněkud více prostoru knížce s jednoduchým názvem *Štefánik a Janin – príbeh priateľstva* od Dušana Kováče¹⁶⁵.

Kniha je částečnou reedicí a Kováčovu esej o vroucném přátelském vztahu Štefánika a Janina zde doplňují texty Maurice Janina o Štefánikovi¹⁶⁶ a přepis kontroverzního článku Ferdinanda Peroutky¹⁶⁷. Ke slovenským čtenářům se prostřednictvím této publikace poprvé dostává nejen plné znění překladu Janinovy práce o Štefánikovi, ale také dokumenty¹⁶⁸ a dopis dr. Benešovi, který si Janin přál do roku 2000 uchovat v archivu. Nepřál si jej totiž publikovat dřív než v novém století a to

¹⁶⁵ Víc o autorovi viz příloha č. 1, s. 64.

¹⁶⁶ Práci „M. R. Štefánik: Příspěvky k poznání jeho života a povahy“, která vyšla knižně v Čechách v roce 1932 a reakci na Peroutkuv negativně laděný článek z roku 1934.

¹⁶⁷ Jedná se o nepovedený pamflet uznávaného novináře, který čerpal právě z Janinova svědectví. To je však Peroutkou interpretováno velice negativně a Štefánik je zde označován za reakcionáře či dokonce za potenciálního fašistu.

¹⁶⁸ Přílohy k této publikaci tvoří různé dokumenty, které v českém vydání v roce 1932 uveřejnil sám Janin. Ty Dušan Kováč doplňuje o další relevantní materiál z archivu Národního muzea v Praze. Mezi nimi i zmiňované Janinovo svědectví o hypotéze sebevraždy, které bylo přílohou dopisu pro dr. Beneše v roce 1934.

z toho důvodu, že obsahuje podezření na Štefánikovu sebevraždu, o které si byl jist, že by jí v té době ještě československý národ nebyl ochoten nijak přijmout. To ostatně není ochotný udělat ani dnes.

Na pozadí pečlivě popsaných historických souvislostí vykresluje autor významné přátelství, spolupráci, radosti i strasti těchto dvou generálů. Mnoho prostoru věnuje Kováč také dalším osobnostem, které v té době¹⁶⁹ Štefánika obklopovaly. Snaží se tedy podat objektivní analýzu toho, jak moc závisel Štefánikův úspěch na Sibiři na jednotlivých kontaktech, které zde postupně navzdory překážkám získával, a vyzdvihnout význam Janinova vlivu na Štefánika. Ten je právě v ostatní literatuře zmiňován poněkud málo, přičemž to byl právě generál Janin, díky kterému se Štefánkovi podařilo dosáhnout tak vysokých met¹⁷⁰ ve vojenské kariéře a tak mnoha diplomatických úspěchů. Generál Janin byl jednou z těch osobností, které se Štefánikovi podařilo získat pro „naši věc“. Navíc Janin Štefánika usměrňoval i po osobnostní stránce, jeho chladnokrevná povaha nejednou zklidnila Štefánikovy vznětlivé reakce a uvedla na správnou míru jeho jednání. Bohužel mu už ale nebyl nablízku tehdy, když selhávaly veškeré snahy vymluvit Štefánikovi způsob posledního návratu do vlasti. Po přečtení této knihy mi nezbyvá než souhlasit s autorovou domněnkou, že Janin by určitě dokázal Štefánikova odradit od nasednutí do Caproni, kdyby tehdy byl po jeho boku. Po tom, co se dozvěděl, jak Štefánik zahynul, byl totiž nejen velice rozhořčen, ale až rozzloben¹⁷¹. Kováč tedy nezapomíná ani na slabé stránky¹⁷² často tolik opěvovaného Štefánika. Chce nám tohoto hrdinu ukázat jako člověka, který měl spoustu osobních a zdravotních problémů, který měl dokonce i zlé vlastnosti a dělal i mnoho chyb. Dušan Kováč je jedním z mála historiků¹⁷³, který důsledně bojuje proti heroizaci Štefánikovy osobnosti, přičemž se opravdu snaží o vědecký a neutrální přístup k němu. Věnuje se především zkoumání Štefánikova života a díla, poněvadž na problematiku jeho smrti má vyhraněný a jasný názor. O hypotézách zastávající názor politické vraždy na základě

¹⁶⁹ Tito dva mužové se znali od roku 1916 a kromě spolupráce na Sibiři, spolu udržovali písemný kontakt až do Štefánikovy smrti.

¹⁷⁰ Štefánik se v průběhu tří let vypracoval na generála, přičemž tato poslední hodnost mu byla udělena dočasně z titulu mise na Sibiři právě po nelehkých rokováních Janina s francouzským vojenským štábem.

¹⁷¹ „Je to stupidní. Myslel jsem, že podlehl nervovému vyčerpání, které jsem tu viděl na vlastní oči. Ale proč se při svém zdravotním stavu takto exponoval a proč ublížil své krajině nenahraditelnou ztrátou? Pomyšlení na tuto zbytečnou smrt ještě zvětšuje moji bolest.“ Kováč cituje Janina, s. 47

¹⁷² Skrze Janinovo svědectví se dovídáme například o Štefánikově nedbalosti vůči svému chatrnému zdraví, o jeho nesmírné ctižádosti i ochotě k riziku, kterou si mnozí vysvětlovali jako dobrodružnou povahu. Janin ale samozřejmě trval na tom, že v Milanovi převažuje vzácný člověk „přinášející i ty nejvyšší oběti pro spravedlivou věc“. Tamtéž, s. 69

¹⁷³ Dalšími jsou například Milan Zemko, Peter Macho či Štefan Štvrtecký

prostudovaných pramenů pochybuje. Ale dodává, že ani skutečnou a jedinou příčinu smrti nelze z dostupných materiálů zdokumentovat tak, aby byla nezpochybnitelná. Naděje na nalezení „záračného“ a vše objasňujícího dokumentu sice existuje, ale po racionální analýze Kováč dodává, že takto doufat je poněkud naivní.

V neposlední řadě patří této publikaci uznání za to, že se jako jediná detailněji věnuje osobnosti generála Janina, kterého lze vedle Masaryka, Beneše a Štefánika pokládat za jednu z nejvýznamnějších osobností československého zahraničního odboje¹⁷⁴. Smutné je, že se mu za toto ohromné úsilí nedostalo nijaké zvláštní vděčnosti ze strany mladého československého státu ani uznání ze strany Francie.

5.4 Štefánik *Slovák* ožívá rokem 1993 a zápas pokračuje

Po obnovení pluralitní demokracie však spolu s oživením publikační činnosti dochází i k oživení nacionalismu a čechofobie. Na demonstracích prosazujících tyto směry se Štefánikův portrét objevuje vedle portrétu slovenského prezidenta Josefa Tisu, popraveného v roce 1947. Demonstranti vnímají obě tyto osobnosti jako mučedníky a oběti české politiky¹⁷⁵. Rozšiřuje se funkce Štefánikova odkazu ve smyslu vymezování se vůči někomu. Kromě Maďarů a Čechů, se v tomto období budou Slováci s pomocí Štefánika stále více vymezovat i sami vůči sobě¹⁷⁶.

Peter Macho podotýká, že politický zápas o Štefánika a využívání či zneužívání tohoto vděčného symbolu na zvýšení volebních preferencí pokračuje i na sklonku 20. století a postupně se stalo trvalou součástí slovenské politické kultury. V roce 1999 se pietní vzpomínky při příležitosti 80. výročí Štefánikova úmrtí zúčastnil i Vladimír Mečiar. Tuto celonárodní událost využil na završení své předvolební kampaně před nastávajícími prezidentskými volbami. To se samozřejmě setkalo s nevolí u obyvatel Brezovského kraje, kteří akci vyčítali její politickou jednobarevnost a celkové zneužití Bradla na politickou agitaci.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Vystoupení ruských legií mělo na definitivním rozhodnutí Spojenců pro československou samostatnost ohromný vliv. (Peroutka 2003, s. 183-184)

¹⁷⁵ Dochází tedy k posunu Štefánikova obrazu jako oběti. Na rozdíl od meziválečného období, kdy byl vnímán jako autonomista a oběť centralisticko-čechoslovakistického politického komplotu, se teď objevuje jako ztělesnění slovenské státnosti a samostatnosti.

¹⁷⁶ Kromě zápasících politických stran je pozoruhodné i například množství dohadů, které se vyrojily po autohavárii A. Dubčeka v roce 1992, kdy byl znovu vzkříšen mýtus oběti, avšak už nejenom oběti slovenské. Luteránským prostředím proletěla představa, že tři nejvýznamnější Slováci Štúr, Štefánik a Dubček byli nejenom evangelíci, ale všichni zahynuli za záhadných a dodnes nevysvětlených okolností.

¹⁷⁷ (Macho, Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji 2001)

Lze uzavřít, že díky protimaďarské a protičeské interpretaci si Štefánik jako symbol nadále udržuje svou mobilizační funkci a působí jako etnoidentifikační prvek. Zajímavé při tom je, že se kvůli těmto slavným interpretacím nebo v protičeském případě až dezinterpretacím, z politické a ideologické instrumentalizace zcela vytrácí původní složka štefánikovského mýtu, a to konkrétně jeho protihabsburský a protigermánský rozměr.¹⁷⁸ Myslím si ale, že toto je způsobeno jednoduše tím, že tyto rozměry Štefánikovského mýtu momentálně nejsou aktuální. Kdyby na Slovensku začal německý útlak, určitě by vzápětí na to oživil i Štefánik jako odpůrce pangermanismu.

Jistá část slovenské společnosti jednoduše není ochotna pochopit, že se musíme vyrovnat nejenom s diktaturou komunistickou, ale také s tou ľudáckou. Vycházejí z této premisy můžeme usuzovat na to, že v jistém smyslu se po pádu komunismu a po rozdělení Československa Štefánikův mýtus jenom přesunul z jedné extrémní roviny do druhé, přičemž ani v jednom případě nebyl tento deformovaný odkaz akceptován většinou obyvatelstva. Navzdory tomu, že dlouholetá ukřivděnost komunistickým režimem mu zabezpečila bezbřehou slávu po roce 1989, nemůžeme říct, že tento nekritický obdiv je celoplošný.

5.5 Vlna „nejnovějšího“ zájmu při příležitosti 90. výročí Štefánikovy smrti

V květnu 2009, již z obvyklých důvodů, po několikáté¹⁷⁹ proběhla vlna zájmu o Štefánika. Při příležitosti 90. výročí jeho smrti se konalo hned několik slavností a vědecká konference na téma *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie*, kterou organizovalo slovenské Ministerství zahraničních věcí v spolupráci s Historickým ústavem SAV, Vojenským historickým ústavem a Slovenským národním archivem¹⁸⁰. Tato, podle mého názoru významná akce¹⁸¹ však byla zcela zastíněna protesty, které se udály při příležitosti odhalení rekonstruovaného Štefánikova památníků na nábřeží Dunaje. Na odhalení, které nebylo přístupno veřejnosti, se sešlo hned několik politiků z dnešní slovenské vládní koalice: ministr vnitra, ministr zahraničních věcí a zejména slovenský premiér Robert Fico. Předseda vlády se při této příležitosti kladně vyjádřil o charakteru slovenského národa, jehož

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁸⁰ Program konference, viz příloha č. 47, s. 103.

¹⁸¹ Poprvé totiž do organizace takové konference vstupuje politická sféra.

„sebavedomie a slobodomyselnosť sú dnes také vysoké, že sami Slováci prišli s myšlienkou inštalovať na nábřeží Dunaja sochu generála Štefánika“¹⁸². Příběh tohoto sousoší je ale vesměs zajímavý, jelikož demonstruje postoj dějin k osobě Štefánika. Socha byla původně vyrobena českým sochařem Bohumilem Kafkou a umístěna na Náměstí Ludovíta Štúra v roce 1938 společně se sochou českého lva na vysokém podstavci. Městská rada v Bratislavě původně odmítala z formálních důvodů povolit instalaci pomníku¹⁸³. Ve skutečnosti jí však překážela socha lva a státní znak. Jako symbol čechoslovakismu dala lva ľudácká vláda za 2. světové války odstranit (prý na popud Adolfa Hitlera, který když se z Petržalky na pravém břehu Dunaje díval na Bratislavu, řekl „*Die Katze muss weg*“). Pak přišel únor 1948, kdy na pomníku začal vadit zase Štefánik. V roce 1952 byla socha zlikvidována a roztavena, její nový odlitek byl pak umístěn u hvězdárny na Petříně¹⁸⁴. Svého slavnostního odhalení se tedy v kompletní podobě¹⁸⁵ dočkala až 4. května letošního roku, ale ani to se neobešlo bez účasti demonstrantů. Vlna protestů se zvedla zejména kvůli lvovi, který je pokládán za symbol čechoslovakismu a přirozeně se tedy nelíbí nacionálně smýšlejícím stranám a sdružením. Další námitky byly proti tomu, že Štefánik není vyobrazen v klasické francouzské uniformě generála se svou pověstnou čepicí, ale v letecké kombinéze.

5.6 Vnímání Štefánika současnou slovenskou společností

Zatímco slovenská historiografie je po roce 1989 čitelná, horší je to s historickým vědomím na Slovensku, to je neobyčejně složité a chaotické. Úplné statistické údaje zatím nejsou k dispozici a na ankety lze spoléhat jen stěží, protože jsou silně ovlivněné momentálními politickými a společenskými náladami.

Historické vědomí ve společnosti se totiž formuje více na bázi emocionální než racionální. Právě tento fakt vysvětluje, proč se tradicí posilňované mýty a legendy dostávají do sporu s racionálními výsledky historického bádání. Bombastické fráze a

¹⁸² MUSIL: V talianskom archíve je neprebádaný spis o Štefánikovej smrti [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.plus1den.sk/aktuality/fico-veri-socha-stefanika-stane-miestom-schodzok-zalubenych.html>>.

¹⁸⁴ Pro současnou fotografii Petřínské hvězdárny a sochy viz přílohu č. 39 a 40, s. 97.

¹⁸⁵ Socha se nachází při nové budově Slovenského národního divadla na nábřeží Dunaje.

účelová slova k zneužívání historie politickou elitou odpradávná patří. Horší je, že tato zjednodušená vysvětlení pak vyhovují i široké společnosti.¹⁸⁶

Jak je tedy vnímán Milan Rastislav Štefánik současnou slovenskou společností? V internetových diskusích často znějí slova: hrdina, vzor, naše nejvýznamnější osobnost a jakákoliv negativní zmínka vyvolá vášnivé obranné reakce. Podle posledních průzkumů z období 90. výročí jeho tragické smrti hodnotí Štefánikovu činnost kladně až 85% slovenských občanů¹⁸⁷. Obecně lze říci, že ve vnímání Štefánika jako jedinečné a hrdinské osoby, panuje, na Slovensku vzácná společenská shoda. Tím, že je bez výhrady akceptován napříč politickým a ideologickým spektrem, Štefánik vyčnívá ze zástupů osobností, kterým příznivci z politiky buď postavili, nebo připravují pomníky. Dá se předpokládat, že současná heroizace Štefánika je důsledkem zklamání občanů z dnešní politiky a politiků. Štefánika jako vysokou morální autoritu stavějí jako vzor pro politiku, a pro mnohé je poslední velkou osobností v dějinách slovenského národa.

K jeho odkazu se při každé možné příležitosti hlásí také politici, aby tak vylepšili svůj mediální profil.¹⁸⁸ Z jejich výpovědí při oslavách 90. výročí tragické smrti je zajímavé, že každá strana si jeho odkaz přizpůsobuje podle kompatibility s jejím programem: křesťanští demokraté zdůrazňují jeho křesťanské zázemí a původ, středopravé strany vyzdvihují Štefánika jako “evropského občana” a světoběžníka a strany nacionální ho považují za Slováka, který (nebyť jeho tragické smrti) by směřoval Slovensko v Československu k “regulérní samostatnosti”.¹⁸⁹

Jakákoliv diskuse o Štefánikově životě a zásluhách ale často končí u vznětlivých výměn názoru na jeho smrt. Tu bychom názorovou shodu hledali jen těžko. Z internetových diskusí uveřejněných pod články o M. R. Štefánikovi ve slovenských denících je patrné, že převládá názor o vraždě. Na tom má zřejmě značný podíl element křivdy, který přerostl v konspirační teorie o jeho smrti a také jistá neinformovanost. Je smutné, že jsou to často právě politici, kteří ve snaze zviditelnit se tyto teorie veřejně podporují. Jedná se především o populistická gesta nacionalistických stran (a to jak za Slovenského státu, tak v současné době), které se definují přes identifikaci nepřítele, vylučují náhody a považují je za zákulisní hry nepřátel. V jistém smyslu tedy také

¹⁸⁶ (Kamenec 2006)

¹⁸⁷ MUSIL: V talianskom archíve je neprebádaný spis o Štefánikovej smrti [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.plus1den.sk/aktuality/fico-veri-socha-stefanika-stane-miestom-schodzok-zalubenych.html>>.

¹⁸⁸ je zajímavé, že bývalí členové KSC, kteří jeho pomníky kdysi odstraňovali, dnes Štefánika oslavují.

¹⁸⁹ Štefánika berú za svojho všetci, hrdinom ale vždy nebol [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.sme.sk/c/4826860/stefanika-beru-za-svojho-vsetci-hrdinom-ale-vzdy-nebol.html>>

způsob Štefánikovy smrti zabezpečil do značné míry nesmrtnost jeho mýtu. Můžeme se tázat, jak by se vyvíjela slovenská národní identita ve svých extrémních podobách, kdyby byl Štefánik umřel přirozenou smrtí, jež mu v posledních letech jeho života neustále hrozila.

Masová úcta ke Štefánikovi napříč celým slovenským politickým spektrem je možná jenom díky jeho všestranné osobnosti a různým mylným interpretacím jeho odkazu. Je ale také pravda, že Štefánikova osobnost byla komplikovaná a plná protikladů, ze kterých se pak poměrně snadno odvíjejí zdeformované interpretace toho, co se svému národu pokoušel říct a odkázat. Nicméně navzdory tomu, že se na Slovensku vyskytují nacionalistické tendence, myslím, že není potřeba je přílišně dramatizovat. Na „Slovensky“ zdeformovaném Štefánikově odkazu se přizívuje jedna politická strana, která vytváří i většinu skandálů spojených s nacionalistickou literaturou. Ta je sice zastoupena ve vládě, ale pro většinu slovenských obyvatel je spíš terčem posměchu než nějakou seriózní součástí místní politické kultury. Navíc se současně s tímto zdeformovaným odkazem postupně prosazuje i odkaz objektivní, prostřednictvím kterého se společnost dozvídá mnoho pozitivního o Štefánikově životě. Děje se tak především díky bohaté a tvořivé práci současných slovenských historiků, ze kterých většina publikuje i v populárně naučných periodících a časopisech. Konečně se tak ke slovenskému čtenáři dostávají objektivní a pravdivé informace o zamlčovaných úsecích historie. Užitečným prostředkem jak dostat do vědomí veřejnosti objektivní pravdu jsou výstavy. Výstava, která se v současné době nachází v prostorech Slovenské národní galerie na Žižkovské ulici v pavilonu Podhradí, má název *Štefánik – človek a legenda*¹⁹⁰ a na jejím letáčku můžeme kromě idealizovaného Štefánikova portrétu vidět i jeho fotografii ze studentských let. Spolu s výstavou *Gauguin, Štefánik a Tahiti*¹⁹¹ a výstavou *Obrazopis sveta objektívom Milana Rastislava Štefánika*¹⁹² nám přibližuje nejenom Štefánikův život, dílo a rozmanité zájmy, ale i bohatý psychologický rozměr této osobnosti. Toto všechno se ve společnosti setkává s pozitivním ohlasem.

Naproti tomu dnes tak oblíbená elektronická média projevují o historický dialog zcela okrajový zájem, což možná bude mít fatální dopad na myšlení mladé generace.

¹⁹⁰ Na její přípravě se podílel Slovenským národním archiv, Slovenským rozhlas a Slovenské národní muzeum. Zahájena byla při příležitosti 90.výročí Štefánikovy smrti a potrvá do konce srpna 2009.

¹⁹¹ Výstava se odehrála v letních měsících roku 2006 v Pálffyho paláci Galerie města Bratislavy. Konala se za spolupráce Slovenského národního muzea v Martině a Šarišské galerie v Prešově.

¹⁹² Ta se uskutečnila na podzim v roce 2007 na Hradě Špilberk v bývalé barokní kapli. Fotografie poskytlo Slovenské národní muzeum v Martině.

Nebezpečí je o to větší, že děti a mládež přijímají informace často zcela nekriticky a právě z internetu, kde své názory může vyjádřit jakýkoli fanatik.

To platí obzvláště v případě Štefánika, o kterého nesrovnatelně větší zájem než o jiné historické osobnosti. Po rešerši v literatuře a tisku, a zejména po charakteristice hlavních autorů zabývajících se Štefánikem, lze totiž konstatovat, že knihu či článek na témata spojená s jeho životem a smrtí dnes může napsat kdokoli. Pozastavovat se nad tímto aspektem demokracie, za kterou sám Štefánik tak horlivě bojoval, by ale bylo nesmyslné a rozporuplné. Doufám však, že v této pestré škále se bude postupně objevovat víc odborných článků a knih, které budou následně přístupnější široké veřejnosti. Pokud chceme přistupovat k Štefánikovi jako k člověku a představiteli česko-slovenské spolupráce, musíme tuto ideu dostat především do škol a to již na prvním a druhém stupni vzdělání, a nezamykat ji do univerzitních a vědeckých knihoven. Nakonec si myslím, že by se skrze Štefánika měl na Slovensku trošku víc propagovat i Masaryk, o jehož myšlenky a odkaz zatím tamní veřejnost zůstává zcela ochuzena. A to je škoda hned dvojího rozměru, jelikož se nejedná jenom o zakladatele ČSR a tedy původce slovenské státnosti, ale také o nesmírné a téměř nevyčerpatelné myšlenkové a mravní bohatství této osobnosti.

6 Závěr

XXX....

7 Seznam použité literatury

- Bareš, A. *Štefánikův memoriál*. Praha: Památník odboje, 1929.
- Bartůšek, J., Š. Osuský, a B. Pavlů. *Štefánik I., II. (Kniha první: spomienky a postrehy. Kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky)*. Bratislava: L. Mazáč, 1938.
- Barzun, J. *From dawn to decadence: 500 years of western cultural life*. New York: HarperCollins, 2000.
- Blažek, P. „Člen korespondent ČSAV Jiří Hájek – Cesta z ústředního výboru Komunistické strany Československa k Chartě 77.“ *Věda v Československu v období normalizace (1970-1975)*, 2002: 130-152.
- Čapek, K. *Hovory s T.G.M.* Praha: Fragment, 2009.
- Čapka, F. *Dějiny země koruny České v datech*. Praha: Libri, 1999.
- Čelko, V. „Milan Rastislav Štefánik 1880 - 1919.“ *Zborník k 125. výročiu narodenia*. Praha: Slovenský literárny klub v ČR : Spoločnosť generála M.R. Štefánika, 2005.
- Duffack, J.J. *Štefánik a Československo*. Praha: Naše vojsko, 2007.
- Đurica, M.S. *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1996.
- . *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych dokumentov*. Bratislava: THB, 1998.
- Ferenčuhová, B. „Milan Rastislav Štefánik a Štefan Osuský. Dve veľké osobnosti francúzsko-československých vzťahov.“ *Slovanské štúdie*, č.1 1996: s. 12 - 29.
- Hájek, J. *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*. Praha: SNPL, 1953.
- Holotík, Ľ. *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1958.
- Horský, Z. „Místo vědecké práce K. V. Zengera ve vývoji fyzikálních věd u nás.“ V *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*. 6. sv., 54-90. Praha: ČSAV, 1961.
- Hronský, M. „Pohľady na slovenskú politiku.“ *Geopolitika Slovenskej národnej rady*, 2000: 552-562.
- Husár, J. *Musel generál M.R. Štefánik zahynúť?* Bratislava: Vlastným nákladem, 2000.
- Churáň, M. *Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století*. Praha: Libri, 1998.
- Jančura, V. „Za čo dostal pamätník Milan Rastislav Štefánik.“ *Pravda*, 2.. květen 2009: 20-23.
- John, M. *Milan Rastislav Štefánik: život a smrt národního hrdiny*. Olomouc: Votobia, 2000.
- Juríček, J. *M. R. Štefánik: Životopisný náčrt*. Bratislava: Mladé letá, 1968.

- . *Milan Rastislav Štefánik : vedec, politik, diplomat, letec, generál, minister, člověk*. Bratislava: Q11, 2006.
- Kamencová, L. „Regres v spoločenských vedách na Slovensku v prvej polovici sedemdesiatych rokov 20. storočia.“ *Věda v Československu v období normalizace 1970 - 1975*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, společné pracoviště Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Univerzity Karlovy v Praze. Editor: Antonín Kostlán. , 2001. 369-376.
- Kamenec, I. „Slovenská historiografia a historické vedomie po roku 1989.“ V *Česko-slovenská historická ročenka* , 117-127. Brno: Masarykova univerzita, 2006.
- Kárník, Z. *České země v éře První republiky 1918-1938. Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení 1930-1935*. Praha: Libri, 2003.
- . *České země v éře První republiky 1918-1938. Díl První: Vznik, budování a zlatá éra republiky 1918-1929*. Praha: Libri, 2003.
- . *České země v éře První republiky 1918-1938. Díl třetí, O přežití a o život*. Praha: Libri, 2003.
- . *Malé dějiny československé 1867 - 1939*. Praha, 2008.
- Kautský, E. *Kauza Štefánik*. Martin: Matica slovenská, 2004.
- Klimek, A. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIV 1929 - 1938*. Praha Litomyšl: Paseka, 2002.
- . *Vítejte v První republice*. Praha: Havran, 2003.
- Klimová, A. *Milan Rastislav Štefánik 1880 - 1919: Personálna Bibliografía*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2000.
- Kol. *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok R-Š*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1981.
- . „Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat.“ *Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. a 5. mája 1999*. Bratislava: Vojenský historický ústav , 1999.
- . *Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch Historickéj služby francúzskeho ministerstva obrany // Frédéric Guelton, Emanuelle Braud a Michal Kšiňan*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2009.
- . *Malá československá encyklopedie*. Praha: Academia, 1987.
- . «Milan Rastislav Štefánik, astronome, soldat, grande figure franco-slovaque et européenne, sous la dir. de Bohumila Ferenčuhová.» Paris: Association pour l'histoire et la culture de l'Europe centrale et orientale, 1999.

- . *Obrazopis sveta objektívom Milana Rastislava Štefánika / Dušan Kováč, Eva Králiková, Marián Pauer*. Martin: Osveta, 2004.
- Kolesár, M. *Zlatá kniha Slovenska: Jubilejný zborník / Sostavil a vydal Miloš Kolesár*. Bratislava: [nákladom vlastným], 1929.
- Korček, J. „Čechoslovakizmus a ľudáci 1939-1945.“ V *Pohľady na slovenskú politiku*, autor: M. a kol. Pekník, 628-641. Bratislava: Veda, 2000.
- Kováč, D. „Historiografia moderných slovenských dejín po roku 1989.“ V *Česko-slovenská historická ročenka*, 263-274. Brno: Masarykova univerzita, 2003.
- . *Milan Rastislav Štefánik*. Budmerice: Rak, 1996.
- . *Štefánik a Janin, príbeh priateľstva*. Bratislava: Dilema, 2001.
- Kováč, D. „Zamyslenie sa nad slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov.“ V *Česko-slovenská historická ročenka*, 225-231. Brno: Masarykova univerzita, 2003.
- Kováč, L. „Človek Milan Rastislav Štefánik.“ *Týždeň*, Květen 2009/19.
- Král, V. *Intervenční válka československé buržoazie proti maďarské sovětské republice v roce 1919*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
- Ksiňan, M. „Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami. Štefánik na Tahiti.“ *História*, 3 2008: 39-41.
- Kuzmík, D. *Milan Rastislav Štefánik 1859-1947, inventár k jeho osobnému fondu v Slovenskom národnom archíve*. Bratislava: Slovenský národný archív, 1996.
- Kvasnička, J. *Československé légie v Rusku*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963.
- Lipták, Ľ. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Kalligram, 2000.
- . *Storočie dlhšie ako sto rokov. O dejinách a histografii*. Bratislava: Kalligram, 1999.
- Macho, P. „Štefánik a Kossuth ako symboly slovenského a maďarského nacionalizmu (Nacionálny mýtus verzus integrácia a dezintegrácia v stredoeurópskom priestore.“ *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 - 1918*, 1999: 152-160.
- . „M. R. Štefánik - antický héros alebo národný svatec? Národný hrdina a sekulárna hagiografia v slovenskom prostredí.“ *Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 21.-22. dubna 2005 v Ústí nad Labem*. Ústav slovensko-germánských studií, 2006. 170-180.
- Macho, P. „Milan Rastislav Štefánik- bohatier alebo mučeník?“ V *Mýty naše slovenské*, autor: Zost. E. Krekovič - E. Mannová - E. Krekovičová, 163-173. Bratislava 2005: Academic Electronic Press, 2005.
- . „Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji.“ *Slovenský národopis*, č. 3. 49 2001: 314-327.

- Marek, M. Kutnar J. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. Století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.
- Mlynárik, J. *Slovenskí študenti na pražských vysokých školách*. Praha: Ipeľ, 2002.
- Mojžiš, M. „Orol Pamírsky.“ *Týždeň*, 30. . květen 2009.
- Musil, M. „Diplomatická stratégia Milana Rastislava Štefánika ako rozhodujúci faktor vzniku ČSR - vo svetle zahraničných archívov.“ *Konferencie na téma Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie.*, 4.-5.. květen 2009: Nepublikováno.
- Opat, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893 (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990.
- Osuský, Š. *Štefánik vodca národa. Reč prenesená na Bradle v nedelu 6. mája 1934*. Trenčín: Nákladom Tlačiarenskeho a vydavateľského družstva Štefánikovej spoločnosti v Trenčíne., 1934.
- Pajdušáková, Ľ. *M.R. Štefánik astronom*. Bratislava: Obzor, 1970.
- Peroutka, F. *Budování státu*. Praha: Academia, 2003.
- Polívka, V. *Pamiatke Štefánikovej (výbor článkov a úvah)*. Lučenec: Nákladom vlastným, 1929.
- Purghart, E. *Štefánik vo fotografii*. Praha: Orbis : Čin, 1936.
- Rajchl, R. *Štefánikova pařížská léta*. Praha: Evropský literární klub, 1934.
- Roy, V. *In Memoriam: básne*. Žilina: O. Trávníček, 1934.
- Rušin, V. *M.R. Štefánik slovenský astronóm*. Bratislava: Alfa, 1991.
- Rychlík, J. „Výzkum slovenských dějin v České republice.“ *V Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova Univerzita, 2003.
- Šedivý, I. „Idea státu československého" a otázky čechoslovakismu.“ *V Pohľady na slovenskú politiku*, autor: M. a kol. Pekník, 563-568. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000.
- . *Češi, české země a velká válka*. Praha: Lidové noviny, 2001.
- Šetelíková, L. *É morto: paměti lásky Štefánikovy*. Královské Vinohrady: Bradáč, 1920.
- . *É morto: paměti lásky Štefánikovy*. Bradáč, 1920.
- Štefánik, M.R. *Hlasistické články Milana R. Štefánika / Sobral a k vydaniu upravil Juraj Šujan*. Praha: L. Mazáč, 1929.
- . *Zápisníky M.R. Štefánika*. Praha: Jos. Bartůšek a Jar. Boháč nákladem Památníku osvobození, 1935.

- Štvrtecký, Š. *Náš Milan Rastislav Štefánik*. Bratislava: Smena, 1990.
- Tomeš, J. a kol. *Český biografický slovník 20. století I.,II.,III.* Praha: Paseka, Petr Meissner, 1999.
- Vároš, M. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava: Obzor, 1994.
- Varsík, M. *M.R. Štefánik*. Bratislava: Biofond OVD, 1990.
- Weiss, L. *La République Tchéco-Slovaque*. Paris: Payot at Cie, 1919.
- . *Mémoires d'une Européenne*. 1968, Paris.
- Zemko, M. „Štefánik medzi legendou a antilegendou. Premeny ich podôb v politicko-spoločenských zmenách 20. storočia. .“ *Předneseno na konferenci M. R. Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie 5.5.2009*. Bratislava: Dosud nepublikováno.
- Zuberec, V. *Krásny život M. R. Štefánika*. 1990.
- . „Milan Rastislav Štefánik: Léta hvězdná a válečná.“ *Slovo k historii*, 1990: 40.

Seznam internetových zdrojů

- Ferdinand Písecký* [online]. 2008 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=58956>>.
- Vladimír Polívka* [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://vkmk.sk/showpage.php?name=osobnosti>>
- Rostislav Raichl* [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.mistnikultura.cz/?q=astronomie-tovarysstva-jezisova>>.
- Vladimír Roy* [online]. 2007 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=58971>>.
- Vojtech Rusin* [online]. 2007 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.vesmir.sk/?id=2044>>
- Ladislav Zvěřina* [online]. 2009 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.ekamarad.cz/ezin/clanek/2532/>>.
- Ferdinand Peroutka* [online]. 2009 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <spisovatele.cz/peroutka>
- KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století* [online]. 2007 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=5&name=PAVL%D9+BOHDAN>>
- Ludmila Pajdušáková* [online]. 2007 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=59149>>

Štefan Osuský [online]. 2009 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://zivotopisonline.cz/stefan-osusky-diplomat/>>

Miroslav Musil [online]. 2004 [cit. 2009-06-19]. Dostupný z WWW: <http://www.books.sk/writer_card.jsp?id=230>.

Ján Mlynárik [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/o_mlynarikj.php>

Osobný profil Peter Macho [online]. 208 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <http://www.history.sav.sk/cv/macho_peter.pdf>

Kde Štefaník kritizuje politiku Svetozara Hurbana Vajanskeho.

Uchovávanie pamiatky generála Štefánika vo Francúzsku [online]. 2008 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <<http://blogslovakov.blogspot.com/2008/12/uchovvanie-pamiatky-generla-tefnika-vo.html>>

Michal Kšiňan, Mgr., MAS. [online]. 2009 [cit. 2009-06-19]. Dostupný z WWW: <http://www.history.sav.sk/cv/ksinan_michal.pdf>

Dušan Kováč [online]. 2008 [cit. 2009-06-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1240>>

Antonín Klimek, člověk nezávislý, bude chybět [online]. 2005 [cit. 2009-06-14]. Dostupný z WWW: <http://ihned.cz/2-15494880-000000_d-a9>

Monitoring elektronických médií, tlače a internetu [online]. 2009 [cit. 2009-06-21]. Dostupný z WWW: <<http://209.85.129.132/search?q=cache:5EgiDweE7RpQJ:www.matica.sk/user-data-matica.sk/gallery/word/monitor%25202009/0609mat.doc+%22Emil+Karol+Kautský%22+životopis&cd=10&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>>.

Milan Rastislav Štefánik - Ján Juríček [online]. 2007 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.litcentrum.sk/37556>>.

PhDr. Marián HRONSKÝ, DrSc. [online]. 2007 [cit. 2009-06-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.upv.sav.sk/index.php?ID=13>>

Milan Rastislav Štefánik: milovaný a zatracovaný [online]. 2005 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.sme.sk/c/2306274/milan-rastislav-stefanik-milovany-a-zatracovany.html>>.

Bohumila Ferenčuhová [online]. 2007 [cit. 2009-06-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1117>>.

Prof. Dr. Milan Stanislav Ďurica SDB [online]. 2008 [cit. 2009-06-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=59394>>.

JJ Duffack: Štefánik a Československo [online]. 2003 [cit. 2009-06-24]. Dostupný z WWW: <http://klub.vlastenci.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=1>.

Francouzská vojenská misie v ČSR 1919 – 1938 [online]. 2007 [cit. 2009-06-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.historiarevue.sk/hr03-02/nato/caplovic.htm>>.

Dvě osobnosti odboje [online]. 2007 [cit. 2009-06-18]. Dostupný z WWW: <www.oralhistory.cz/soubory/sovinec_07/zimmerhaklova_sovinec_07.doc>

OBRAZOPIS SVETA objektivom Milana Rastislava Štefánika [online]. 2008 [cit. 2009-06-24]. Dostupný z WWW: <<http://www.spilberk.cz/index.php?pg=zobraz&co=obrazopis-sveta-objektivom-milana-rastislava-stefanika>>.

Ministri školstva po roku 1945 [online]. 2002 [cit. 2009-06-24]. Dostupný z WWW: <http://www.ksuba.sk/vismo/dokumenty2.asp?id_org=451017&id=1224&p1=2326>.

Flickr [online]. 2008 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <http://www.flickr.com/photos/curiousexpeditions/1304070980/in/photostream/>

Flickr [online]. 2008 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <http://www.flickr.com/photos/curiousexpeditions/1304070340/in/photostream/>

Flickr [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <http://www.flickr.com/photos/mtt92/3399079315/>

Flickr [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <http://www.flickr.com/photos/mtt92/3399079315/>

ŠTEFÁNIK, GAUGUIN A TAHITI [online]. 2008 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <http://www.gmb.sk/sk/exhibition/28/SID=0acbea1edaecd41613a8f2c087576249>

Obrazopis sveta objektivom Milana Rastislava Štefánika [online]. 2007 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.ebrno.info/docs/Brno/Obrazopis-sveta-objektivom-Milana-Rastislava-Stefanika/21510/doc.html>>.

Medzinárodná vedecká konferencia o MRŠ – Obnova.sk bola pri tom [online]. 2009 [cit. 2009-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.obnova.sk/modules.php?name=clanky&file=clanok&sid=2800>>.

8 Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam autorů řazený abecedně

Příloha č. 2: Štefánik - Ikaros a Prometheus, Kristus a Mojžíš, Spasitel a Vykupitel¹⁹³
(úryvky z literatury)

Příloha č. 3: Štefánik - apoštol (úryvky z literatury)

Příloha č. 4: Štefánikovo hrdinství za využití protikladů (úryvky z literatury a vzpomínkové citáty)

Příloha číslo 5: Štefánik – orel, sokol, volně létající pták (úryvky z literatury)

Příloha č. 6: Štefánik - bohatýr a rek (úryvky z literatury)

Příloha č. 7: Pro srovnání s poezií o Masarykovi (úryvek z literatury)

Příloha č. 8: Hypotézy ohledně vysvětlení Štefánikovy smrti

Příloha č. 9: Štefánikův křestní list (faksimile)

Příloha č. 10: Štefánik ve slaměném klobouku s rodinou před farou v Košariskách
(fotografie)

Příloha č. 11: Štefánik maturant (fotografie)

Příloha č. 12: Štefánik na výletu v Alpách za studentských let, kdy si nechal narůst bradu po vzoru Jana Husa (fotografie)

Příloha č. 13: Meudonská observatoř (fotografie)

Příloha č. 14: Štefánik ve své pracovně v Meudonu (fotografie)

Příloha č. 15: Výstup na Mont Blanc, Štefánik uprostřed. (fotografie)

Příloha č. 16: Štefánik s ruskými astronomy v Samarkandu v roce 1907 (fotografie)

Příloha č. 17: Štefánik při pozorování zatmění slunce v pevnosti Cormeilles u Paříže r. 1912 (fotografie)

Příloha č. 18: Dokument o přiznání francouzského státního občanství (faksimile)

Příloha č. 19: Štefánikův byt na ulici Leclerc v Paříži (fotografie)

Příloha č. 20: Gauginova řezba, kterou si Štefánik přivezl z Tahiti (fotografie)

Příloha č. 21: Štefánikovy exlibris, které si sám ilustroval (obrázek)

Příloha č. 22: Štefánik v domorodém oděvu na Tahiti (fotografie)

Příloha č. 23: Štefánik na francouzské frontě v roce 1915 (fotografie)

Příloha č. 24: Štefánik dekorován válečným křížem, r. 1915. (fotografie)

- Příloha č. 25:** Štefánik letecký podporučík a poručík (fotografie)
- Příloha č. 26:** Vlevo Štefánikův skutečný a vpravo zidealizovaný generálský portrét. (fotografie)
- Příloha č. 27:** Štefánikova životní láska a snoubenka, Giuliana Benzoni (fotografie)
- Příloha č. 28:** Provolání československé národní rady v Paříži z 26.11.1916 (faksimile)
- Příloha č. 29:** Štefánikovo letadlo Caproni 33a po katastrofě 4.5.1919 (fotografie)
- Příloha č. 30:** Štefánik v původní rakvi (fotografie)
- Příloha č. 31:** Bohoslužby počas Štefánikova pohřbu 10.5.1919 (fotografie)
- Příloha č. 32:** Paříž objektivem Milana Rastislava Štefánika (fotografie)
- Příloha č. 33:** Španělsko objektivem M. R. Štefánika (fotografie)
- Příloha č. 34:** Muž na Tahiti, foceno Štefánikem (fotografie)
- Příloha č. 35:** Tunis, zachycen Štefánikovým objektivem (fotografie)
- Příloha č. 36:** Tahit'anka focena Štefánikem (první československý fotografický akt)
- Příloha č. 37:** Štefánikova vojenská čepice, která se stala jeho portrétu osudnou (fotografie)
- Příloha č. 38:** další Štefánikovy vojenské čepice (fotografie)
- Příloha č. 39:** Štefánikova hvězdárna na Petříně (fotografie)
- Příloha č. 40:** Štefánikova socha v pilotské kombinéze (fotografie)
- Příloha č. 41:** Mohyla na Bradle (fotografie)
- Příloha č. 42:** Foto z konference 2009 (zleva: Kšiňan, Zemko, Kováč, Kuzmíková) (fotografie)
- Příloha č. 43:** Graf závislosti počet článků a statí o Štefánikovi od roku vydání (zohledňuje pouze články a statě vydané na území Československa)
- Příloha č. 44:** Graf závislosti počtu knižních publikací o Štefánikovi od roku vydání (zohledňuje pouze knižní publikace vydané na území Československa)
- Příloha č. 45:** Cesty M.R. Štefánika po celém světě (mapa)
- Příloha č. 46:** Cesty M.R. Štefánika po Evropě (mapa)
- Příloha č. 47:** Vnitřní strana pozvánky na konferenci *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie* s programem (obrázek)

Příloha č. 1: Seznam autorů řazen abecedně

Bareš Arnošt *1898 †1974

Šéfredaktor ČTK až do roku 1939, osobní přítel Štefánika. Podporovatel agrární strany. Jeho činnost byla do značné míry spjatá s odbojem a pozitivně ovlivnila chod celé agentury ČTK. Po válce se znovu ocitl v ČTK, ale na nátlak nových kolegů (vesměš komunistů) odešel. Až do roku 1961 pracoval v pražské pobočce OSN. Napsal tři publikace o Štefánikovi.

Čaplovič Miloslav *1964

Podplukovník, ředitel Vojenského historického ústavu. Zabývá se dějinami vojenství na Slovensku v meziválečném období. Je autorem monografie *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939* (2001), spoluautorem IV. svazku *Vojenských dejín Slovenska 1914–1939* (1996) a *Kroniky Slovenska II.* (1999). O Štefánikovi publikoval 4 články v letech 1997 – 2000.

Duffack J. J.

Jedná se o autorský pseudonym, který používají hned dva spisovatelé – J. Dvořák a J. Dziak. Není jasné, který z těchto dvou spisovatelů knihu napsal. J. J. Duffack vydal v roce 2003 knížku *Štefánik a Československo* (nakladatelství Naše vojsko). Autor se netají svou nelibostí k první republice a především neskrývá svůj negativní vztah k osobě T. G. Masaryka a nenávisť vůči E. Benešovi. Nicméně zpochybňuje některé absurdní hypotézy o Štefánikově smrti.

Đurica Milan Stanislav *1925

Slovenský historik, univerzitní profesor teologie a historických věd, publicista a překladatel. Až do roku 1998 žil v Itálii. Jako teolog byl papežem Janem XXIII. jmenován za poradce přípravné komise 2. vatikánského koncilu. Byl spoluautorem šesti italských, německých a latinských encyklopedických děl. Bibliografie jeho prací představuje 1700 publikací vydaných v osmi jazycích. Za jeho vědeckou a kulturní činnost ho nejvyšším občanským vyznamenáním ocenil i prezident Itálie. O Štefánikovi napsal 4 publikace a 6 článků, všechny pronacionalisticky orientované.

Ferenčuhová Bohumila *1947

Historička, od roku 2003 členka vědeckého kolegia historie na SAV. Věnuje se zejména studiu dějin vztahů mezi Francií a střední Evropou od konce 18. století do současnosti. V roce 1999 získala medaili M. R. Štefánika I. stupně udělenou ústředním výborem Slovenského svazu protifašistických bojovníků. O Štefánikovi pojednává ve 12 člancích a odborných statích, zejména z let 1992 – 2009.

Hájek Jiří *1919 †1994

Historik, diplomat a politik. V několika letech se z ministra zahraničních věcí a dlouholetého člena Ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) stal jedním z představitelů Charty 77. Působil v Československé akademii věd.

Holotík Ľudovít *1923 †1985

Slovenský historik. V letech 1953-1968 byl ředitelem HÚ SAV, v letech 1970-1981 zastával funkci předsedy Slovenské historické společnosti. Byl dvorním historikem komunistického pohledu na Štefánika. V roce 1958 vyšla jeho kniha *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*, kde je Štefánik představen jako špion francouzského imperialismu.

O Štefánikovi napsal 12 článků a 2 knihy, vydaných v letech 1951 – 1968.

Hronský Marián *1940

Slovenský historik. Po ukončení vysokoškolského studia na Univerzitě Karlově v Praze začal pracovat ve Vojenském historickém ústavu v Bratislavě. K jeho nejvýznamnějším dílům patří: *Boj o Slovensko a o Trianon 1918 - 1920* a *Slovensko na rázcestí: Slovenské národné rady a gardy v roku 1918*. Od roku 2000 pracuje v ústavu politických věd SAV. Ve své vědeckovýzkumné činnosti se zaměřuje zejména na válečnou problematiku 1. světové války a vznik ČSR. O Štefánikovi napsal 14 odborných článků a statí, zejména z let 1976 až 1999.

Juríček Ján *1922 †1992

Slovenský historik. V roce 1968 vydal knihu *Milan Rastislav Štefánik*. Na tu dobu se jednalo o fundovanou publikaci, která nefalšovala význam Štefánika a svým obsahem tak nebyla poplatná režimu. Kniha byla určena především mladému čtenáři, kterému objasňovala život jednoho z nejvýznamnějších postav slovenské historie. Tato publikace patří mezi nejhodnotnější publikace, které byly v oblasti uměleckých biografii na Slovensku napsány. O Štefánikovi napsal celkem 10 článků a 2 knihy, a to zejména v letech 1968 až 1990.

Kautský Emil Karol *1927 †2009

Slovenský spisovatel, který delší dobu žil v Austrálii. Ve svých pracích se věnoval zejména období vzniku prvního československého státu. Podařilo se mu přesně zmapovat let generálova letadla nad Bratislavskou oblohou podle hlášení jak je shrnula oficiální komise na vyřešení smrti Štefánika vedená generálem Čečekem. Jeho nejznámější publikace se jmenuje *Kauza Štefánik*, byla vydaná v roce 2004 a její podtitul zní: *Legendy, fakty a otázky kolem vzniku Česko-slovenské republiky*. Toto dílo (nepříjemně) překvapilo mnoho historiků zejména netradičním přístupem k objasnění Štefánikovy smrti.

Klimek Antonín *1937 †2005

V roce 1960 vystudoval historii na pražské Filozofické fakultě UK. V roce 1948 se stal archivářem pražského archivu koncernu Škoda-Plzeň, kde pracoval třicet let až do roku 1990 - nejen na dějinách koncernu. Postupně se vypracoval na znalce hospodářských dějin a předního znalce dějin první republiky.

Stěžejními díly se staly dvoudílný *Boj o hrad* (1996-98), v němž kriticky rozebral vnitřní politiku první republiky v období boje o nástupnictví po T. G. Masarykovi, a dva díly *Velkých dějin zemí Koruny České* (XIII. a XIV. díl, 2001-02), v nichž vylíčil pro tento projekt období první Československé republiky. O Štefánikovi napsal 3 odborné statě v letech 1989 až 1992.

Kováč Dušan *1942

Slovenský historik, člen předsednictví SAV. Je bratrem bývalého prezidenta SR Michala Kováče. V roce 1966 vystudoval filozofickou fakultu UK Bratislava. Od r. 1990 do r. 1998 je předsedou Historického Ústavu při Slovenské akademii věd. Od roku 1998 je členem předsednictva SAV. Je spoluautorem monografie *Slovenské dejiny* z roku 1992. O Štefánikovi napsal po roce 1989 celkem 12 odborných článků a 2 knihy.

Kšišňan Michal *1983

V roce 2006 promoval na Pedagogické fakultě Univerzity Komenského v oboru historie – francouzština a absolvoval též program *Master 2 recherche* ze současných dějin střední Evropy na Sorboně v Paříži. V současnosti je interním doktorandem historického ústavu SAV a od roku 2008 také doktorandem na Univerzitě Paris 1 Pantheon-Sorbonne. Publikuje v různých historických periodících. Momentálně pracuje na disertační práci s názvem: *Milan Rastislav Štefánik – biografická esej*, a to pod dvojitým mezinárodním vedením¹⁹⁴. Kšišňan se snaží využít zkušenosti a metodologické postupy jak slovenských, tak francouzských odborníků a navázat na mezinárodní spolupráci. V práci bude čerpat jak z fondů slovenských, ale také českých a francouzských archivů, kde dosud byly provedeny jenom částečné výzkumy. Ze sekundární literatury se bude opírat jak o vzpomínkovou literaturu z meziválečného období, tak o nejnovější historiografické poznatky.¹⁹⁵ Myslím, že tato práce má potenciál stát se zatím nejobsáhlejší odbornou monografií o Štefánikovi vůbec.

Macho Peter *1964

Vědecký pracovník, historik a spisovatel. V roce 1988 vystudoval Filozofickou fakultu University Komenského v Bratislavě. V roce 1999 obhájil doktorskou disertační práci. Momentálně pracuje v Historickém ústavu Slovenské akademie věd jako vedoucí

¹⁹⁴ *thèse en cotutelle* pod vedením PhDr. Bohumila Ferenčuhové, CSc. a Prof. Antoina Marèse

¹⁹⁵ Kšišňan 2008, Projekt disertační práce (nepublikováno)

oddělení dějin 19. století. Ve svých pracích se kromě jiného věnuje i vnímání revolučních let 1848 – 1849 let či osobnosti M. R. Štefánika. Spolu s Romanem Holecem, Dušanem Kováčem, Evou Kowalskou, Elenou Mannovou, Milanem Podrimavským a Dušanem Škvarnou se systematicky věnují vývoji slovenského nacionalismu. O Štefánikovi napsal 2 odborné statě v roce 1999, kapitolu v knižní odborné publikaci v roce 2005 a do současné doby 6 odborných studií.

Mlynárik Ján *1933

Slovenský historik a publicista, působící v Praze. Za svou politickou činnost byl v roce 1969 vyhozen z KSČ a z vysoké školy. Byl signatářem Charty 77. Od roku 1990 je docentem novodobých dějin na FF UK, kde se také stal prvním historikem kabinetu slovakistiky, jež byl vytvořen v souvislosti se zánikem Československa a prosazováním myšlenky vlastní české slovakistiky. O Štefánikovi pojednává jeho 18 odborných článků a statí, které napsal v letech 1968 – 1990 a dvě knižní publikace.

Musil Miroslav *1950

Autor literatury faktu, správce diplomatického muzea při MZV. Působil jako vědecký pracovník na filozofické fakultě UK v Bratislavě, byl zástupcem stálého představitele při OSN v Ženevě a kulturním velvyslancem na velvyslanectví SR ve Washingtonu. Ve své tvorbě se věnuje zejména osobnostem Štefánika, Osuského, Beňovského, o kterých vydal knihy: *Návraty do Polynézie – po stopách M. R. Štefánika* (1996), *Madagaskarský denník – za kráľom zo Slovenska cez tri oceány* (1997) a mezinárodní studii *Potulný rytier národov. Za významný prínos k rozvoji francouzsko-slovenských kulturních vztahů mu francouzská vláda udělila titul Rytíř rádu umění a literatury v roce 2002. Je také autorem odborné studie na téma *Diplomatická stratégia Milana Rastislava Štefánika ako rozhodujúci faktor vzniku ČSR - vo svetle zahraničných archívov*, která bude publikována v příštím roce.*

Osuský Štefan *1889 †1973

Československý (slovenský) politik a diplomat. Zastávce společného československého státu před koncem první světové války. Po vzniku samostatného Československa nastupuje Osuský v roce 1918 do úřadu československého vyslance ve Velké Británii, kde pak působí až do roku 1921, kdy nastupuje do úřadu československého vyslance v Paříži – zde pak setrvává až do roku 1941. Zároveň se Osuský významně podílí na vzniku a utváření československé zahraniční politiky – účastní se příprav a jednání pařížské mírové konference, v letech 1919 – 1920 působí při těchto jednáních jako generální tajemník československé delegace. Zprvu byl stoupencem čechoslovakismu, později umírněného autonomismu. Pro soustavné rozpory s Benešem plynoucí také z jejich různých názorů na československou otázku, byl v roce 1945 nucen odejít ze všech funkcí. O Štefánikovi napsal celkem 11 článků a jednu knihu v letech 1925 až 1938.

Pajdušáková Ludmila *1916 †1979

Astronomka, fyzička a objevitelka komet. Kromě obětavého úsilí a úspěšného pozorování širokého spektra astronomických jevů se do značné míry zasloužila o popularizování astronomických jevů při rozvoji amatérské astronomie na Slovensku. Publikovala víc než 20 původních vědeckých prací v domácích i zahraničních časopisech, desítky odborných prací a více než 100 prací vědecko-popularizačního charakteru o astronomii a světonázorových problémech.

Byla úspěšnou školitelkou, která vychovala několik vědeckých pracovníků. Při rozmanité práci a aktivitách se výrazně angažovala také v mírovém a ženském hnutí. O Štefánikovi publikovala celkem 4 odborné články a jednu knihu a to v letech 1947 až 1960.

Pavlů Bohdan *1883 †1938

Slovenský novinář, československý diplomat a politik. Patřil ke skupině mladé slovenské inteligence, soustředěné kolem časopisu *Prúdy*, v němž také začal publikovat. Od roku 1905 působil v Praze jako redaktor časopisu *Slovenský týždenník* a od roku 1907 působil také v Herbenově *Času*. Pak vstoupil do diplomatických služeb jako vyslanec v Bulharsku (1922-27), Dánsku (1927-32) a po kratším působení na ministerstvu zahraničí se stal prvním československým vyslancem v SSSR (1935-37). Poté byl jmenován náměstkem ministra zahraničí, ale krátce nato zemřel při autonehodě. Se Štefánikem se seznámil a přátelil již za studentských let a posléze s ním spolupracoval i na Sibiři. Publikoval o něm celkem 12 odborných článků v letech 1920 až 1990.

Peroutka Ferdinand *1895 †1978

Prozaik, esejista, dramatik a významný český politický žurnalista 20. století žijící od roku 1948 v exilu. Největší část své tvůrčí energie věnoval Ferdinand Peroutka politické žurnalistice. Do literatury zasahoval v časopisech a revuí jako kritik a kulturně-politický komentátor. Životním názorovým a profesním vzorem Ferdinanda Peroutky byl K. H. Borovský a velice si vážil i Karla Čapka. Svými literárními postoji zaujímal postavení blízké T. G. Masarykovi. O Štefánikovi napsal 4 odborné články v roce 1991.

Písecký Ferdinand *1879 †1934

Pobočník generála M. R. Štefánika, kapitán československých legií, pedagog, politik, organizátor pedagogického a kulturního života mezi učiteli, spoluautor "*Slovenských čítaniek*" pro učitelské ústavy, autor divadelních her pro mládež. K nejvýznamnějším dílům patří: *Za Ideáлом* vydané v roce 1922. O Štefánikovi napsal 9 odborných článků a 3 knižní publikace v letech 1921 až 1947.

Polívka Vladimír *1896 †1948

Veřejný činitel, pedagog, publicista. Studoval na reálce v Příbrami, 1912 maturoval na učitelském ústavu. Učil v Čechách, po roku 1919 v Lučenci a v Banské Bystrici. Člen Městského zastupitelství v Lučenci, stoupenec T. G. Masaryka a čechoslovakismu, funkcionář Čs. Národně socialistické strany na Slovensku. Jednatel a starosta Sokola v Lučenci. Vydal Korespondenci M. R. Štefánika a jeho Ekvádorský zápisník. Přispíval do novin a časopisů. V letech 1929 - 1938 poslanec NZ. Sestavil, napsal a vydal 8 knih o Štefánikovi v letech 1925 až 1938.

Rajchl Rostislav *1910 †1987

Vedoucí Hvězdárny Domu kultury Uherský Brod. Vystudoval ČVUT, obor geodézie a kartografie, specializace družicové geodézie a geodetická astronomie. Kromě popularizace astronomie se zabývá archeoastronomií. Do okruhu jeho badatelského zájmu patřil M. R. Štefánik, astronomie v díle J. A. Komenského a analýzy astronomických záznamů z kronik. Publikoval v časopisech Kosmos, Astropis, v denním tisku, v archeologických sbornících. O Štefánikovi napsal celkem 4 knihy a 19 odborných článků v letech 1937 až 1985.

Roy Vladimír *1885 †1936

Básník, překladatel, představitel slovenské moderny, evangelický kněz. Literární kritika ho společně s Jesenským a Kraskom řadí do trojice slovenské popřední popřevratové básnické moderny. O Štefánikovi pojednává 9 článků, 3 publikace vydané v letech 1920 až 1998.

Rušin Vojtěch *1942

V září 1959 začal pracovat jako technik a po ukončení studia astronomie pracoval jako vědecký pracovník v Astronomickém ústavu Slovenské akademie věd na Skalnatém plese. Ve své práci se zaměřuje na výzkum projevů sluneční aktivity a její časovému rozložení v průběhu cyklu sluneční aktivity. Připravil a vedl 15 expedicí za úplnými zatměními Slunce. Doteď jediné ve světě bylo jeho pozorování zbytků komety Kreutzové skupiny ve sluneční koróně v roce 1979. Výsledky jeho pozorování publikoval ve více než 200 vědeckých pracích, přednesl více než 1000 přednášek doma i v zahraničí. V roce 2002 byla po něm pojmenována planetka „Rušin“. O Štefánikovi pojednává v 4 odborných článcích a jedné knižní publikaci a to v letech 1990 až 1999.

Štelíková Lola *1884 †1971

Lola Štelíková, narozena 7. října 1884 v Přerově jako Ludmila Marie Bílá. Její otec František Bílý byl pedagog, literární historik, kritik ředitel žižkovské reálky. Ludmila Marie Bílá se provdala za malíře Jaroslava Štelíka. Sama se zabývala literární činností a používala pseudonym Lola. O Štefánikovi napsala jenom jednu vzpomínkovou

knížečku s úryvky z jeho dopisů. Ta nám však dává víc než kterákoli jiná publikace nahlédnout do jeho citového a osobního života v čase studentských let.

Štvrtecký Štefan *1931

Slovenský historik. Až do roku 1968 pracoval v Historickém ústavu KSS. Pro nepohodlnost musel odejít. 5 let působil na Slovenské akademii věd, kde mu postupně až 18 pracovními smlouvami prodlužovali pracovní poměr. V roce 1990 publikoval populárně-naučnou knihu *Náš Milan Rastislav Štefánik*. O Štefánikovi napsal celkem 20 odborných článků a statí a jednu knižní publikaci – v letech 1968 až 1999.

Weiss Louise *1893 †1983

Francouzská politička, žurnalistka, feministka a evropská politička. V čase první světové války navázala kontakt s budovateli nezávislého československého státu - Tomášem G. Masarykem, Edvardem Benešem a Milanem Rastislavem a Štefánikem. Aktivně organizovala akce ženského feministického hnutí, bojovala za práva a zrovnoprávnění postavení žen. O Štefánikovi napsala jednu vzpomínkovou knížečku a rozsáhlejší knihu o mladé ČSR – v letech 1920 a 1929.

Příloha č. 2: Štefánik - Ikaros a Prometheus, Kristus a Mojžíš, Spasitel a Vykupitel¹⁹⁶

„Tento bohatiersky život a ikarovský osud uchvátil básnikov niekoľkých generácií (Hviezdoslav, Sládkovič, Krčméry, Roy, Smrek, Lukáč, Beniak, Žarnov, Kostra atd.), ktorí z neho vytvorili epepeju, národnú legendu, pripomínajúcu helénske mýty. Nepodobala sa ozaj naša domovina na začiatku tohoto storočia zakliatej princeznej z prostonárodnej rozprávky a on odvážnemu junákovi, ktorý ju napriek neprekonateľným prekážkám osvobodil? Keď tahitským domorodcom bieli ľudia rozprávali, že Štefánika už via nevidia, lebo umrel, ich tváre ustrnuli v nepochopení. Ved' duša „človeka, čo sa rozpráva s hviezdami“ preda žije vtelená medzi stromy a kvety tu na rajských ostrovoch ...!“

Ján Juríček, Životopisný náčrt. Bratislava 1968, s. 161

„Štefánik bol jedným z tých, ktorých dejiny nazývajú hrdinmi a bohatiermi, bol jedným z tých, ktorí keby žili za dôb antických, ospevoval by ich epos homerský alebo keby boli u našich bratov balkánských, ospevoval by ich slepý guslar jako biednych sokolov.“

Před pohřbem min. Štefánika. In: Slovenský denník, roč. 2, č.96, 10. Května 1919, s. 2 (ocitoval P. Macho ve své studii M. R. Štefánik – antický heros alebo národný svetec?)

„Snád' pre národ bolo treba aj tej patetickéj smrti, ktorá ani v mytológii nemá páru. Smrti, ktorá akoby svojou stylizovala koniec neobyčajnej životnej púti, podivných osudov záhadného jednotlivca. Všetky analogi s Ikarom, smelým dobyvateľom výšin, s Mojžišom, zomierajúcim pri poľade na zem zaslúbenú, úvahy o živote a smrti, o podivnom pohrabe na skalnatom vrchu nad rodnou dedinou robia z generála a ministra dra. Milana R. Štefánika postavu legendárnu, národného herosa,

¹⁹⁶ Podle výsledků různých výzkumů se tyto jednotlivé reprezentace Štefánika nejenom prolínají, ale dokonce se často navzájem ani nevylučují. Nelze je ani rozdělit mezi určité autorské kruhy. Všechny reprezentace využívají jak Slováci, tak Češi, různé politické strany i přívrženci odlišných státoprávních a nacionálních koncepcí, čili nacionalisté, centralisté i autonomisté. A nakonec i obě hlavní slovenské konfese.

Je zde ale přece jenom jeden rozdíl, a to konkrétně, že u „antických reprezentací“ se jednalo spíš o intelektuální koncept prosazovaný seshora, který nebyl tak úplně snadno přijatelný se zkušenostmi a životy prostého lidu. Mnohem lépe se v lidových masách uchytil Štefánik jako oběť, mučedník, světec a další fenomény tohoto typu, se kterými se jednoduší lidé a zejména příslušníci většinové katolické konfese dokázali snadno ztotožnit. Štefánik spasitel a vykupitel se tak díky své provázanosti s křesťanstvím snadno mohl stát součástí národní kultury a posvátna. A právě proto byl tento koncept v letech 1939-1945 vyzdvižen ľudáckou propagandou, u které však z lidové zbožnosti přerostl do obviňování českých politiků ze zavraždění Štefánika. (MACHO, P.: Štefánik v poézii. K formovaniu obrazu národného hrdinu prostredníctvom umeleckej literatúry. In: Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat. 1999)

predstaviteľa genia kmena, ako bol Grékom Herakles a Srbom Kraljevič Marko“

Halla Ján, Štefánik. In Prúdy, roč. VIII., apríl 1924, č.4, s. 194 (citováno P. Machem v jeho studii M. R. Štefánik – antický heros alebo národný svetec?)

„Na ťažkej púti dňa Štefánik nás povedie ako svetelný oblak viedol národ izraelský na púšť.“

Štefan Osuský: Štefánik Vodca národa. 1934, s. 19

„Pútnici-martýri slovenskej cesty krížovej, dlho stonali ústami pevcov a okov slová o svojom utrpení. Vekmi tiahol ich dlhý rad, až sa naplnila miera obětovaním života samého národného vykupitel a národ konečne vstal z mrtvých.

On sám, Veľký Povoláný bohatier, generál náš a titan, M. R. Š t e f á n i k, na tejto Golgote samoobetovania dovršil svoje grandiózne dielo a preletel v jagavú nesmrteľnosť.

Tejto nesmrteľnosti maják vztyčuje sa dnes z Vysokého Bradla ku azúrovým výšinám.

Fáros osobnej glorioly a fáros jeho ideového svetla odhaľuje a zapaluje pod Bradlom zhromaždený národ, aby dokumentoval svoju živú vďaku Osloboditeľovi, vernost k jeho odkazu a vieru v jeho nesmrteľnosť.

Plní a opakuje sa tu krásne slovenské podobenství na posmrtný zázrak veľkých dejateľov ľudstva. Apoštolovia a učeníci národní, osvietení duchom najväčšieho Slováka, hlásajú jeho učenie a národ prijíma ho s vierou a poznáva v ňom svojho spaseného genija triumfátora

Stáročia svíjal sa slovenský národ v bolestiach, v kŕčoch vekov a pripravoval v sebe príchod a pôrod svojho veľkého povolaného. Ako mušla na dne morskom, ktorá slzí v bolesti, aby zo svojich slz vytvorila perlistý skvost, tak slovenský národ vo svojej biologickej a ideovej prípravni, v krvnom a duševnom matečníku svojej rasy, v bolestiach stáročia destiloval svoj najkrajší a najrýdzejší plod.

Milan Rastislav Štefánik bol jeho inkarnáciou !

Genij a nadčlovek !

Štefánik bol hviezdár a letúň. Jasnovidec a orol. Z nížin poroby vzniesol sa odvážne k výsostiam veľkých ideálov, ako žiarivý meteor, prerazil chrabre všetky priekory a prekonajúc svoju grandióznu métu, vidiac cieľ svoj – slobodu svojho národa uskutočnenú, padá opäť ako meteor, posväcuje vykúpenú zem, aby metamorfózou svojej martýrskej vlasti stal sa stálicou našej národnej a ideovej oblohy ...

T. J. Gašpar: Mohyla Veľkého Povoláného. In: Zlatá kronika Slovenska 1918 – 1928

Příloha č. 3: Štefánik - apoštol (úryvky z literatury)

„Čím viac čas ubieha, tým ostrejšie sa črtajú udalosti a tým lepšie sa javí v plnom svetle postava M. Štefánika. Prevý predpovedal pravým prorockým duchom zmiznutie habsburského mocnárstva, a keď samostatnosť Čiech zdala sa vzdialeným snom, on, apoštol samostatnej vlasti, niesol do celého sveta pevnú vieru a podarilo sa mu chvejúcim a nadšeným slovom presvedčiť najvplyvnejšie osobnosti vrtkých krajích a stvoriť všade, kde boli Česi, légie ľudí odhodlaných na smrť za triumf Myšlienky.“

Generál A. Diaz, In: Ján Juríček, Životopisný náčrt. Bratislava 1968, s. 168

Keď som poznal generála Štefánika, hneď som pochopil, že stojím pred apoštolom vlastnectva.“

Generál P. Badoglio, In: Ján Juríček, Životopisný náčrt. Bratislava 1968, s. 169

Příloha č. 4: Štefánikovo hrdinství za využití protikladů (úryvky z literatury)

... veľkosť Štefánikovho zjavu, magické žiarenie žhavého ducha, v ktorom sa spájala neha i sila, heroizmus i sen, víťazný tvorivý entuziazmus i jasnovidné prenikanie krutej a ironickej skutočnosti, ducha oslneného slávou nebies, nespokojného, žízňivého po poznaní vrtkých diaľok a tajomstiev zeme, a predsa milujúceho i chudobný kraj, kde sa narodil, a malý národ svojín bratov, pre ktorý zápasil a umieral.

O. Březina, In: Ján Juríček, Životopisný náčrt. Bratislava 1968, s. 170

„Míval úzkostlivě čisté ruce, s prsty na koncích čtverhrannými; v klidu bývaly zavřeny a bylo cítit, že jsou schopny zardousiti banditu, že uvykly zacházeti s jemnými nástroji... stejně jako jeho hlas zarážely autoritou i měkkostí“

„Kdo vypoví jeho panovačnost a jeho oddání se, jeho veselost a jeho ironii, jeho obětavost i jeho bezmeznou ctižádost? Kdo vylíčí tu nonšalanci i tu zázračnou činnost, tu nezkrotnou energii i ten chorobný půvab, tu víru v ideál opravenou tím rozčarovaným úsudkem, tu politiku velikého slohu a ten sklon k mazlivé titěrnosti, tu potřebu přepychu a to odvrácení od věcí světských, tu sympatii k ponížným přes všechnu nedůvěru k lidem, to pohrdání ženami a tu horoucnost v lásce, tu trpělivost ve studiu, ty meditace o hvězdách, tu touhu po mučeníctví ...

Louise Weiss, Milan Stefanik. Paris 1920, s. 11

...
*Potomok-mstitel ? Nie, prv iba skromný,
útlunký vzrastom žiačik pražskej vedy,
bez krásy tela nosič božskej snahy,
milovník ohnivý pravdy a krásy,
pevec to mladušký bledunkej tvári,
s pohľadom nehy, s hlbokým zrakom,
čo v pokore sa skláňa pred zrakmi Všehomíra,
a pátra, pátra po zákonech Večna ...
A zasa cizinec, pútnik len bez mena,
bez vzácných spojení,
slovák vo Francii, neznámy svetu,
bez zlata a moci,
len len čistých citov, čistých chcení nosič,
bežiaci voždy za najnovšou métou ...*

...
Roy, Vladimír: In memoriam¹⁹⁷, s. 11

Příloha číslo 5: Štefánik – orel, sokol, volně létající pták, motiv světla a milenaristický mýtus (úryvky z literatury)

*Tu orlom z hniezda vyletel
Na krýdlach ducha po oblohu
V hviezd svetoch hľadajúc si cieľ.
Tam však, keď poklonil sa Bohu
V obdiv jeho slavných diel,
Ním hnutý k zemi zvrátil let,
Kde našiel cieľ, čo česť i zdar má:
Svoj národ vyslobodiť z jarma,
v ňomž úpel prez tisícku liet...
Tu zmôžuc, v slávu vzletel zpäť.*

P. O. Hviezdoslav
In: Zlatá kniha Slovenska 1918 – 1928, s. 53

*„...Však syn můj, tebe osud sviati z očí.
Ved' môže byť my tu mreli, lapení s'ta vtáci,
a ty sa vrátiš sokol víťaziaci.
Keď zve ťa osud, nespytuj sa. Chod'.“*

A šiel syn modrooký.

...

V plameňoch vesmíra trepotal sokol mladý.

¹⁹⁷ Symbolické jsou i názvy básní v této sbírce; *Sokole skvúceho peria, Náš Ikarus, Osloboditeľ, Pod Bradlom a Dnes bohatierom driemeš.*

*Do noci žiarili modré oči.
Cez iskier záplavy blčiaci sám,
...
I rozozvučalo sa srdce jeho na výškach,
Hudobný nástroj,
Na dotyk večnosti i svobody božskej,
Piesňou absolútna.
Zdola mu kynul Paríž,
Sahara rozpála náručie,
Hlavu si dvíhal Mont Blanc,
Šptaly vlny na Tahiti,
A priamo do srdca dorážal
-éternou vlnou vo vesmír vmodlený –
Slovenska bôl'.
I zatriaslo sa srdce jeho,
Srdce jasného sokola v záplave svetiel.
S ním zatriasol sa vesmír
Pre jeden boľavý kút
Nekonečnosti svojej.
...
Kto videl hviezd voje stúpať,
Stotisíc jasných svetiel
Preraziť mračná od štyroch končín,
Vtrhnúť do chaosu zeme,
Rujúc sa s temnotou ?
-Kto videl mrieť ?-
Cez pláne, rieky i pohoria,
za otcov ideál, za pevcov vidiny,
za spásu nízkych hniezd ubitej rodiny,
za blaho ľudstva a za svetla víťazstvo ?*

*Až praskly tmy,
i krdle sťa krkavcov rozprchly sa,
zapadnúc do noci ...
Obloha zakvitla nádychom ružovým.
Videla belieť sa mesto videním Libuše,
i pahorky Slovenska, ako sa dmú,
hrud' dlho jarmená v ovzduší voľnosti ...
A vtedy zo srdca oblohy,
nad ránom vyrval sa meteor
-státisíc očí naňho hľadelo-
i v ostatok nádherne rozpálený,
premeral oblohu.
-Mať, moja! Zem!-
posledným poľubkom
vpil sa do svobodnej zeme.*

Štefan Krčméry
Čítanie na slávnostnej trizne v Bratislave 3. mája 1924
In: Zlatá kronika Slovenska 1918 – 1928, s. 62

*Drahý náš Milane,
sokole skvúceho peria –
...
Lúby náš Milane,
sokole vypätých krídiel,
na vykúpenú klesol si zem, -
Ty synu nebeských sídiel, -
i zabronel obzorov našich pobledlý lem;
krv Tvoja vytryskla do tajov mliečnej dráhy,
by žeravým zlatom, Milane náš drahý,
tam jagala sa v čistote ...
Nepripútaný ku hmote,
smrťou si dobyl
žiar nehasnúcej slávy ...*

Roy, V.: *In memoriam*, s. 7

Příloha č. 6: Štefánik jako bohatýr a rek (úryvky z literatury)

„Na prahu oslobodenej vlasti, skonol náš národný bohatier, náš veľký hrdina, náš víťazný predbojovník, ktorý prvý otvoril svojmu národu bránu nových slávných dejín. Ale hoci on aj vykvrácal na prahu tejto triumfálnej brány, - on videl s úsmevom na rtoch a s hlubokým šťastím v očiach vchádzať svoj drahý slovenský národ v slávu lepšej budúcnosti.“

Polívka, V.: *Pamiatke Štefánikovej*, s. 59)

*„Nuž jděme krokem jen, kam bleskem vzlétal
Náš bohatýr, leč sami neklesejme,
by podél našich cest květ bílý vzkvétal,
by duše naše byly lásky zdroji.
I s bleskem, vichřící se v zápas dejme,
a padneme-li, padněm‘ mužně v boji!“*

F. Písecký. *Za mrtvým rekem.*

Polívka, V.: *Pamiatke Štefánikovej*, s. 134

*...
Však bohatier, čo mučedníctva žiar
kol‘ hlavy niesol v ústret nových časov,
a v oblakoch si kliensnil cestu späť
peruťou letca, planúc ducha krásou,
smel bozkať iba líca rodných hrúd,
Ikarom klesnúc v náruč matky zeme,
jej obetujúc láskyplnú hrud‘,
by z žertvy tej zas nové vzrástlo plemä,
čo vlasť i rod vie chrabre obrániť.*

Ukázka z básně *Osloboditel'* 1932, Roy, s. 19

Příloha č. 7: Pro srovnání s poezií o Masarykovi (úryvek z literatury)

Vítězslav Nezval: 4.VII. 1937

*Když Starý Hospodář směl složit ruce v klín,
aby se rozhlédl, jak hospodařil Syn,
Syn, který dvacet let s ním dřel na jeho díle,
když Starý Hospodář, jak byl by v plné síle,
opustiv ústraní, vyjel si v neděli,
tu padlo na všechny, kteří Ho viděli,
nesmírné dojetí, radost, jež byla k pláči –
a Starý Hospodář jak v letech, kdy byl mladší,
zamával otcovsky svým černým širákem
nad lány s úrodou, s chrpami, nad mákem
a klidně vykonal svou triumfální cestu,
stár, krásný, s pohledem velikým věrozvěstům.*

*V té chvíli ožila s jásotem tradice,
dědictví po otcích, zděděná radlice –
Ó šťastné národy, jimž sládne mladost v stáří!*

*A básník, jeden z Tvých, veliký Hospodáři,
jeden z Tvých posledních, živící v sobě vzdor
s pohledem upřeným daleko na obzor,
aby tam pozdravil spravedlivější ZÍTRA,
podlehl se všemi dojetí svého nitra
a nemá náhle slov krom blahořečení.*

*Jak byl by dítětem, jež sbírá koření,
a potkal u louky praotce svého rodu,
poslouchá pokorně dithyramb na svobodu,
jenž prýští do výše z podzemních černých vod
Nezhyne svoboda, nevyhyne náš rod!
Synu, tvé mozoly jsou dobré, požehnané.
Až bude potřeba, Hospodář s lože vstane
i pro malověrné, aby ho viděli
jak tento jeden z Tvých, Osvoboditeli!*

(čas. Hvězda – československých paní a dívek, č. 38, 1937, s. 1)

Příloha č. 8: Mýty kolem smrti Milana Rastislava Štefánika

Milan Rastislav Štefánik zemřel při letecké havárii 4. května 1919 při Vajnorech. Oficiální (vládní) verze česko-slovenské vlády definovala jeho tragickou smrt jako „leteckou katastrofu“. I když se tato oficiální verze zdá logická, nepodařilo se jí získat statut nezpochybnitelného vysvětlení, zejména kvůli mnoha rozporuplným faktům. S pravidelnou periodicitou se v médiích objevují “zaručené”, “šokující” a “nejnovější” informace o jeho smrti.

Verze historiků

Omyl československých důstojníků

Historik Holotík je přesvědčen, že na letadlo začali střílet vojáci bratislavské posádky v přesvědčení, že se jedná o maďarské letadlo. Italská trikolora, podobná maďarské byla příčinou střelby. Za Štefánikovu smrt je podle Holotíka zodpovědná kontrarevoluční psychóza, která vyvolala nespravedlivou válku a začala intervenci proti Maďarské republice řad.

Proti tomuto tvrzení se staví Ďurica ve své knize: *Milan Rastislav Štefánik: Vo svetle talianskych dokumentov*. Poukazuje na fakt, že v květnu 1919 byla jediným rozpoznávacím znakem maďarských letadel červená hvězda a zaměnit si ji za italskou tříbarevnou vlajku by bylo takřka nemožné.

Sféry vlivu Itálie a Francie na ČSR

S teorií poprvé přišel historik Václav Král v publikaci: *Intervenční válka československé buržoasie proti Maďarské sovětské republice v roce 1919 z roku 1954*: Štefánik byl k seskoku násilím donucen, nebo ho z letadla vyhodili. Král poukazuje na politické důvody italské strany na odstranění Štefánika. Václav Král tedy považuje za příčinu Štefánikovy smrti zákulisní boj mezi Itálií a Francií kvůli zabezpečení vlivu na nový Československý stát.

Proti tomuto tvrzení se postavil historik téhož období - Ludovít Holotík, který apeluje na zdravý rozum a považuje danou teorii za odporující logice - a to zejména kvůli smrti obou italských důstojníků v letadle.

Letecká katastrofa

Historik Ján Mlynárik obhajuje verzi leteckých odborníků. Štefánik zahynul v důsledku těžkých manévrovacích schopností letadla typu Ca 3 Caproni. Letadlo mělo vysokou nehodovost a sám syn konstruktéra Caproniho v něm zahynul. Štefánik podle něho, když viděl nebezpečí, vyskočil z letadla.

Podobné je svědectví Štefánikova pobočníka, poručíka francouzské armády Daniela Lévisa, který na něho čekal v Bratislavě. Předpokládá, že Štefánik chtěl před přistáním letiště ještě jednou obletět a to se mu stalo osudným. Motory neutáhly těžké letadlo, to ztratilo rychlost a při zbytečném vzestupu spadlo prudce na zem a začalo hořet.

Politická vražda

Milan Stanislav Ďurica se přiklání k verzi úmyslného sestřelení letadla, jelikož Štefánik se svými postoji vůči Masarykovi a Benešovi stal nepohodlným partnerem. Naráží zejména na otázku postavení Slovenska ale taky na otázku osobní pozice Štefánika v ČSR.

Odporuje mu Jan Rychlík v díle *Češi a Slováci ve 20. století* (1997), který tvrdí, že nepodložená tvrzení o sestřelení letadla nemají oporu ve faktech. Italská vyšetřující komise podle Rychlíka označila za příčinu havárie poruchu letadla, nebo selhání pilota.

Jako jeden z hlavních argumentů tedy Ďurica, ale i například Kautský, uvádí, že Beneš s Masarykem nevěděli co se Štefánikem po válce, nebylo pro něho žádné ministerské křeslo, proto jej dali zavraždit. Myslím, že je to přinejmenším argument stupidní, jelikož všichni tři byli nadprůměrně inteligentní lidé bojující za stejnou věc, takže nepochybují o tom, že by se nějak rozumně domluvili. Další fakt, který tito autoři nezohledňují je ten, že Štefánik byl francouzským občanem, že se chtěl po válce usídlit v Itálii a že měl tehdy měl v naprosto katastrofálním stavu své zdraví. Toto všechno značně znemožňovalo jeho politické působení uvnitř nového státu bezprostředně po válce. Připouštím ale, že se mohl cítit dotčen, že mu žádná vysoká pozice nebyla nabídnuta, což dosvědčuje i Janin. Nakonec bych ráda zdůraznila, že celý Štefánikův život svědčí o tom, že to byl člověk maximálně přizpůsobivý, proto by se postupně zcela jistě smířil

s jakoukoli situací. Netřeba také zapomínat na jeho další velký sen, a sice mít vlastní hvězdárnu a vyměnit generálské hvězdy za ty opravdové.

Sebevražda

S teorií úmyslné sebevraždy přišel generál Janin, Štefánikův blízký přítel. Jeho svědectví zveřejnil historik Dušan Kováč v roce 2000. Bezprostředním důvodem bylo podle Janina zklamání a deprese vyvolaná neúspěšnou sibiřskou misí z konce roku 1918 a zápas Štefánika z postupující chorobou. Jeho psychický stav podle Janina nahlodala také pařížská roztržka s Benešem ohledně zahraničně-politické orientace Československa. Generál Janin si myslí, že Štefánik se cítil nedoceněn a odsunut na vedlejší kolej. Janin nicméně o své teorii také pochyboval. Štefánik by podle něho nikdy nezpůsobil smrt dalších 3 lidí, kdyby se chtěl zabít.

S teorií sebevraždy si dovolím zapolemizovat i já. Štefánik se přece vracel poprvé na území svobodného Slovenska, které po mnohaletém úsilí vybojoval a měl se ženit se svou životní láskou. Rovněž se můžeme tázat, proč by Štefánik vyskakoval až při přistávání a ne již v čase letu.

Příloha č. 9: Štefánikův křestní list (faksimile)

Keresztlevel

No. 5.372.31a.
N.º 4357 No. verület
Paris, 9/3 109
L. 109

I kötet, 87 lap. olcsótatnak a következők:

köznyelvről a nyelvtanról f. 1880: / kötet.

A megkeresztelők							
Év	Település	M. A. N.	Sz. N.	Év	Év	Év	Év
1880 Május 21 28	Milan Bartisker	1	1				
				Štefánik Pál Košarische priparnci a. h. v. lelkes Juzenka Albertina a. h. v.	Ernoei Fajnor István négyed Fajnor László Lmihé a. h. v.	Vasnagy László právní v. lelkes	

Ezen kivonat hitelességet bizonyít on Kőspáczkán február 11^{én} 1898

Štefánik Pál
v. lelkes

Příloha č. 10: Štefánik ve slaměném klobouku s rodinou před farou v Košariskách (fotografie)

Příloha č. 11: Štefánik maturant (fotografie)

Příloha č. 12: Štefánik na výletu v Alpách za studentských let, kdy si nechal narůst

bradu po vzoru Jana Husa (fotografie)

Příloha č. 13: Meudonská observatoř (fotografie)

Příloha č. 14: Štefánik ve své pracovně v Meudonu (fotografie)

Příloha č. 15: Výstup na Mont Blanc, Štefánik uprostřed. (fotografie)

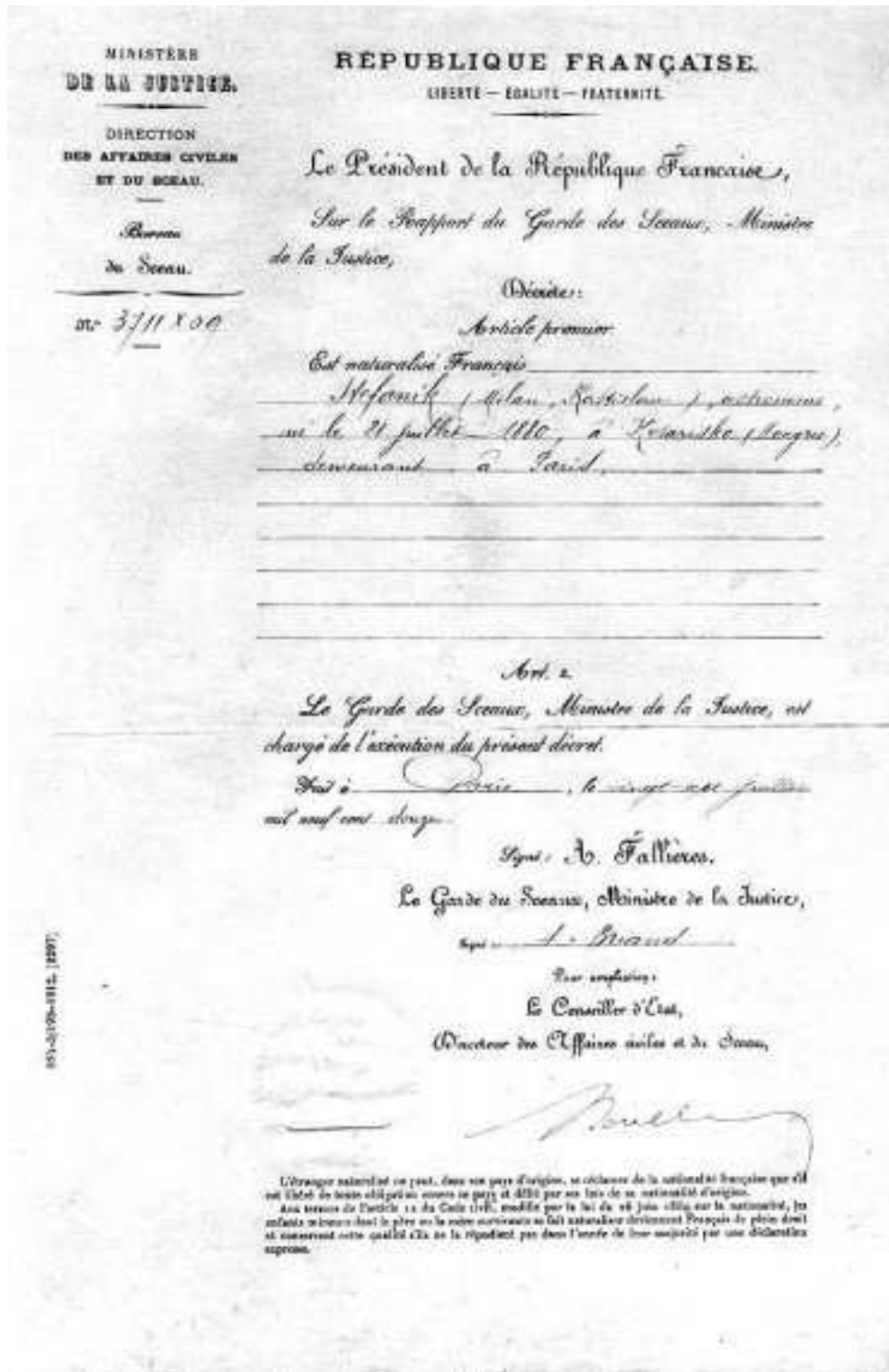
**Příloha č. 16: Štefánik s ruskými astronomy v Samarkandu v roce 1907.
(fotografie)**

**Příloha č. 17: Štefánik při pozorování zatmění slunce v pevnosti Corneilles u
Paříže r. 1912 (fotografie)**

Příloha č. 18: Dokument o přiznání francouzského státního občanství. (faksimile)

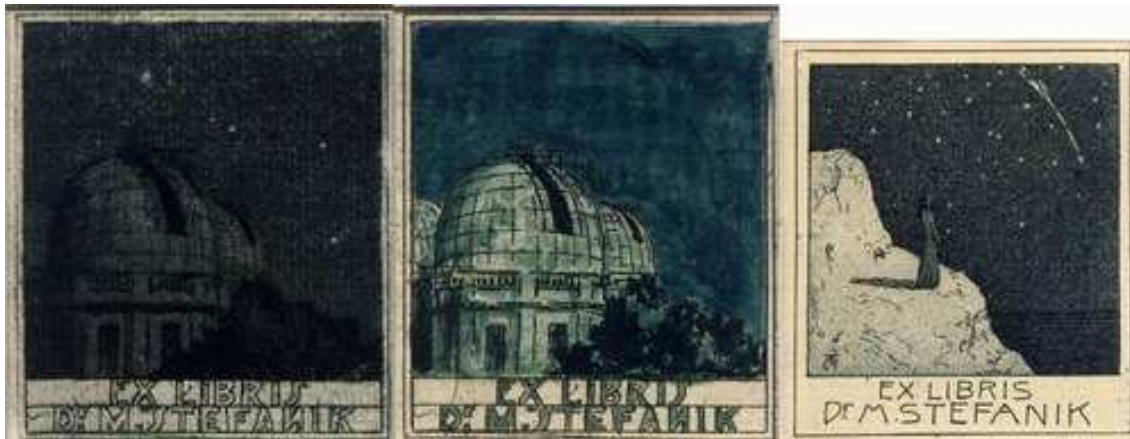
Příloha č. 19: Štefánikův byt na ulici Leclerc v Paříži (fotografie)

Příloha č. 20: Gauginova řezba, kterou si Štefánik přivezl z Tahiti. (fotografie)

Příloha č. 21: Štefánikov exlibris, které si sám ilustroval (fotografie)

Příloha č. 22: Štefánik v domorodém oděvu na Tahiti (fotografie)

Příloha č. 23: Štefánik na francouzské frontě v roce 1915 (fotografie)

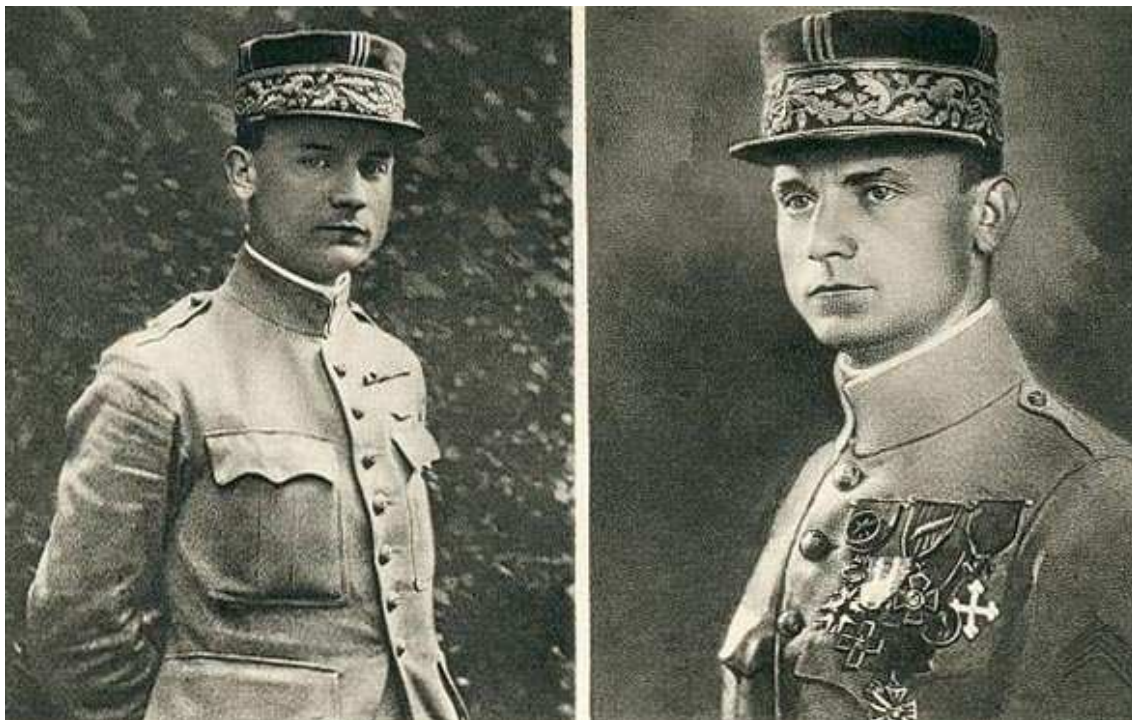
Příloha č. 24: Štefánik dekorován válečným křížem, r. 1915 (fotografie)

Příloha č. 25: Štefánik letecký podporučík a poručík (fotografie)

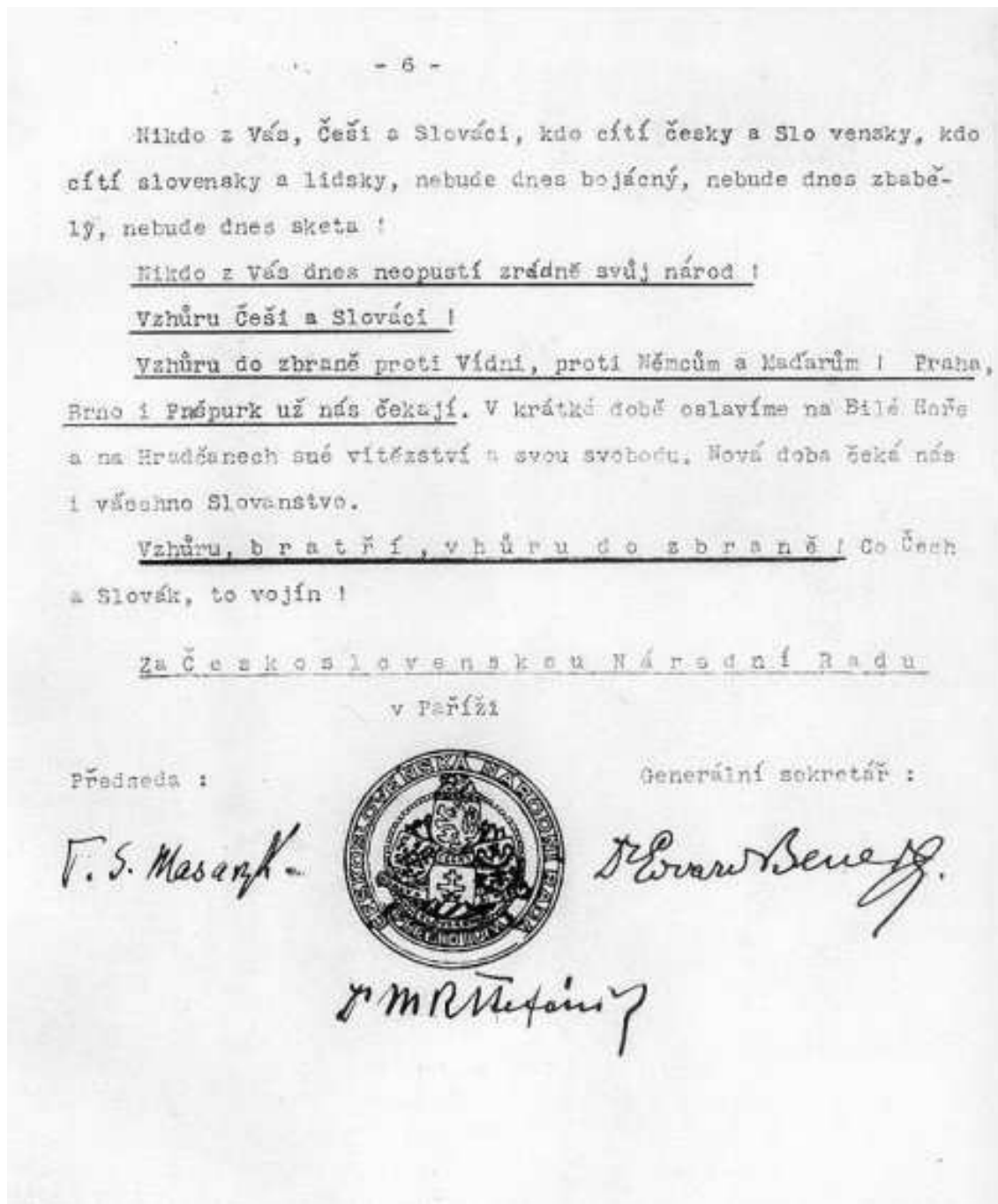
Příloha č. 26: Vlevo Štefánikův skutečný a vpravo zidealizovaný generálský portrét (fotografie)

Příloha č. 27: Štefánikova snoubenka, Giuliana Benzoni (fotografie)

**Příloha č.28: Provolání československé národní rady v Paříži z 26.11.1916
(faksimile)**

Příloha č. 29: Štefánikovo letadlo Caproni 33a po katastrofě 4.5.1919.

Příloha č. 30: Štefánik v původní rakvi. (fotografie)

Příloha č. 31: Bohoslužby počas Štefánikova pohřbu 10.5.1919. (fotografie)

Příloha č. 32: Paříž objektivem Milana Rastislava Štefánika (fotografie)

Příloha č. 33: Španělsko objektivem M.R. Štefánika (fotografie)

Příloha č. 34: Muž na Tahiti, foceno Štefánikem (fotografie)

Příloha č. 35: Tunis, zachycen Štefánikovým objektivem (fotografie)

Příloha č. 36: Tahit'anka focena Štefánikem (první slovenský fotografický akt)

Příloha č. 37: Štefánikova vojenská čepice, která se stala jeho portrétu osudnou (fotografie)

Příloha č. 38: další Štefánikovy vojenské čepice (fotografie)

Příloha č. 39: Štefánikova hvězdárna na Petříně (fotografie)

Příloha č. 40: Štefánikova socha v pilotské kombinéze (fotografie)

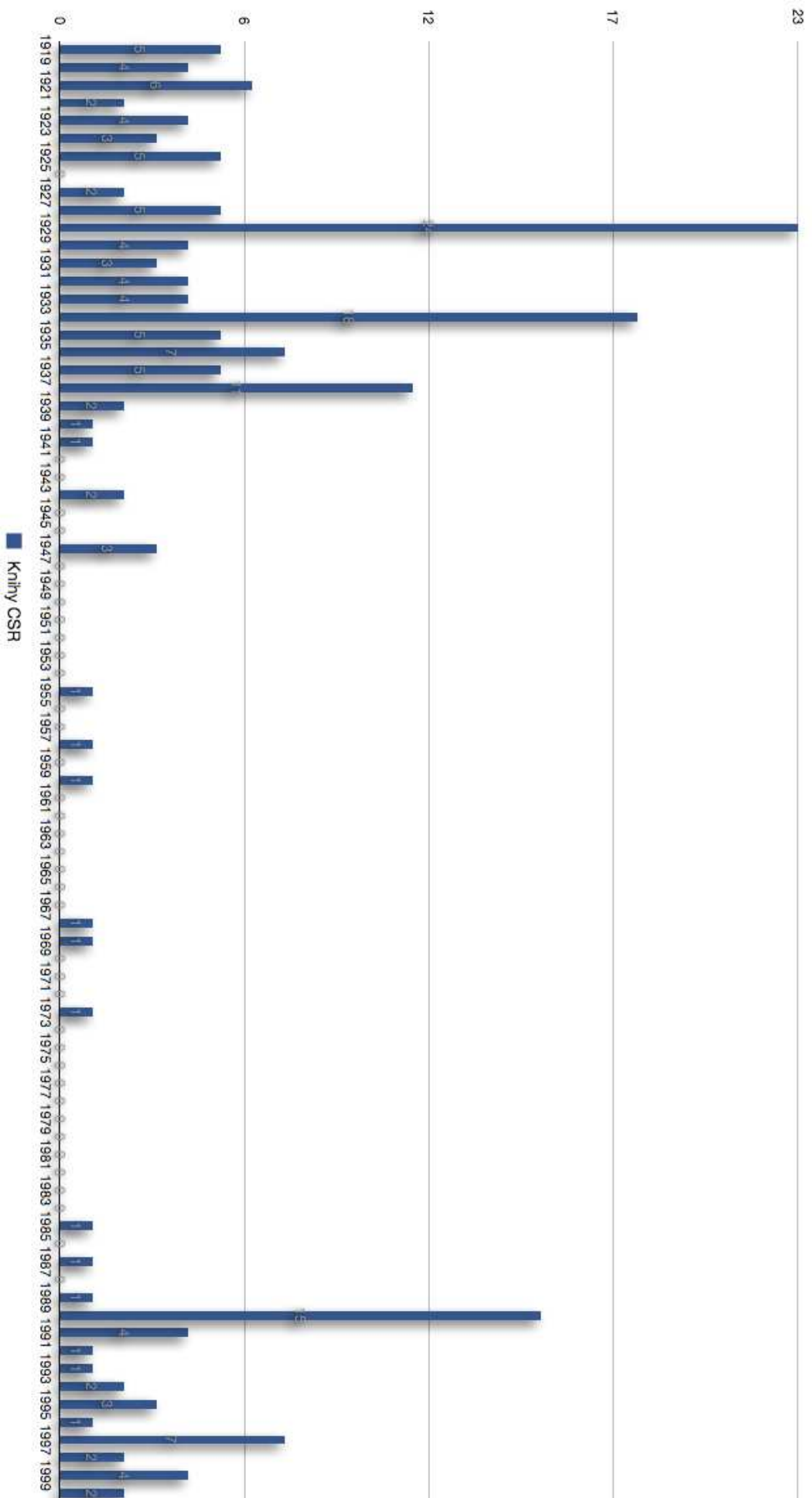
Příloha č. 41: Mohyla na Bradle (fotografie)

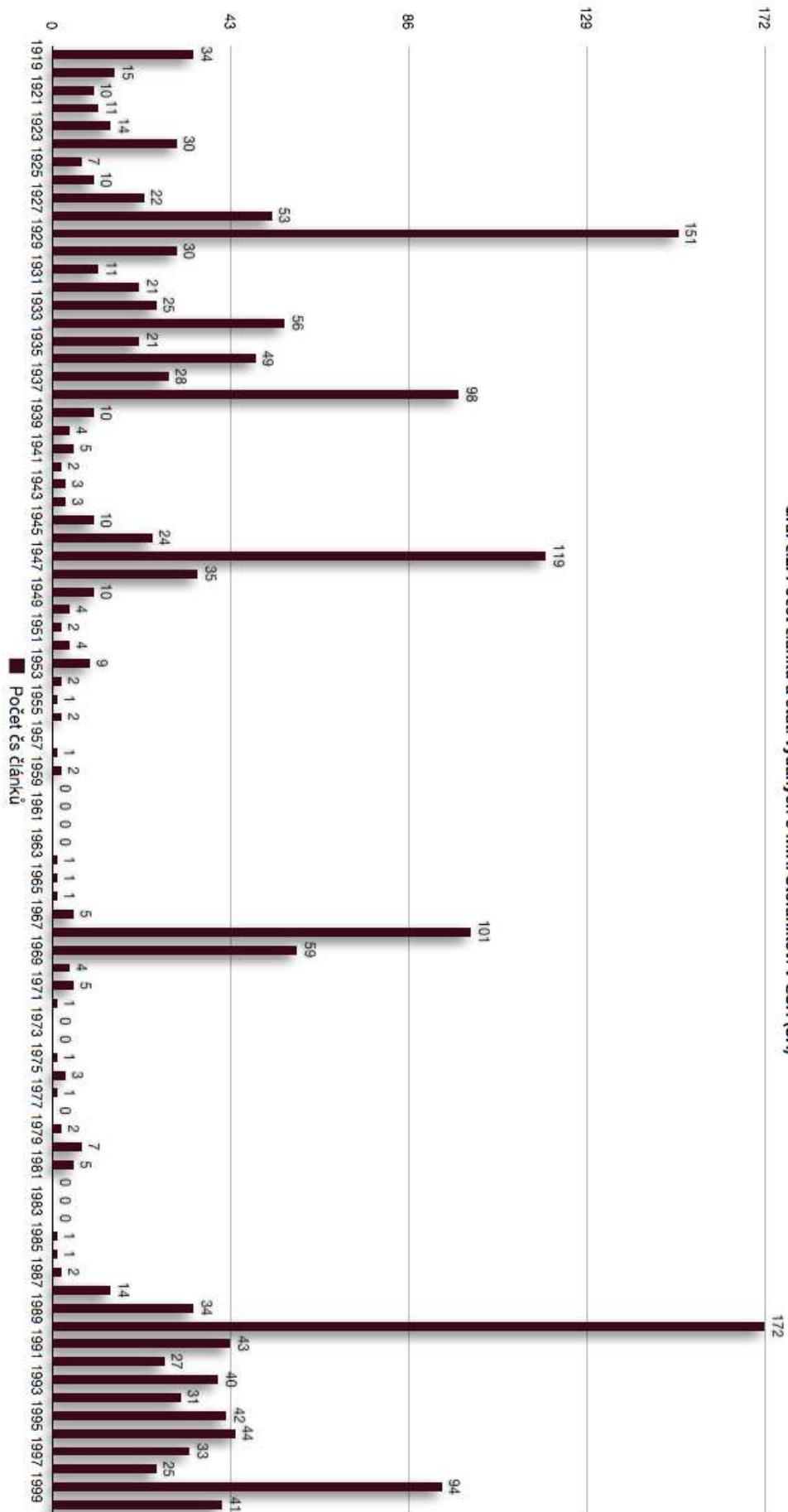
Příloha č. 42: Foto z konference 2009 (zleva: Kšiňan, Zemko, Kováč, Kuzmíková) (fotografie)

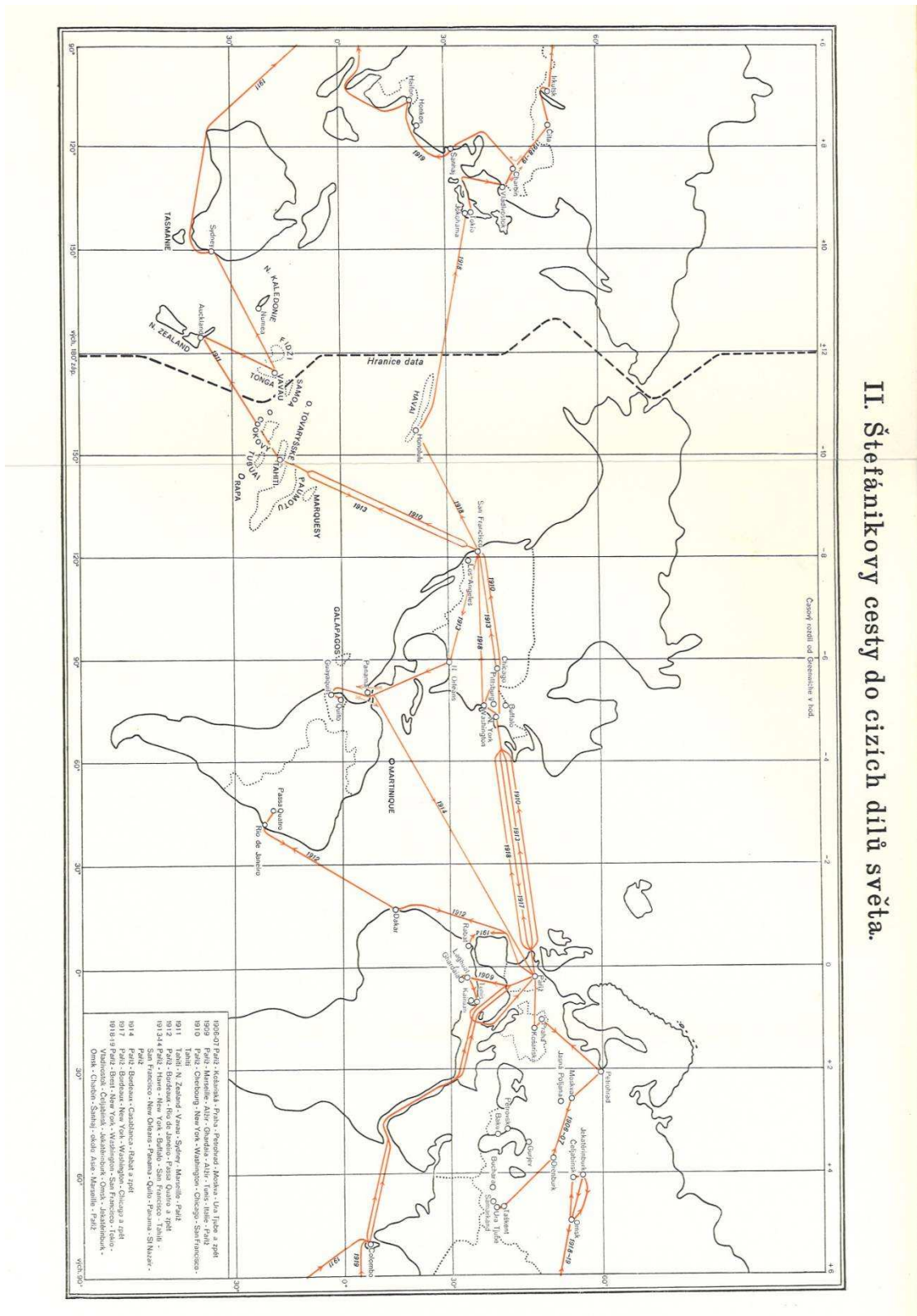
Graf č.1: Počet knižních publikací vydaných o Štefánikovi v ČSR (SR)

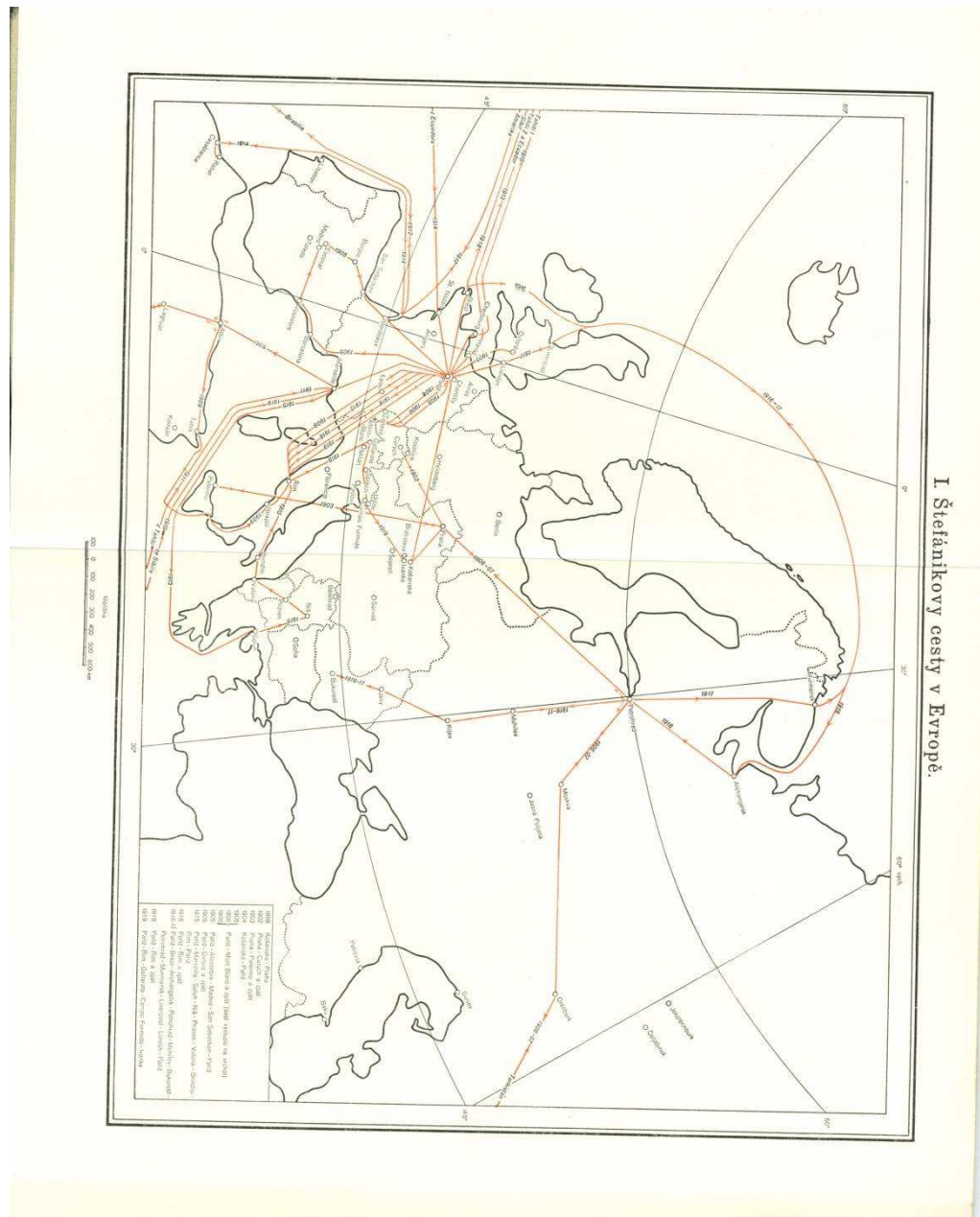
Graf č. 2: Počet článků a studií vydaných o M.R. Štefánikovi v ČR (SR)

Priloha č. 45: Cesty Štefánika po celém světě (mapa)

Príloha č. 46: Cesty M.R. Štefánika po Evropě (mapa)

Příloha č. 47: Vnitřní strana pozvánky na konferenci *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie* s programem. (obrázek)

4. mája 2009

8:30 – 9:00 prezentácia
9:00 – 9:30 slávnostné otvorenie
Miroslav Lajčák, minister zahraničných vecí SR
Jaroslav Baška, minister obrany SR
Príhovory organizátorov

I. blok

Štefánik očami historikov krajín, kde pôsobil
Moderuje PhDr. Miroslav Musil, PhD.

9:30 – 10:30
plk. Dr. Frédéric Guédon (Service historique de la Défense, Paris-Vincennes, Francúzsko)
Poslopadní M. R. Štefánik v zákulisí „lepšej francúzskej spoločnosti“
Prof. Antonello Bagagnì (Università La Sapienza, Rím, Taliansko)
Štefánik vo svetle dokumentov z archívu talianskeho ministerstva obrany a Ustredného štátneho archívu

J. E. Danko Prošek (Veľvyslanec SR v Bratislave v SR)
M. R. Štefánik a Slobozo
Prezistka na kavu

10:45 – 11:45
Prof. Jevgenij Frisov (Moskovská štátna univerzita, Rusko)
Bojovník za národnú slobodu M. R. Štefánik vo svetle ruských prameňov
Dr. Ed Kemp (radca veľvyslanectva USA v SR)
Diplomaticke rokovania Štefánika v USA v roku 1917

Dr. Ján Kukučka (predstavitel Slovensko-rumunskej komisie historikov, Rumunsko)
Štefánik v podaní dokumentov z rumunských archívov

Dr. Alberto Bazzani (synovec matky G. Bencionovej z Talianska)
S manželkou Benzonovou poslopadní Štefánika na Slovensku v roku 1968

Diskusia a obed

II. blok

Štefánik v zrkadle prameňov a slovenskej historiografie
Moderuje PhDr. Radoslav Bagák, PhD.

**M. R. ŠTEFÁNIK V ZRKADLE PRAMEŇOV
A NAJNOVŠÍCH POZNATKOV
HISTORIOGRAFIE**

14:00 – 15:15
PhDr. Dušan Kováč, DSc. (historický ústav SAV)
Zápas o Štefánika v slovenskej historiografii a publicistike
Mgr. Miriam Kuzmíková (Slovenský národný archív)
Zážitok Štefánikovo posedenia vo hranocku a jeho kontakty s domovom

Mgr. Michal Káňan, MgrS (historický ústav SAV)
Mariano Frýz, Štefánikovej slovenskosti

PhDr. Stanislav Bagagnì (Krajské múzeum Matice slovenskej)
M. R. Štefánik a slovenské zahraničie
Prezistka

15:30 – 16:45
Mgr. Marek Meško, M. A., PhD. (vojenský historický ústav)
Štefánikova misia v Slobozo
PhDr. Bohumila Ferencuhová, CSc. (historický ústav SAV)
M. R. Štefánik a čs. zahraniční hnutie vo Francúzsku, Taliansku, Rusku, USA
v zrkadle francúzskych diplomatických dokumentov

Doc. PhDr. Ľubka Harbulová, CSc. (Prešovská univerzita)
Stúdiá na Sibíri v čase pobytu M. R. Štefánika (prelom rokov 1918-1919)

PhDr. Marián Hronský, DSc. (ústavné politických vied SAV)
General M. R. Štefánik – mále zamyšlenie nad jedným nápisom (Mesiarykov list viacej do mŕtvy!)

Diskusia

5. mája 2009

III. blok

Štefánik – pamäť, pamiatky a nové interpretácie
Moderuje PhDr. Bohumila Ferencuhová, CSc.

9:00 – 10:15
PhDr. Miroslav Musil, PhD. (ministerstvo zahraničných vecí SR)
Diplomatická stratégia M. R. Štefánika ako rozhodujúci činiteľ vzniku SR – vo svetle zahraničných prameňov

plk. Mgr. Miroslav Čaplovic, PhD. (vojenský historický ústav)
Vyznam osobnosti M. R. Štefánika v tradícii čs. armády 1919–1939

PhDr. Daniel Kuzmík (ministerstvo zahraničných vecí SR)
Osudy dokumentov z pozostalosti Milana Rastislava Štefánika

PhDr. Peter Šabov (Slovenská národná archiva v Martine)
Súčasny stav a obsah osobnej knižnice M. R. Štefánika

Prezistka

10:30 – 12:00
Mgr. Katarína Magurová – PhDr. Eva Vrbková (Slovenský národný archív)
Spoločné pre výskumné pomníka generácií
Milanovi Rastislavovi Štefánikovi: Budovanie tradície

PhDr. Peter Macho, CSc. (historický ústav SAV)
Štefánikovo pomník v mŕtve: Symbolická politika a lokálna pomníková scéna v medzinárodnom období

PhDr. Rastislav Pádelka (Slovenské národné múzeum – Múzeum Slovenských národných rad na Myjave)
Rôdny dom M. R. Štefánika – expozícia SNM

PhDr. Eva Kráľová (Slovenské národné múzeum – Múzeum Slovenských národných rad na Myjave)
O pozostalosti M. R. Štefánika uložené v Slovenských múzeách (skúsenosti najmä z prípravy expozície Milana Rastislava Štefánika na Kosaňskách (2005))

PhDr. Milan Zemko, CSc. (historický ústav SAV)
Štefánik medzi legendou a antilegendou. Preremy ich podob v populicko-spoločenských zmenách 20. storočia

Diskusia

Záver

NAVPH. MOHYTY. GENERAIA. ŠTEFANIKAJEHO. SPRIEVODU. NA. BRADLE. BREZOVEJ. ASSOCIATION. (LACCI)